

Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern- Haarzuilens 1993

<https://hdl.handle.net/1874/10028>

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
13e jaargang nr. 1, maart 1993 ©1993

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 2112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerdijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 1483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 1263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 4222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 1483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 10,- extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

E.P. Graafstal, H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Kasteel Den Ham, reproductie van een schilderij van B.J. van Hove, 18e eeuw

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Zo, de kogel is door de kerk. De gemeenteraad heeft besloten aan de Stichting Publicaties Oud-Utrecht een subsidie te verlenen in de kosten van de uitgave van het boek over de geschiedenis en de monumenten van onze gemeente. Weliswaar werd slechts ruim de helft van het gevraagde bedrag toegekend, maar hopelijk wel voldoende om de uitgave eind dit jaar te verwezenlijken. Dit is voor onze vereniging van belang, omdat wij met de SPOU een overeenkomst hebben aangegaan om deze uitgave gezamenlijk te realiseren, waarbij het geschiedenisgedeelte van het boek, dat 250 van het totaal van rond 400 pagina's zal omvatten, voor onze rekening komt. Onze auteur, de heer O.J. Wttewaall, ligt met zijn werk nagenoeg op schema en het manuscript is reeds grotendeels door onze redactiecommissie beoordeeld. In een volgend nummer van ons tijdschrift hopen wij meer informatie te kunnen geven over het boek en de mogelijkheid tot intekening daarop.

Voorts is onze vereniging ook weer betrokken bij de organisatie van de Open Monumentendag, dit jaar op zaterdag 11 september. Het comité heeft besloten het accent ditmaal te leggen op de kern Vleuten met de oude N.H. kerk, de Broederschapshuisjes en de Hamtoren. Men denkt de activiteit aan te kleden (figuurlijk, maar ook letterlijk) door deze monumenten niet alleen voor het publiek open te stellen en schriftelijke informatie daarover te verstrekken, maar er ook levende activiteiten rondom te organiseren, zoals dit 2 jaar geleden ook plaats vond bij het Romeinse castellum in De Meern. De gemeente heeft alle medewerking toegezegd, evenals de eigenaren/gebruikers van de genoemde monumenten. Daarvoor reeds bij deze dank.

De archeologische kartering in het stroomgebied van de vroegere Oude Rijn, die op initiatief van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) met medewerking van de Stichting Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP) plaats vindt, voorloopt voorspoedig. Er zijn inmiddels enkele interessante vondsten gedaan. De resultaten van het onderzoek worden pas bekend gemaakt als het geheel is afgerond.

In de NRC/Handelsblad van 5 februari j.l. werd ik verrast door een artikel in het Cultureel Supplement, getiteld „Tussen Anton Pieck en de bulldozer”, met als inleidende samenvatting: „De zorg voor monumenten heeft zich in Nederland altijd afgespeeld in een klimaat van onverschilligheid. Het verleden wordt als hinderlijk ervaren, door architecten, door projektontwikkelaars en door politici. Als er één cultuursector zwaar getroffen is door de bezuinigingen, dan is het wel de monumentenzorg”. Een dergelijk bericht stemt toch wel tot nadenken.

Tenslotte wil ik u een prachtige aanwinst voor onze historische collectie niet onthouden, namelijk de schenking door de heer A.F. Verder van een pop met vitrine, bestemd voor de expositie van het ambtscostuum van oud-burgemeester J.A. Verder, dat ons enkele jaren geleden werd geschonken door mevr. M. Verder-Liesker (zie ons tijdschrift 1986 nr. 3). Het ambtscostuum is nu permanent tentoongesteld in de Broederschapshuisjes. Ik nodig u van harte uit om eens te komen kijken tijdens de in dit nummer vermelde openingsuren.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

Van de voorzitter	1
Algemene ledenvergadering	2
Verenigingsberichten	2
Jaarverslag	3
De restauratie van de Hamtoren in 1942	5
Dorpsbewoners die ons wat te vertellen hebben	10
De R.K. gemeenschap van De Meern	15
Een lastig vrouwspersoon	19
Wie wat bewaart die geeft wat	20
Aen De Meern	21
Arremoei	26

Uitnodiging

voor de algemene ledenvergadering

Bij deze nodigen wij de leden uit voor de algemene ledenvergadering van de vereniging, welke gehouden zal worden op **dinsdag 20 april 1993** in het Verenigingsgebouw, Zandweg 148 in De Meern. Aanvang 20.00 uur precies.

Agenda

1. Opening.
2. Vaststelling van de notulen van de vergaderingen van 6 mei 1992 en 26 maart 1993.
3. Jaarverslag over 1992.
4. Rekening over 1992:
  - a. Verantwoording financieel beheer;
  - b. Verslag van de controlecommissie;
  - c. Vaststelling rekening en balans.
5. Benoeming nieuwe controlecommissie.
6. Vaststelling begroting voor 1994 en contributie voor 1994 (ongewijzigd).
7. Wijziging van de statuten.
8. Intrekking huishoudelijk reglement.
9. Verkiezing bestuursleden.
10. Rondvraag en sluiting.

Het bestuur,
J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
J.W. Schoonderwoerd, secretaris

Toelichting

Agendapunten 3, 4 en 6: De hier bedoelde stukken liggen gedurende een week voor de vergadering ten huize van de secretaris, op donderdag 14 april van 19.30 - 22.00 uur in de Broederschapshuisjes, op maandag 19 april van 19.30 - 22.00 uur in het Kabinet, alsmede een uur voor het begin van de vergadering in de vergaderzaal voor de leden ter inzage.

Agendapunt 7: Voornamelijk in verband met wijzigingen in het Burgerlijk Wetboek wordt voorgesteld de statuten van de vereniging te wijzigen. Doel en taak van de vereniging blijven ongewijzigd. Het voorstel met de tekst van de gewijzigde statuten ligt voor de leden ter inzage op dezelfde tijden als hiervoor zijn vermeld. In de op 26 maart j.l. belegde Algemene ledenvergadering, waar dit punt op de agenda stond, was niet het vereiste aantal leden aanwezig voor het nemen van een besluit. Daarom wordt dit punt voor deze vergadering nogmaals geagendeerd.

Agendapunt 8: Volgens het bepaalde in het huishoudelijk reglement zijn dit jaar aan de beurt om af te treden mw. P.J. de Rooij-Goes en de heren K.B. Nanning en P.G. de Rooij. De heer Nanning heeft in de loop van dat jaar zijn functie neergelegd en is derhalve niet herkiesbaar. De overige 2 leden zijn herkiesbaar en worden door het bestuur kandidaat gesteld. In de vacature van de heer Nanning zal in een volgende vergadering worden voorzien. Door tenminste tien leden kunnen ook kandidaten worden voorgedragen. Deze voordracht dient uiterlijk drie dagen voor de vergadering bij het bestuur te worden ingediend.

Na afloop van de vergadering zullen de bestuursleden van den Berg en van Essen een presentatie geven van een aantal dia's uit onze eigen verzameling, die ruim 1300 exemplaren omvat. Een mooie gelegenheid om eens kennis te nemen van ons rijke bezit. U bent welkom!

Verenigingsberichten

Koninginnedag: Expositie foto's en ansichtkaarten

Ter gelegenheid van de viering van koninginnedag op vrijdag 30 april a.s. houden wij zoals gebruikelijk weer een open dag in ons documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes in Vleuten. Aangezien gebleken is dat daar nog steeds grote interesse voor is zullen wij daar dit jaar een expositie inrichten van oude foto's en ansichtkaarten. U bent allen welkom van 10.00-17.00 uur!

Expositie Adriaan van der Weijden

In samenwerking met onze vereniging wordt een overzichtstentoonstelling van het werk van de in 1971 overleden Meernse kunstschilder Adriaan van der Weijden georganiseerd. Dit is een unieke gebeurtenis omdat niet eerder verzameld werk van hem in De Meern te zien is geweest. Deze kunstenaar heeft de apsischildering en de kruiswegstaties in de R.K. kerk in De Meern geschilderd. Onze vereniging bezit vier schilderijen van hem, terwijl verschillende particulieren eveneens werk van hem in hun bezit hebben. De tentoonstelling wordt gehouden in de (gerestaureerde) boerderij Rijksstraatweg 44, waar hij geboren is en die thans in het bezit is van de familie van den Heuvel. Ter gelegenheid van deze expositie is door ons lid J.H.P. Heesters een geïllustreerde biografie geschreven. Dit boekje is tijdens de tentoonstelling verkrijgbaar. De officiële opening vindt plaats op zondag 6 juni a.s., daags voor zijn geboortedag. Vanaf 15.00 tot 17.00 uur is op die dag de expositie voor het publiek geopend. Verdere openingstijden zijn van 7 tot en met 13 juni en in het weekend van 19 en 20 juni van 14.00 tot 17.00 uur. Hieronder een foto van Adriaan van der Weijden.

Betaling contributie

Enkele leden hebben hun contributie voor dit jaar nog niet betaald. Wij verzoeken deze leden vriendelijk de hen toegezonden acceptgiro nog deze week aan hun bank ter betaling te zenden. Niet vergeten!

Doorgraving Meerndijk

In de eerste week van juni zal de Meerndijk worden doorgraven ten behoeve van de aanleg van een veetunnel. Deze doorgraving zal ongeveer 500 m ten zuiden van de A12 plaatsvinden. Omdat daarbij naar verwachting de vulling van een Romeins kanaal doorsneden zal worden, zal in het tunneltracé een archeologische opgraving worden uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Het kanaal zal daarbij waarschijnlijk voor het eerst over zijn volle breedte zichtbaar zijn.

Voor het publiek is er gelegenheid de opgraving te bezoeken op zaterdag 5 en zondag 6 juni, van 10.00 tot 16.00 uur. Het is de bedoeling dat er ter plaatse een kleine tentoonstelling wordt ingericht over de geschiedenis van de Meerndijk en het Romeinse kanaal, dat zorgde voor een scheepvaartverbinding tussen Rijn en Hollandse IJssel en dat in later tijd mogelijk de "Mare" heeft geheten.

Oude jaargangen van ons tijdschrift

Voor het geval er aan uw bezit van ons tijdschrift één of meer nummers of jaargangen ontbreken, willen wij u er graag nog eens opmerkzaam op maken dat van de meeste nummers van het tijdschrift en van onze speciale uitgaven nog exemplaren verkrijgbaar zijn.

Nummers van de jaargangen vóór 1992 kosten f 6,25 per stuk. Bij tien of meer exemplaren geldt een korting van 10%.

De prijzen van onze specials zijn:

Van Oude Rijn tot Leidse Rijn	f 20,00
100 jaar Willibrordkerk	f 15,00
Kees Valkenstein	f 12,50

Als u op koninginnedag de Broederschapshuisjes bezoekt bieden wij op die dag nog een extra korting aan!

Wellicht ten overvloede vermelden wij hierbij dat er ook nog van die mooie verzamelbanden voor het tijdschrift verkrijgbaar zijn voor de prijs van f 15,00.

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 Vleuten:

Elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

JAARVERSLAG 1992

Overeenkomstig onze toezegging aan de algemene ledenvergadering geven wij u hier een enigszins verkorte versie van ons jaarverslag over 1992.

Algemeen

Het ledental van de vereniging liep het afgelopen jaar iets terug. Op 1 januari 1992 bedroeg het 866. Er werden 31 nieuwe leden ingeschreven en 45 leden afgeschreven, zodat het ledental op 1 januari 1993 852 bedroeg. Het bestuur heeft zich meermalen beraden over activiteiten om het ledental, dat in vergelijking met andere gemeenten nog altijd hoog is, te handhaven en zo mogelijk nog iets te verhogen.

Op 6 mei werd de algemene ledenvergadering gehouden, waarin de heren T. van den Berg, J.W. Schoonderwoerd en A.J. van Zoeren werden herkozen als bestuurslid. In verband met het aftreden van de heer Gravendeel wegens zijn vertrek uit de gemeente werd de heer E.P. Graafstal tot bestuurslid gekozen.

Er werden dit jaar 10 bestuursvergaderingen gehouden. In september legde de heer Nanning, die gedurende meer dan 7 jaar het fotowerk voor de vereniging verzorgde, om gezondheidsredenen zijn bestuursfunctie neer.

De vereniging was het afgelopen jaar onder andere vertegenwoordigd in de gemeentelijke monumentencommissie, het Comité Open Monumentendag en de Stichting Stichtse Historische Reeks.

Contactavonden

Tot oktober van dit jaar werd er op maandagavonden in het kabinet en op de 1e vrijdagavonden van de maand in de Broederschapshuisjes gelegenheid gegeven voor contacten van leden en andere belangstellenden met het bestuur. In verband met de wat mindere belangstelling in De Meern en een wat grotere belangstelling in Vleuten werden de contactavonden vanaf 1 oktober in het kabinet op de eerste maandagavond en in de Broederschapshuisjes op iedere donderdagavond gehouden. Op die donderdagavond was er voor geïnteresseerden in familie-onderzoek ook gelegenheid voor contact met de werkgroep genealogie.

Wergroepen

De werkgroep genealogie heeft ook dit jaar weer veel tijd besteed aan het vervaardigen van registers op de oude archieven van de gerechten Vleuten en de Meern, De Haar en Themaat, waarvan microfilms in het bezit van de vereniging zijn. Verder werd ook het nodige gedaan voor uitbreiding van onze verzameling genealogische documentatie.

De werkgroep fotoarchief kwam dit jaar klaar met de registratie en opberging van ons fotobezit. De registratie van de dia's naderde haar voltooiing, terwijl begonnen werd met negatievenregistratie. Deze werkgroep werkte op de meeste maandagmiddagen en gedeeltelijk op de dinsdagmiddagen.

De werkgroep documentatie was veelal op de dinsdagmiddagen werkzaam voor de organisatie en registratie van de documentenverzamelingen. Een belangrijke bijdrage aan de documentenverzameling werd ook weer geleverd door de heer J.H. van der Poel, die ons regelmatig voorzag van copieën en transcripties van documenten uit rijks- en gemeentearchief in Utrecht. Deze collectie omvat inmiddels meer dan 1000 documenten.

In maart van dit jaar werd een personal computer aangeschaft, waarin de werkgroepen de omvangrijke gegevensbestanden kunnen opslaan, zodat deze ook snel te raadplegen zijn.

De werkgroep archeologie beperkte zich dit jaar tot enkele verkennende onderzoeken op het terrein van De Grauwert en bij de boerderij De Balijs, terwijl het onderzoek bij de ruïne Nyvelt werd afgesloten.

Verenigingstijdschrift

Ook dit jaar konden weer 4 nummers van ons tijdschrift worden gerealiseerd met in totaal 104 pagina's tekst. Er werden 27 artikelen gepubliceerd van 12 verschillende auteurs.

In oktober werd door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag aan ons tijdschrift een Internationaal Standaard Serie Nummer (I.S.S.N.) toegekend.

Er werden dit jaar 24 verzamelbanden verkocht.

Lezingen, tentoonstellingen e.d.

Op 28 januari werd door de heer Graafstal in samenwerking met de heer van der Gaauw van de Stichting RAAP een lezing met dia's gegeven over het Romeinse castellum in De Meern, waarbij ook video-opnamen werden getoond van de evenementen rond het castellum op de Open Monumentendag in september 1991.

Ter gelegenheid van de viering van koninginnedag werd op 30 april in de Broederschapshuisjes door de plaatselijke EHBO-verenigingen een expositie verzorgd over de geschiedenis van het Rode Kruis. Door onze vereniging werd daar een deel van de poppenverzameling van Mw.E. Schuurs tentoongesteld, alsmede speciaal aandacht gevraagd voor ons tijdschrift. Er kwamen die dag rond 250 bezoekers.

Bij gelegenheid van de algemene ledenvergadering op 6 mei werd door Mw.Drs.M. Conrads een lezing met dia's gegeven met als thema "De Utrechtse Muts".

Op zaterdag 13 en zondag 14 juni werd op verzoek van de beheerder van kasteel De Haar door leden van het bestuur de rondleiding verzorgd van bezoekers aan de kapel van het kasteel, welke op die dagen voor het publiek was opgesteld. Deze rondleidingen werden zeer op prijs gesteld.

Eind mei werden twee kleine tentoonstellingen ingericht ter presentatie van onze vereniging in de openbare bibliotheken in Vleuten en De Meern in het kader van de jubileumvieringen van de openbare bibliotheek Vleuten-De Meern.

Op 27 oktober werd in het verenigingsgebouw een lezing met dia's verzorgd door de heer Hessing van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek over het kanaal van Corbulo, met aansluitend daaraan een voordracht met dia's door de heer Graafstal over een nieuwe visie betreffende de oorsprong van de Mare in De Meern.

Op 21 mei, 26 oktober en 5 november werden door bestuursleden lezingen met dia's verzorgd voor verschillende verenigingen in de gemeente.

Geschiedenisboek

In februari werd de overeenkomst getekend van de vereniging met de heer O.J. Wittwaal als auteur van het door onze vereniging in samenwerking met de Stichting Publicaties Oud Utrecht uit te geven geschiedenisboek van de gemeente.

In de loop van het jaar werden verschillende delen van het manuscript door de auteur voorgelgd aan de redactiecommissie, die daartoe viermaal bijeen kwam.

De behandeling door de gemeenteraad van het op 24 januari

door de SPOU ingediende verzoek om een subsidie in de kosten van deze uitgave is niet vlot verlopen. Op een positief voorstel van het college van burgemeester en wethouders van 30 juni werd in augustus door de onderscheidene raadscommissies afwijzend geadviseerd, waarna het voorstel door B&W werd teruggenomen. Aan het eind van het jaar was nog geen nieuw voorstel gedaan.

Monumentenzorg

Dit jaar werd het onderzoek door de Stichting RAAP naar archeologische waarden in het gebied van de Hoge Woerd afgerond. De uitkomsten van dit onderzoek waren van dien aard dat de gemeente besloten heeft het bestemmingsplan 't Weer ter plaatse te wijzigen, zodat op het nederzettingsterrein geen weg zal worden aangelegd of woningen zullen worden gebouwd. Hiermee zijn onze bezwaren tegen het plan weggenomen.

Ter oplossing van de problemen welke ontstaan waren tussen de gemeente enerzijds en de gemeentelijke monumentencommissie en het Comité Open Monumentendag anderzijds, werd op 4 november een gesprek gevoerd met alle betrokken partijen, waaronder onze vereniging, waarmee hopelijk de belangrijkste wrijvingspunten zijn opgelost.

Bezittingen

Door schenkingen en aankopen kon dit jaar weer een 70-tal boekwerken aan onze bibliotheek worden toegevoegd, waarmee het aantal boekwerken steeg tot rond 870. Door schenkingen werd ook weer een aantal historische voorwerpen aan onze verzameling toegevoegd, waarvan als voorbeeld kan worden genoemd een vlag van de voormalige gemeente Oudenrijn.

Onze maquette van het Meernse castellum werd van februari tot mei uitgeleend aan het Thermenmuseum in Heerlen ten behoeve van een aldaar gehouden tentoonstelling.

Gebouwen

In de inrichting van onze gebouwen, de Broederschapshuisjes in Vleuten en het Kabinet in De Meern, kwam dit jaar geen wijziging. Voor de Broederschapshuisjes werd een telefoonbeantwoorder aangeschaft. Aan het kabinet werden enkele noodzakelijke onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd. Voor de komende jaren zal gerekend moeten worden op wat meer onderhoudskosten.

Per 31 december werd door de verhuurder de huur van de opslagplaats in de boerderij Utrechtseweg 1 opgezegd. Omdat geen andere geschikte ruimte kon worden gevonden werd een tweedehands container gekocht voor de opslag van onze materialen.

Financiële toestand

Tot ons genoegen werd op 26 mei door de gemeenteraad besloten het subsidie aan onze vereniging in de kosten van de gebouwen te continueren overeenkomstig het op 20 september 1988 genomen besluit.

De rekening van baten en lasten over 1992 sluit met een nadelig saldo van f 462,28, hetgeen gelet op diverse extra kosten dit jaar niet ongunstig is. Het totaal aan kapitaal en reserves bleef ten opzichte van vorig jaar nagenoeg gelijk.

Slotwoord

Aan het eind van dit verslag wil het bestuur een woord van dank uitspreken aan allen die zich dit jaar weer op enigerlei wijze voor de vereniging ingezet hebben.

De restauratie van de Hamtoren in 1942

door Dr. G.J. van Andel en

Mr. Drs. W.J.M. van Andel

In 1942 vonden de eerste restauratiewerkzaamheden aan de Hamtoren plaats. Dat was toen hard nodig: sinds enkele jaren openbaarden zich allerlei ernstige gebreken, met name aan het dak. Het had echter veel voeten in de aarde voordat er werkelijk iets gebeurde. Vooral de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg toonde zich van meet af aan een warm pleitbezorger voor de Hamtoren. Op basis van de correspondentie tussen de familie Royaards, de gemeente Vleuten en andere instanties wordt in dit artikel verteld hoe de restauratie uiteindelijk zijn beslag kreeg en hoe het de Hamtoren in de oorlog verder verging.

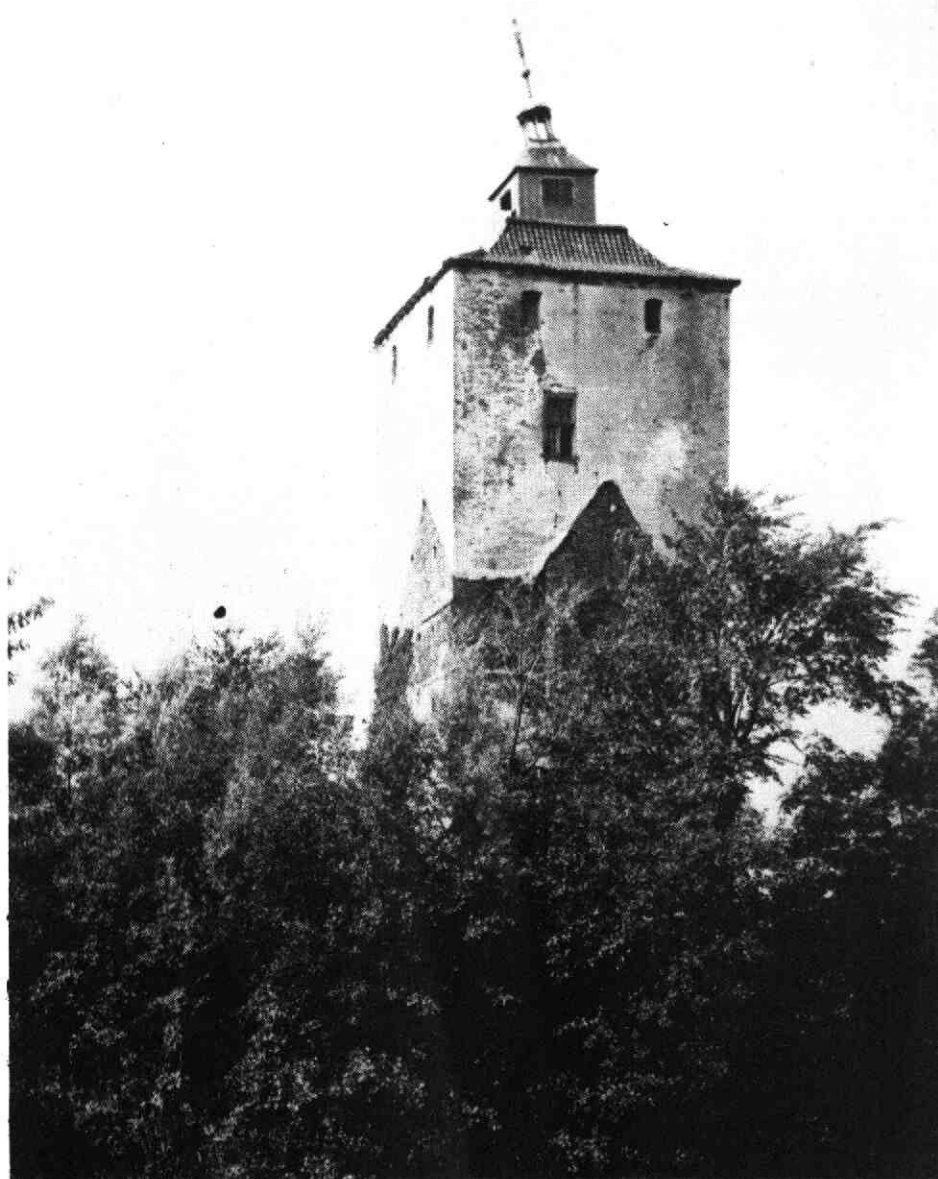
De aanzet

Oudere inwoners van Vleuten zullen zich misschien nog herinneren hoe de Hamtoren er in 1942 uitzag. Afb. 1 toont duidelijk dat de koepel van de toren scheefgezakt was. Er was echter nog veel meer aan de hand, wat op een foto niet zichtbaar is.

Reeds in 1936 constateert de heer Onnes van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg dat de toren scheefgezakt is en dat het pleisterwerk van de gevels afvalt; dit wordt echter niet als ernstig aangemerkt. *Erger zijn de gevolgen van inwatering aan de vensters en aan de voet van het dak. Het muurwerk vertoont zware scheuren en de verankering is niet meer voldoende, zoodat de toren naar alle kanten afwijkingen laat zien. Inwendig heeft hij, vooral op de drie bovenste verdiepingen veel van inwatering geleden, zoodat de balklagen en vloeren zoozeer vergaan zijn, dat zij niet meer begaanbaar zijn; enkele balken zijn zelfs doorgebroken. (...) De aangrenzende schuur is zo bouwvallig, dat het verblijf erin gevaarlijk is geworden.*

Het huis Den Ham, dat in 1536 door de Staten van Utrecht als ridderhofstad was erkend, was een indrukwekkend kasteel, zoals moge blijken uit afb. 2. In 1871 is het kasteel afgebroken; alleen de thans nog aanwezige Hamtoren is blijven staan. De oudste foto die bekend is, van omstreeks 1885 (afb. 3), toont de toren kort na de afbraak van het kasteel.

In een brief van 6 juli 1936 doen B en W van Vleuten aan de toenmalige eigenaar van de Hamtoren, de heer H.W.J.

1. Foto van de Hamtoren vanuit het oosten, genomen op 22 september 1942, kort voordat met de restauratie werd begonnen.

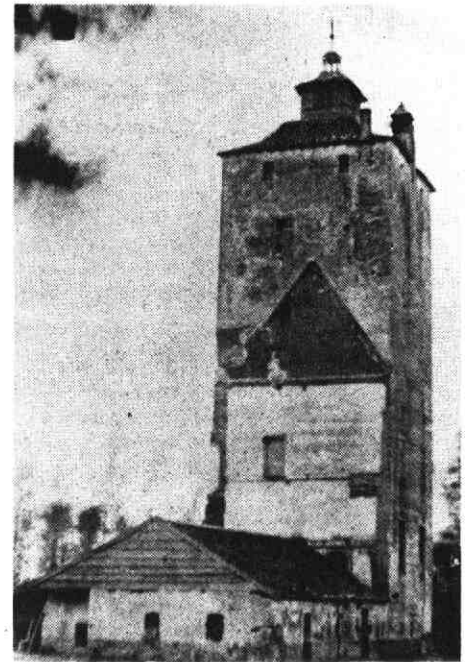
Royaards van den Ham, grootvader van de huidige eigenaresse, het voorstel om de toren kosteloos aan de gemeente in eigendom over te dragen. Deze wijst het voorstel niet af, maar vraagt wel om nadere toelichting omtrent de voorwaarden. Dat zijn gezondheid toen al te wensen over liet moge blijken uit het postscriptum onder zijn antwoord: *Ik ben gaarne bereid persoonlijk besprekingen te houden, echter zie ik tegen de reis op indien niet strikt noodzakelijk.*

Het gemeentebestuur van Vleuten krabbelt nu terug. In hun brief van 29 juli 1936 aan Monumentenzorg stellen B en W: *Waar de gemeente noodlijdend is, maakt de gemeenteraad bezwaren om gelden voor restauratie beschikbaar te stellen. Gezien de groote historische waarde van dit bouwwerk, hebben wij ons afgevraagd of het niet mogelijk is, dat zoo noodig via het ge-*

meentebestuur het Departement van Binnenlandsche Zaken deze toren in eigendom overneemt. Op deze brief wordt van de overheid geen reactie ontvangen, ook niet na herhaling van deze vraag in een brief van oktober 1936.

Inmiddels vragen B en W aan de heer Royaards om een concept-overeenkomst met de door hem gewenste bepalingen. Dit concept wordt door notaris Simons te Utrecht gemaakt en reeds op 25 augustus 1936 aan het gemeentebestuur gezonden. Ruim een jaar na het aanbieden van de concept-overeenkomst antwoordt het gemeentebestuur in een brief van 10 september 1937. Vier dagen later overlijdt de heer H.W.J. Royaards van den Ham op 74-jarige leeftijd.

Op 25 november 1937 bericht diens zoon, de heer W.J. Royaards, aan de directeur van het Rijksbureau voor de

3. De oudste foto die van de Hamtoren bekend is, daterend van omstreeks 1885. Blijkens een stempel op de achterzijde is de foto genomen door *Photographie J.D. Kiek. Kiek (1811-1899)* vestigde zich omstreeks 1860 te Leiden als eerste beroepsfotograaf van Nederland.

Monumentenzorg dat de erfgenamen in principe bereid zijn om met medewerking van het Rijk en de gemeente Vleuten over te gaan tot herstel van de Hamtoren. Een dag later bericht notaris Simons aan het gemeentebestuur van Vleuten dat de erfgenamen van de heer Royaards van den Ham het ontwerp-contract voor de overname van de toren als ingetrokken wensen te beschouwen.

Daarna wordt het stil. Misschien dat de dreiging van oorlog, de mobilisatie en het daadwerkelijk uitbreken van de oorlog daaraan ten grondslag liggen.

De restauratie

De draad wordt weer opgevat door de nieuwe directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg met een brief aan de heer Royaards, die optreedt als gemachtigde van de eigenaresse, zijn moeder mev. E. Royaards van den Ham-Thiebout. Inmiddels is het koepeltje scheefgezakt zoals op afb. 1 te zien is. Hij schrijft o.a.: *Telkenmale wanneer ik van hier naar Utrecht reis trekt de kloeke en door zijn kleur zoo boeiende Hamtoren mijn blikken derwaarts; ik moet bekennen, dat zulks steeds gepaard gaat met eenigen schroom, want ik vrees steeds te zullen bemerken dat de scheefgezak-*

2. De ridderhofstad Den Ham vanuit het oosten. Schilderij op paneel door E.M.F. Ivoy (1746-1810) uit 1779.

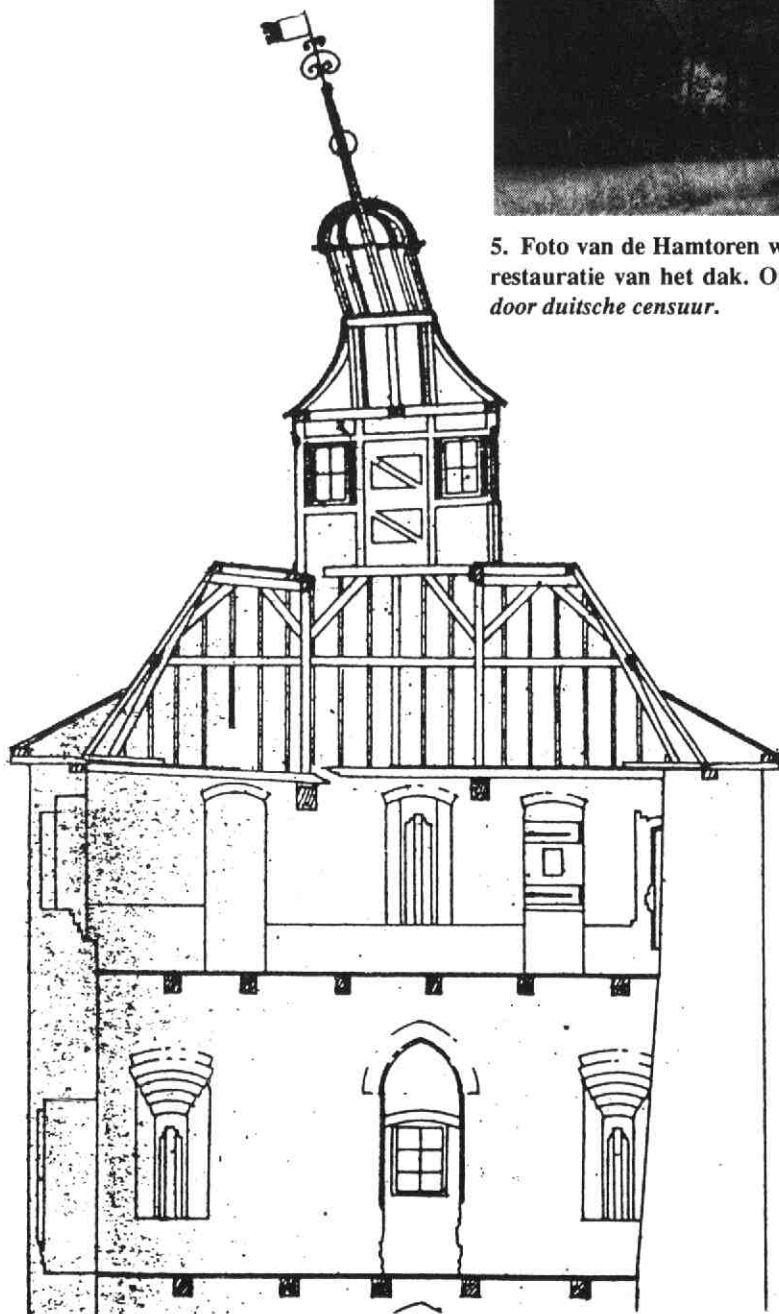

zakte bekroning met uitkijktorentje onder een storm of onder het voortgevoerd verval is bezweken. Dat zijn vrees niet ongegrond was, moge blijken uit een tekening in doorsnede van het dak van de toren, welke gemaakt is op grond van een opmeting in september 1942. De gebroken balken van het dak zijn duidelijk op de tekening te zien (afb. 4).

Hij doet dan voorstellen voor de financiering van de restauratie. Na samspraak met de directeur van Monumentenzorg wordt in juni 1942 namens de eigenaresse een plan met begroting ingediend. Het plan omvat de verwijdering van de omloop en de koepel, het afsluiten van de ontstane opening met een eenvoudig zinken plat-

5. Foto van de Hamtoren welke door Polygoon genomen is op 9 oktober 1942 tijdens de restauratie van het dak. Op de achterkant van de foto staat gestempeld: *Goedgekeurd door duitsche censuur.*

4. Het dak van de Hamtoren vóór de restauratie (let op de gebroken balken). Fragment van een tekening in doorsnede, opgemaakt in september 1942 door B.V. van den Bergh.

dak, herstel van het pannendak en het dichtmetselen van de vensters. De aanneemsom à f 2475,- wordt door de rayonarchitect van Monumentenzorg, de heer Onnes, goedgekeurd.

De Rijkscommissie voor de Monumentenzorg wil blijkens een schrijven van 19 augustus 1942 aan de secretaris-generaal van het departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming meer. Na een historisch overzicht vervolgt de commissie: *Geven deze feiten al kleur aan het verleden, dat om dezen eerbiedwaardigen toren gevoeld wordt, de aanwezigheid van kelders in het benedengedeelte van een der vleugels bewaard, de gothische schouwen in den toren, de warme kleur van de baksteen daar waar de bepleistering ontbreekt of waar het felle rood door het verweerde wit heen is gedrongen, de geestige bekroning van het torenlichaam en de weerspiegeling in de breede gracht, dit alles maakt, dat de Hamtoren een monument is dat waard is aan het nageslacht overgedragen te worden. En dit temeer omdat de trein er dagelijks duizenden langs voert (...). Wij vreezen evenwel, dat de aanvaarding daarvan (het bovenbedoelde plan) het noodlottig gevolg zou hebben, dat men met de tijdelijke voorziening genoegen neemt en dat het zoo uiterst karakteristieke en geestige spitsje van den*

toren voor goed zal verloren gaan. De commissie bepleit dan bij de secretaris-generaal een groter bedrag ter beschikking te stellen om het dak in oude glorie te herstellen. Geschat wordt een bedrag van f 7500,-.

Welke secretaris-generaal zou aan zoveel lyriek weerstand kunnen bieden? Deze verklaart zich dan ook in zijn brief van 9 september 1942 bereid in de kosten van de restauratie f 4200,- bij te dragen. Er wordt op aangedrongen om de werkzaamheden nog vóór de winter af te ronden.

Op 25 september 1942 dient de aannemer, I. Woudenberg te Utrecht, een nieuwe kostenberekening in, groot f 7090,-. Vier dagen later geeft de heer W.J. Royaards namens zijn moeder aan de aannemer opdracht de werkzaamheden uit te voeren. Deze omvatten het herstel van het dak in de oorspronkelijke toestand, het dichtn van de scheuren in de muren, het deels dichtmetselen, deels vernieuwen van de ramen en het weer openen van de schietgaten, welke voorzien worden van luiken. Aan het binnenwerk zal slechts het allernoodzakelijkste gedaan worden, zodat de trappen weer veilig begaanbaar zijn.

Afb. 5, een foto welke op 9 oktober 1942 door Polygoon is gemaakt, toont dat de koepel is verwijderd en met de opbouw van een nieuwe bekroning is begonnen. Deze foto werd gemaakt voor een persbericht en draagt aan de achterzijde een stempel met de tekst: *Goedgekeurd door Duitse censuur*. Afb. 6 laat het resultaat van het herstel van de koepel zien. Het valt op dat rond de omloop een balustrade is aangebracht; deze had er tot het einde van de 18e eeuw inderdaad gestaan. Op het schilderij van Ivoy uit 1779 (afb. 2) is de balustrade nog te zien, maar op een aquarel van H. Tavenier uit 1791 (afb. 7) is zij verdwenen. Na ruim 150 jaar is de balustrade in 1942 dus weer in ere hersteld.

De nasleep

De balustrade was niet in de aanneemsom opgenomen, maar werd door de aannemer voor f 158,50 geplaatst op last van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. Tezamen met de door het Rijksbureau verplichte bliksembeveiliging à f 391,- betekende dit een overschrijding van het goedgekeurde bedrag van f 139,50. De directeur van Monumentenzorg was blijkens zijn schrijven van 25 mei 1943 zo genereus deze overschrijding ten laste van het Rijk te brengen. Door het departement

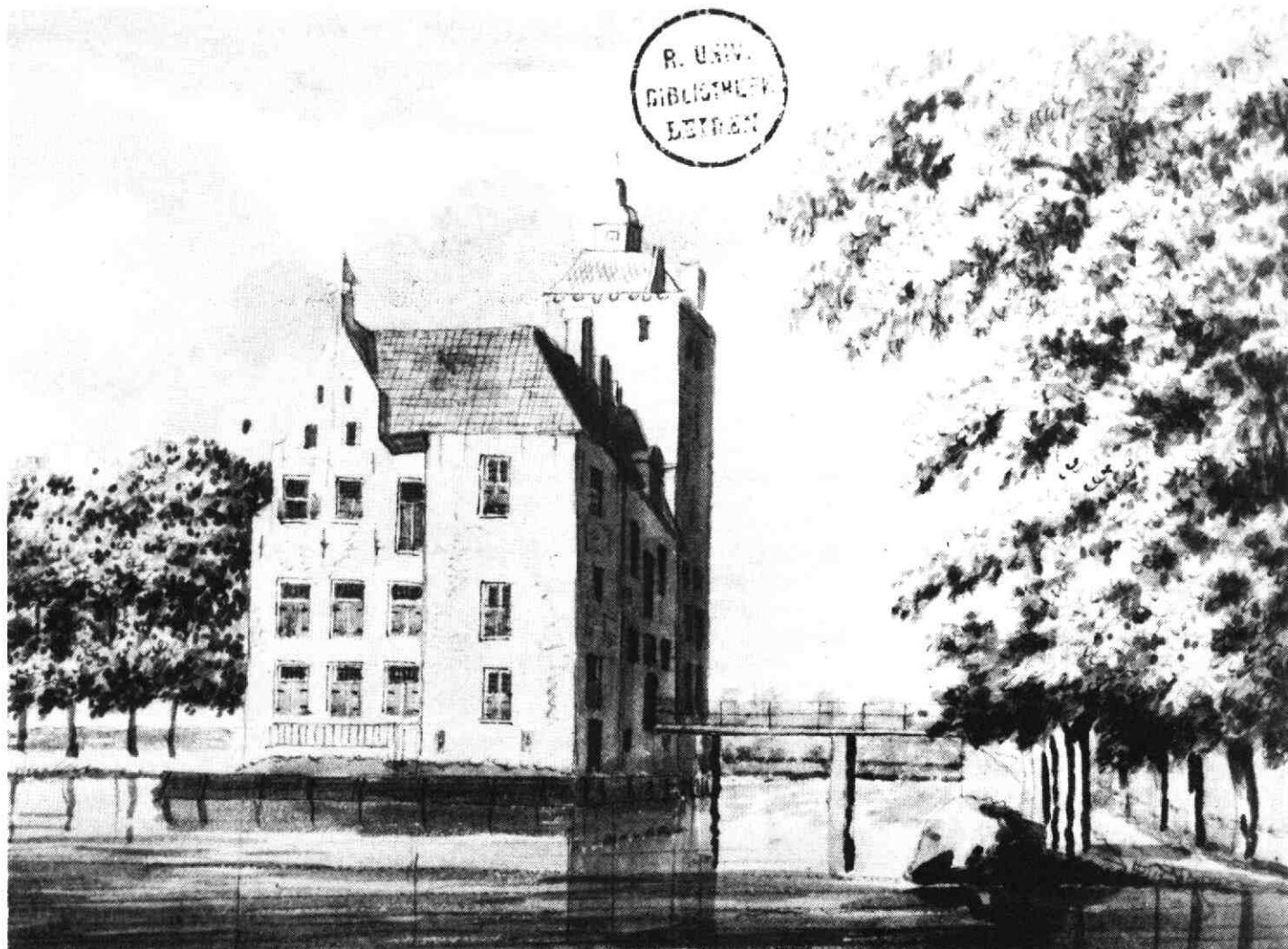

6. De Hamtoren na de restauratie. Het dak is vernieuwd en er is weer een balustrade. De schietgaten zijn in ere hersteld. De foto is gemaakt voordat in 1957 de ruilverkaveling begon: rechts is de voormalige boerderij van de heer Van Selm te zien en op de voorgrond de thans gedempte Vleutense Wetering.

echter werd de subsidiëring van deze overschrijding geweigerd.

Dit nu trok de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg op haar fatsoen. Haar lange brief van 16 juli 1943 is een gloedvol betoog. De brief wordt als volgt besloten: *Gedachtig aan de klassieke wijsheid „deliberante senatu perit Saguntum”* (terwijl de senaat vergadert, gaat de stad Saguntum ten onder), *veroorloofde „Monumentenzorg” zich een eigenmachtig besluit, overtuigd daarvoor, bij de warme belangstelling van Uw Departement voor monumenten eer lof dan misprijzing te vinden. De Directeur van het bureau kon*

U voorrekenen, dat dit van Uw Departement den extra bijdrage van niet meer dan f 139,50 zou vorderen en vroeg U met deze extra hulp in letterlijken en figuurlijken zin de kroon op het werk te zetten. En dit werd geweigerd! Wij hebben ons veroorloofd dit geval eenigszins badineerend te behandelen, omdat het een al te ernstig karakter zou verkrijgen, wanneer wij werkelijk zouden moeten gelooven, dat U.H.E.G. den Directeur van het Rijksbureau zou willen verbieden in spoedeisende gevallen beslissingen te nemen, zelfs wanneer die voor het Rijk zoo geringe geldelijke gevolgen hebben, als waarvan hier sprake is (...).

7. Ridderhofstad den Ham vanuit het oosten. Aquarel door H. Tavenier (1734-1807) gemaakt in 1791. De koepel heeft geen balustrade meer, de trapgevel is verdwenen en het dak is ingrijpend gewijzigd. Vergelijk afb. 2. (Universiteitsbibliotheek Leiden, coll. Bodel Nijenhuis, port. 305, map 1, no. 26).

Dit laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Op 7 augustus 1943 haalt het departement bakzeil en keurt het alsnog de overschrijding van f 139,50 goed. Gesteld kan worden dat ook toen zorgvuldig met 's Rijks financiën werd omgesprongen, waarbij op de kleintjes werd gelet.

Op 10 juli 1944 ontvangt eigenaresse van de Hamtoren van de burgemeester de volgende brief: *Op last en ten behoeve van de Duitse Weermacht (Wehrmachtcommandant Utrecht) wordt door deze van U gevorderd de toren „De Ham”, kadastraal bekend gemeente Vleuten, sectie A, no. 34, tot het aldaar vestigen van een luchtwachtpost.*

Hiervan doet de zoon van eigenaresse, de heer Royaards, direct kond aan Monumentenzorg. Reeds had zich een aannemer gemeld om toegang tot de toren te verkrijgen teneinde werkzaamheden ten behoeve van de luchtwachtpost uit te voeren. De directeur

van Monumentenzorg vraagt daarop opgaaf te doen van naam en adres van de aannemer en van het onderdeel van de Duitse Weermacht dat de orders gaf. De heer Royaards antwoordt daarop dat de aannemer (met name genoemd) alleen enige houten kompasrozen voor het peilen van vliegtuigen op de balustrade heeft aangebracht.

Na de bevrijding meldt de heer Royaards in zijn brief van 30 juli 1945 aan Monumentenzorg de volgende oorlogschade: *In April j.l. heeft een groep Duitse officieren, die geen tijd hadden op het halen van de sleutel te wachten, zich met een bijl toegang verschaft, waardoor de binnendeur geforceerd is en voorts is kort daarna bij het uitwerpen van de voedselpakketten uit de vliegtuigen, zulk een pakket door het dak van de toren geslagen en heeft nabij de zuidelijke hoek een vrij groot gat in het dak gemaakt.*

En dus ging de inwatering weer door ...

Noot

Dit artikel is gebaseerd op een dossier van 79 brieven in het bezit van de auteurs, dat kon worden gecompleteerd dankzij de medewerking van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de heer H. Schenk, hoofd van de afdeling informatievoorziening van de gemeente Vleuten - De Meern. De foto's van afb. 1, 3, 5 en 6 alsmede de tekening van afb. 4 zijn eveneens in het bezit van de auteurs.

Dorpsbewoners die ons wat te vertellen hebben ...

door H.E.J. van Essen

Als jongetje van 7 jaar had hij al iets met De Meern. Hij woonde toen in Utrecht, en spijbelend van school, trok De Meern hem al. Later als afgestudeerd huisarts komt hij terug; een man met opgeruimd humeur, altijd sunny side up. Zijn verkneuterende lach is legendarisch te noemen. Dokter Lambers sr. bijna 'n halve eeuw lief en leed delend met zijn De Meern ...

Een non-stop causeur

In ruste wonend aan de Woerdlaan, heeft hij uitnodigend zijn buitenlicht branden en laat het bezoek zelf binnen. Met zijn vitale gestalte nodigt hij uit aan tafel plaats te nemen in de gezellig ingerichte huiskamer.

Met een uitzonderlijke gedrevenheid voor een 87-jarige begint hij te vertellen, twee avonden lang, non-stop zonder enige pauze, vergeet daarbij de koffie, verontschuldigt zich hiervoor bij het volgende bezoek, nadat zijn vrouw hem hierover na afloop vermanend had onderhouden.

Als hij dit leest, hoor ik in gedachte weer die al eerder gememoreerde legendarische lach, die zich bij iedere aangehaalde anekdote manifesteert in een lachsalvo, waarbij zijn hele lichaam acuut en synchroon die „verkneuterende” houding aanneemt.

Deze, in grote kring van zijn patiënten, bekende lach wordt vanuit de keuken eveneens lachend door zijn vrouw bevestigend onderstreept. Zij is die tweede avond maar thuis gebleven om er zeker van te zijn dat dit keer de koffie wel verzorgd wordt als de dokter zijn niet te stuiten anekdotes aan het verhalen is. Hij heeft daarbij een natuurlijke behoefte om vooral de humoristische zijde ervan te belichten.

Curriculum vitae

De heer E. Lambers werd op 4 juli 1906 te Utrecht geboren, als eerste kind uit een gezin van 4. Zijn eerste kennismaking met zijn latere werkterrein was toen hij als 7-jarige leerling spijbelde van de lagere school en een voettocht ondernam van Utrecht tot aan de Stadsdam.

Zijn vader was hoofdwerktuigkundige bij de toenmalige Staatsspoorwegen te Utrecht. Na het lager onderwijs, doorliep de jonge Lambers het Utrechts Gymnasium met hoge cijfers en koos daarna als studierichting wis- en natuurkunde, die hij na een jaar verwisselde voor de richting medicijnen.

Op 20 april 1934 behaalde hij eveneens te Utrecht het artsdiploma en begon zijn loopbaan voor 'n korte tijd als waarnemend huisarts te Blerick. Intussen stad en land kris-kras afreizend, om een geschikte vestigingsplaats te zoeken. Gelukkig genoot hij van vrij reizen per trein uit hoofde van de functie van zijn vader. Het artsenaanbod was toen groot en de praktijken lagen niet voor het opscheppen.

Eigen graf vooraf ...?

Weer kwam Lambers naar De Meern, nu als 28-jarige en intussen gehuwd, vestigde hij zich op 23 juli 1934 in het voormalige doktershuis aan de Meerndijk 114 te Veldhuizen, de gemeente waaronder De Meern toen ressorteerde.

Veldhuizen, Vleuten en Oudenrijn waren nog zelfstandig en hadden elk hun eigen burgervader, maar in Veldhuizen was nog geen zelfstandig arts. Jarenlang, vanaf 1912 - toen dokter Furné was overleden, hetzelfde jaar waarin het nieuwe doktershuis werd opgeleverd, - tot 1934 bleef de gemeente verstoken van een eigen huisarts. Slechts een enkeling had het gewaagd zich hier te vestigen, maar door gebrek aan vertrouwen van de plattelandsbevolking was die al spoedig weer verdwenen.

Deze kortstondige voorganger gaf hem nog wel het advies om eerst te investeren door de aankoop van een graf op het plaatselijk kerkhof om aldus het vertrouwen te winnen bij de bevolking, 'n blijver te zul-

len zijn. Het zal zijn eigen aanpak zijn geweest, want het advies werd in de wind geslagen, en tot op de dag van vandaag geniet dokter Lambers sr. in grote kring vertrouwen en respect.

'n Popu dok

Het doktershuis aan de Meerndijk, zie afb. 2, stond tussen het huidige pand van Sterk-Woninginrichtingen en het kantoor van de Onderlinge Brandverzekering.

Rechts van het doktershuis stond de woning van het schoolhoofd en daarnaast de Openbare School, waarvan het schoolplein was afgezet met een ijzeren hek. „Op de verjaardag van het schoolhoofd, toevallig ook mijn verjaardag, werd het hek van de school ieder jaar met vlaggetjes versierd, waardoor menig familielid en kennissen, grote populariteit veronderstelden van de dorpsdokter .... hi-hi-hi”.

Het gezin, inmiddels uitgebreid met 5 kinderen, - twee meisjes en drie jongens -, heeft er 15 jaar gewoond. Ook was er een dienstmeisje intern. Door de inmiddels drukke praktijk en het feit dat vervangingsdiensten niet bestonden, was het houden van vakantie niet mogelijk. Pas in 1940 kon er 'n korte vakantie vanaf.

Bioscoopbezoek

„Ik hoefde ook nooit naar de bioscoop, daar was mijn spreekkamer voor. Menigmaal tussen de patiëntenbezoeken door moest ik me even terugtrekken om uit te kunnen lachen, om niet bij de volgende patiënt uit mijn rol te vallen”.

De voorkamer was als spreekkamer ingericht en de achterkamer als huiskamer.

De Brokkendokter

In de beginjaren van zijn praktijk kreeg hij vooral te maken met vele ongevallen die plaatsvonden op de hoek Rijksstraatweg en Meerndijk; toen een zeer onoverzichtelijke situatie met een flessehals aan het eind. Vóór de aanleg van de snelweg, 1938/39, wurmde het verkeer, tussen zowel Rotterdam-Utrecht als dat van Gouda-

2. Het eerste doktershuis aan de Meerndijk

Utrecht vice-versa, zich over dit kruispunt. In de volksmond kreeg hij al gauw de bijnaam „Brokkendokter”.

Gedurende de aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal alsook de nieuwe snelweg Utrecht-Den Haag, die in het kader van de werkverschaffing werden aangelegd, moest de dokter nog al eens komen opdraven. De onbekendheid om te werken met zwaar materiaal en anderzijds werk door middel van handkracht, brachten veel ongelukken met zich mee. Terplekke werd het ongeval dan behandeld en hij had veelal ook de nazorg ervan. Het direct afvoeren naar ziekenhuizen kwam pas na de oorlog in zwang.

'n Sportieve kanaalzwemmer

Al dat draven gebeurde wel per fiets. Er was 'n kleine dorpskern met een groot en uitgebreid buitengebied met veel verspreid liggende boerderijen, waarbij het huisbezoek per fiets werd afgelegd. Gemiddeld per dag zo'n 60-70 km, in weer en wind, bij hagel en sneeuw, nooit te laat bij spoedgevallen, want zo verhaalt hij, „Ik kon ontzettend hard fietsen en heb eens uitgeprobeerd hoe snel ik van de Meerndijk naar het Centraal Station in Utrecht kon fietsen, het was binnen 10 minuten”, hi-hi-hi, zich vooroverbuigend op de knieën slaand. Dat fietsen speelde hem ook wel eens parten, zo herinnert hij zich...

Hij raakte kant noch wal ...

„Het was in de oorlog, in de tijd van de algehele verduistering van de openbare verlichting”. Hier en daar werd 'n opstakel met witgeverfde palen aangegeven. Zo ook de Meernbrug, die toen hoger was ge-

legen dan nu het geval is. Hij dacht de bestuurspalen te zien, nam alvast 'n flinke vaart om de brug op te komen en in plaats van omhoog ... juist, u begrijpt het al, ... en hij toen ook, dat ie in de Rijn moest liggen.

Na een poosje zwemmen, raakte hij „kant noch wal” en bleek achteraf dat hij door de duisternis misleid, geruime tijd parallel aan de Rijnsoever had gezwommen. Uiteindelijk werd hij door de brandweer, uitgerust met „knijpkat”, eruit gevist en men begon onmiddellijk te dreggen naar zijn „stalen ros”. „Ik vermoed dat jullie 'n stukje verder terug moeten dreggen”, merkte de drijfnapte dokter nog op.

In die tijd was het water van de Rijn nog zo schoon, dat zijn kostuum, na verwijdering van enig kroos, niet eens gestoomd hoefde te worden, alleen die zelfgemaakte sigaren, die hij die avond had gekregen waren naar de knoppen. Het pak ging nog zeker 3 jaar mee.

Tot na de 2e wereldoorlog heeft Lambers zijn huisbezoeken met de fiets afgelegd en pas in december 1946 werd de eerste auto, een Renault Quatro, aangeschaft. Op de foto van afb. 2 is nog net de neus ervan zichtbaar.

„Help de dokter verzuipt!”

is de gelijknamige titel van het boek van Toon Kortooms, waarin hij de wederwaardigheden van een plattelandsarts beschrijft.

Zoiets overkwam ook onze dokter, toen hij op ziekenbezoek bij een patiënt aan de Zandweg, in de haast vergat zijn handrem aan te trekken. Toen hij terugkwam kon hij nog net waarnemen, dat zijn auto langzaam in de Leidse Rijn ten onderging. In de haast, zoals gezegd, want hij moest nog met spoed naar Utrecht, gaf hij met nadruk aan Van der Tol de opdracht de auto eruit te takelen, omdat alleen hij dat onbeschadigd kon. Er is daarna met de auto nog 4 jaar gereden, alhoewel de meeste portieren de eerste maanden met touwtjes bijeen werden gehouden ...

Benepen hokjesgeest

Alhoewel de verzuiling in De Meern minder een rol speelde dan in Vleuten, getuigde het levenspatroon in de vooroorlogse jaren toch nog hier en daar van een benepen hokjesgeest en bedorven spruitjeslucht tussen de diverse geloofsrichtingen. Ons pluriforme leden- en lezersbestand van vandaag kan zich dat misschien nauwelijks voorstellen. Dokter Lambers zelf was N.H., maar had ook vele patiënten van r.k.-huize. In Vleuten daarentegen was het patiëntenbestand streng gescheiden naar religie. Als een cerberus waakte daar Pastoor Ohl over zijn schapen... Streng hield hij ook, „verliefde lammeren” in het oog dat zij hun keuze uit „eigen weitje”

maakten. Zelfs presteerde hij het bij slecht weer, bij verliefde paartjes onder de paraplu te kijken of ze allebei wel van het houtje waren.

De eerste echtgenote van Lambers was betrokken bij diverse sociale- en maatschappelijke instellingen. Zo was zij ook voorzitter van het Centraal Genootschap voor Kinderuitzendingen. Ook uit de parochie van Pastoor Ohl kwamen kinderen met een slechte conditie hiervoor in aanmerking. Mevrouw Lambers, bij hem op audiëntie om voor een kind toestemming te verkrijgen, werd door hem achter zijn bureau zittend te woord gestaan, terwijl zij kon blijven staan.

Vleuten heeft het zelfs meegemaakt dat patiënten van de protestante dokter die van de katholieke in de haren vlogen ... of misschien was het andersom ... hi-hi-hi.

De oorlogsjaren 1940 - 1945

Gevraagd naar zijn belevenissen gedurende W.O.-II, verhaalt hij moeiteloos! Zo vertelt hij: „In de eerste oorlogsjaren zaten er twee Duitse deserteurs op 'n boerderij. De Grüne Polizei wist ze daar te achterhalen en wilde ze arresteren. Een van de twee werd daarbij doodgeschoten. Ik moest komen en ben er met mijn overbuurman, die van beroep apothekersassistent was en zodoende eveneens in het bezit van een witte jas was, naar toe gegaan, en kon niet anders dan zijn dood bevestigen”.

Zo kwam er ook eens 'n Duitse soldaat bij hem met een arm die uit de kom was geschoten. Met enig ruk-, trek- en duwwerk heeft hij hem weer gezet. Hij kon het toch ook niet helpen dat hij als Duitser was geboren ... De man vertelde hem dat in het ziekenhuis niemand deze kunst verstond ...

En na een hevige stormnacht was er veel fruit van de bomen gewaaid en mensen uit Utrecht kwamen hier dan fruit rapen.

Die dag waren Duitse soldaten die in Haarzuilens gelegerd waren, hun wagens en een tank aan het repareren en deze vervolgens uittestten op de Utrechtseweg. Ter hoogte van waar nu de Bloemenveiling is, werd een vrouw uit Utrecht met haar tas vol fruit, doodgereden. Ook hier werd Lambers weer bijgeroepen ..., de soldaten vervolgd gewoond weer hun weg ...

In de hongerwinter kwamen de mensen uit Rotterdam, lopend naar De Meern om hier nog wat voedsel te bemachtigen en ook herinnert hij zich dat bij een razzia in Rotterdam, de werkende mannelijke bevolking werd gesommeerd hun huizen uit te komen en werden op transport gesteld om te gaan werken in Duitsland. Een tussencontrole werd gehouden bij Tivoli in Utrecht. Het transport passeerde de Meerndijk, waar twee Rotterdamers wisten te ontvluch-

ten. Een heeft zich later toch nog gemeld in Utrecht en de ander is bij de familie Lambers achtergebleven, waar ze de hele avond nog mee gebridget hebben om de volgende ochtend weer terug te gaan naar Rotterdam.

Op het eind van de oorlog werden hier en in de omgeving nog zo'n 2.000 Limburgse vluchtelingen ondergebracht, die tussen de vuurlinies van zowel de bevrijders als die van het terugtrekkende Duitse leger hun woon-gebied moesten verlaten. Door de verminderde hygiënische mogelijkheden kreeg de dokter met de gevolgen hiervan, zoals schurft, luizen en difterie veel van doen, en toen er tenslotte zelfs geen leidingwater meer was, werden de kinderen met sneeuw gewassen.

Zo was het ook verboden met licht op te fietsen, waarvan de uitstraling vanuit de lucht te zien zou zijn. Met houten latjes werd dan een soort jalousietje op de koplampen gezet en ook de elektrische voorzieningen werden op het laatst beperkt tot enkele uren per dag om eten te koken. Zo waren er zgn. „eeuwigdurende batterijen” in omloop die oplaadbaar waren ... Nou ja, na enige tijd gaven ze ook de geest ... hi-hi-hi”.

„Zo had een dorpsgenoot, - met een bevalling in het vooruitzicht - zich zo'n lamp aangeschaft maar had die al zoveel gebruikt dat toen de bevalling zich aankondigde, dat ding hem in de steek liet”. „Veel bevallingen verrichtte ik toen bij een carbidlampje of de kaars van de pastoor ... hi-hi-hi”.

1800 Borelingskes verlost

Na de oorlog, vanaf het moment dat de auto er was, werd ook de weekenddienst ingesteld en waren de meeste weekenden tenminste vrij. Alleen voor bevallingen, maakte Lambers maar al te graag een uitzondering, want dat was zijn favoriete bezigheid.

In totaal heeft hij ca 1.800 bevallingen gedaan en bij sommige families zelfs tot in de 3e generatie ... „Er was één weekend bij met 7 bevallingen, inclusief een tweeling ... hi-hi-hi”.

Ook had hij gedurende de weekenddiensten te Harmelen in één jaar tijd net zoveel bevallingen begeleid als de dokter van Harmelen zelf. Zo was hij ook getuige bij de 700e inwoner, die van de gemeente toen een spaarbankboekje als geschenk kreeg.

Lamberiaanse bevallingstruc

Gedurende mijn artsenopleiding werd ons - geduld en nog eens geduld hebben bij bevallingen - bij herhaling ingeprent en werden wij verplicht om na afloop nog een uur moeder en kind bij te staan. De vóórafgaande tijd duurde soms 1 tot 1 1/2 dag. Hij doodde de tijd dan met moppen vertellen of ging zich, indien het avond was, uitgebreid scheren.

Het was op 'n 29e februari dat hij zich bij een oproep naar een bevalling spoedde. Bij aankomst waren de weeën verdwenen en dit herhaalde zich enige malen. Aan het eind van de dag heeft hij - toen het probleem zich weer voordeed - gedaan alsof hij wegging, de deur hard dichtgeslagen en buiten enige minuten gewacht. En ja hoor, de aanstaande vader maakte alweer aanstalten hem erbij te roepen ... „Door al deze vertraging werd het kind (net) op 1 maart geboren ... hi-hi-hi”.

3. De Meern, als 'n kerstkaart in de sneeuw. Foto: jan. 1956

Ho-Ho, ieder op zijn beurt ...

Het was bij een tweeling, dat de eerste om 10 voor 12 's nachts en de tweede 20 minuten later werd geboren. De vader vroeg Lambers de kinderen op dezelfde dag te zetten ... De ervaren Lambers gaf de ouders de raad dat niet te doen, omdat de kinderen hun dat later niet in dank zouden afnemen! Zo hadden ze ieder hun eigen verjaardag.

„Het Witte Huis”

Na 15 jaar aan de Meerndijk gewoond te hebben, kocht Lambers 'n stukje boogaard van een boer wiens boerderij stond op de plek waar nu de Mavo-school en het bedrijf van Van Bommel zijn. Op de hoek van de Rijksstraatweg en de Burg. Taets van Amerongenlaan liet hij „Het witte Huis” bouwen. Bij 't bouwplan werd door de gemeente bepaald, dat het huis niet meer dan 500m² mocht innemen. Dan de gangen maar wat smaller gemaakt, en ook toen bleef de goedkeuring uit. Het huis paste niet bij de bouw van de r.k.-kerk en zou daarom een groot, schuin dak moeten hebben. Ook het aan-

gepaste plan kon geen instemming vinden, omdat er boven de praktijkruimte niet gewoond mocht worden. Een jaar na deze afwijzing mocht dit weer wel, en werd het huis in zijn huidige staat gebouwd. Het was inmiddels 1949 dat de familie zich daar vestigde. De drukke praktijk en daarbij nog, de op het platteland gebruikelijke huis-apotheek, bezorgde ook mevrouw Lambers handen vol werk.

Al voor haar huwelijk was zij apothekers-assistente en deed dat nu, naast haar drukke gezin en het vele sociaal-maatschappelijk werk, er ook nog bij. Zij was 'n sterke vrouw.

Dat sociaal-maatschappelijkwerk bestond uit belangrijke bestuursfuncties o.a. bij het Rode Kruis, het Groene Kruis en het voorzitterschap bij het al eerder genoemde Genootschap voor Kinderuitzending. Nog twee maanden vóór haar overlijden in april 1966 - zij leed aan een ernstige bloedziekte - leidde zij de jaarvergadering van het Rode Kruis waarbij zij ook nog de vergadering toesprak.

Menigmaal speelde zij St. Nicolaas op de school voor de Meernse jeugd en om herkenning te voorkomen, trok ze hiervoor dan de schoenen van de dokter aan ... hi-hi-hi.

Telefooncentrale

Een plattelandsarts had natuurlijk ook telefoon en dat was in die jaren zeker nog niet algemeen. De boeren in de wijde omtrek wisten dat en als zij dan 's nachts 'n veearts nodig hadden, werd er maar bij

Lambers aangebeeld. In vele gevallen durfden ze zelf niet in de hoorn te spreken en moest de dokter dat ook maar doen ... hi-hi-hi. Als tegenprestatie voor zo'n nachtelijk bezoek mocht Lambers, terwijl de boer zelf bij Fizaan dokterde, zijn knecht behandelen.

Ook werd er eens door 'n boer een zieke knecht naar zijn spreekuur gestuurd, enige tijd daarna stuurde hij ook zijn vrouw ... Toen beiden met succes geholpen waren, durfde de boer zelf ook te komen.

Politie-arts

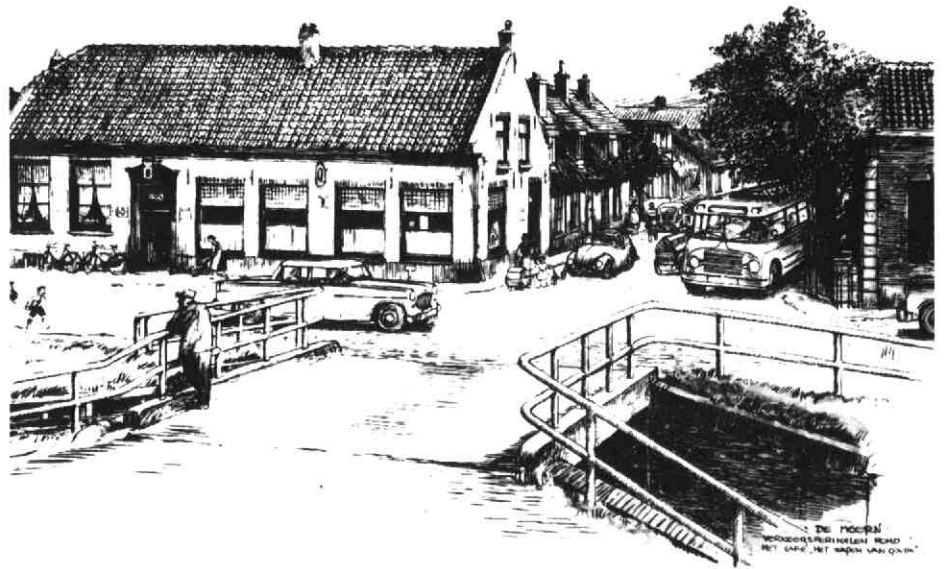
Een Utrechtse architect, die na 'n feestje verdwaald was en in de omgeving van Vleuten tegen 'n boom was gereden, moest bij Lambers, die ook politie-arts was, 'n bloedproef ondergaan. De man was zo ver heen, dat hij de volgende dag kwam navragen of hij hier 's nachts soms ook geweest was ... hi-hi-hi.

Regelmatig moest hij nachtrust derven om de alcoholtest te doen, waarbij bloed en urine moest worden onderzocht. De praktijk was voorzien van een toilet met fonteintje, en om te voorkomen dat er „water bij de wijn” in het potje werd gedaan en ook bij overmatige onbekwaamheid zij niet meer recht konden staan, moest de deur open blijven.

Bij eigen patiënten zag ik wel eens wat door de vingers ... Een zoon, wiens ouders patiënt waren bij mij, had te veel aan „Bacchus geofferd” en daardoor brokken veroorzaakt in Huis ter Heide. Met woorden van „hoe kun je dat je ouders aandoen”, deed ik toen „discreet” de deur maar achter hem dicht ... hi-hi-hi.

4. Café „De Meernbrug” van Van Straten

5. De Meernbrug en het Café „t Wapen van Gouda”.
Pentekeningen door Chris Schut van 1958.

Ook bij een veehandelaar, die met klompen aan in een Mercedes de Meerndijk afkwam en via de Meernbrug rechtsaf moest, werd zo'n proef afgenomen. Hij had op de brug willen afremmen, maar raakte met de klomp zowel het rem- als het gaspedaal met als resultaat dat hij met auto en al het café van Van Straten binnenreed en vóór de tapkast tot stilstand kwam. Hij stapte zijn auto uit en bestelde gelijk 2 borrels „voor de schrik”. Toen Lambers later bij hem thuis de proef moest afnemen, stond de fles alweer op het aanrecht.

Op een dag kregen twee „aangeschoten” boeren buiten ruzie waar de marechaussee werd bijgeroepen om de kemphanen te scheiden en ter ontuchtering in te sluiten. Een van beiden bleef zo schreeuwen, waarop ik werd geroepen. Al gauw bleek dat een arm uit de kom lag. Op de biljarttafel van Café 't Wapen van Gouda, op de hoek bij de Meernbrug, werd hij al worstelend vastgehouden en toen 's mans arm weer op zijn plaats zat, schoot de andere er weer uit ... hi-hi-hi.

Tijdens 'n andere ruzie schoot de politie iemand per abuis 'n kogel dwars door zijn neus. Toen Lambers erbij werd geroepen, herinnerde hij zich een verhaal uit zijn jeugd, uit het boek „Kinderen van het Woud” door Captain Marriott. In een fragment uit dat boek werd de kapitein door zijn neus geschoten. De kinderen op het schip riepen toen ook, „nu kan je niet meer op je fluitje blazen”.

Rotdokter ...

Bij het aanslingeren van een vrachtauto had iemand bij een terugslag, de slinger tegen zijn neus gekregen, neus aanzienlijk beschadigd, moest gehecht worden. Nu is de huid, rondom de neus, nogal dik, waardoor verdovingsprikken pijnlijker zijn dan zonder verdoving hechtingen aanbrenge. Aldus werd zonder verdoving met kromme naald gehecht, terwijl de man geen kik gaf. Een week later kwam de bijrijder hem vertellen dat hij de hele weg terug had zitten schelden op die rot dokter ... hi-hi-hi.

Zo reden er wekelijks de wagens van de Gekro van Rotterdam naar Utrecht. De Gekro-auto, waarmee een oude man was meegereden om zijn kleinkinderen in Utrecht te verrassen, botste met een auto uit Leiden. Hoofd en gezicht van de oude man waren nogal in ongerede geraakt en werden door Lambers ruim van verband voorzien, waarop de man zijn weg kon vervolgen naar zijn kleinkinderen. Wat zullen ze geschrokken zijn!

Rotterdamers, steek 'ns op, Hagenaars, steek in uw zak!

Een Rotterdamse wielclub reed regelmatig in de weekenden naar het einde van de Meerndijk om daar weer rechtsomkeerd te maken voor de terugtocht. Daar stond ook immers het bord „wielrijders afstappen” zij maakten ervan „wielrenners afstappen”. Bij een ongelukkige manoeuvre kwam een van de renners ten val en raakte aan zijn been gewond. Na

6. In een open calèche ... zorgde hij voor een volksoploop ... Foto 1959

7. Voorafgegaan door het Meernse Muziekkorps ...

8. ... werd de route meerdere malen gereden.

de hulpverlening werd afgesproken dat hij zijn schuld in het volgende weekend zou komen voldoen. Als een doodeerlijke Rotterdammer gebeurde dat ook zo ... Maar met een Hagenaar, die ook betrokken was bij een ongeluk, was het adres in Den Haag dat de man achterliet bij controle achteraf een niet bestaand adres ... hi-hi-hi.

25 jaar in De Meern

In 1959 viert onze plattelandsarts op grootstedse wijze zijn zilveren jubileum. In een open calèche, voorafgegaan door het Meernse Muziekkorps en begeleid door herauten te paard, zorgde hij samen met zijn 1e echtgenote voor 'n volksoploop. De Meern bestond toen slechts uit enkele straten en om teleurstellingen bij de oploop te voorkomen, werd de route meerdere malen gereden.

Een Hercules-fan in hart en nieren

Zeker zal het Stedelijk Gymnasium te Utrecht de aanleiding zijn geweest voor de sportieve Lambers, want dat was de bakermat van Hercules waarbij hij vanaf zijn 14e tot zijn 53e heeft gevoetbald, weliswaar met een onderbreking van de periode 1934-1946, waarin de enige sport toen bestond uit het rennen 's avonds naar de brievenbus.

De naam Lambers - ook zijn broer speelde toen in het 1e - was vermaard in die jaren ... Onze dokter had al jong een kalend kruintje ... Bij een wedstrijd waarbij zij samen moesten spelen werd er vanaf de zijlijn geroepen: „Hé, doar hé je Laambers, en de voader vaan Laambers” ... hi-hi-hi.

Op 20 april 1974 werd in de pers uitgebreid aandacht besteed aan het 40-jarig jubileum en nam hij 3 jaar later, met een druk bezochte receptie in het Verenigingsgebouw aan de Zandweg, op 27 augustus 1977 afscheid en gaf zijn praktijk toen geheel in handen van zijn zoon, E.G.E. Lambers, die hem al 7 jaar assisteerde.

Alleen O.L.H. met naam

„Mijn 1e patiënt heeft nog lang geleefd” ... zo zegt hij nog bij het weggaan ... en voegt er zijn stereotiepe lach aan toe ...

Dokter Lambers ... u had ons wat te vertellen ..., dank voor het meerijden op de bagagedrager van uw fiets ... later op de achterbank van uw automobiël en tenslotte, voor het meekijken over uw schouder bij het spreekuur ... en mocht het zijn, beste lezer, dat u zich herkent of aangesproken voelt, bedenk dan ... er is geen naam gevallen!

En Pastoor OHL dan? ... Nou ja, die had al naam gemaakt met zijn naam bij O.L.H., toch ...?

De R.K. gemeenschap van De Meern (8)

door J.H.P. Heesters

Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie op 4 maart 1853 moest in katholiek Nederland op verschillende terreinen een grote achterstand worden ingehaald. Zo moest een nieuwe organisatiestructuur worden ontwikkeld en een fors bouwprogramma uitgevoerd. Bijna overal in ons land waren de kerken en pastorieën vóór 1853 bekrompen en armoedig; de gebouwen aan de Rijksstraatweg in Oudenrijn, waarover in een vorige aflevering is geschreven, waren daarvan een voorbeeld. Op sociaal terrein moesten weeshuizen, gasthuizen en „gestichten voor ouden van dagen” worden gebouwd. Ook het katholiek onderwijs moest nog van de grond komen, wat door de schoolstrijd na 1868 geen eenvoudige opgave was. Deze landelijke situatie gold ook voor Oudenrijn en De Meern.

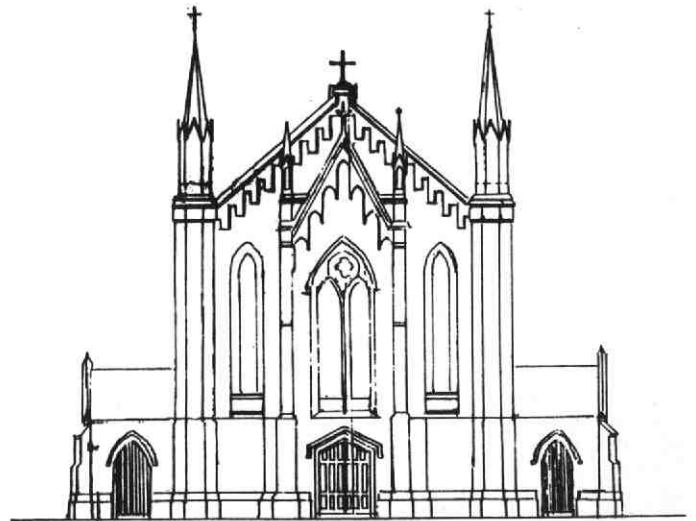
Het ontwerp van de architect

Onder het pastoraat van Laurens Clémens (1816-1846) werd al gedacht aan een nieuwe kerk en pastorie. De oude kerk was voor het groeiend aantal kerkgangers te klein geworden en de pastorie verkeerde in een slechte staat. Om een en ander te kunnen realiseren was bouwgrond nodig en op 24 juni 1820 werden door het toenmalige kerkbestuur drie percelen land voor dat doel gekocht (zie jg. 1992, nr. 3, p. 57). Nadat de statie Oudenrijn op 1 juni 1855 tot parochie was verheven en de parochiegrenzen waren vastgesteld, kon in 1857 aan architect Van den Brink de opdracht worden gegeven om een ontwerp en bestek voor de nieuwe kerk te maken.

Herman Jan van den Brink was in 1816 in Rotterdam geboren en wilde aanvankelijk wijnkoper en distillateur worden. Hij kreeg echter belangstelling voor de bouwkunst en ontwikkelde zich door zelfstudie tot architect. Omdat hij connecties had met de aartsbisschop van Utrecht, Joannes Zwijsen, en in die tijd een geweldige bouwactiviteit ontwikkeld werd, kreeg hij in 1855 de opdracht om het bisschoppelijk seminarie in Driebergen-Rijsenburg te bouwen. Dit grote pand is op 8 oktober 1857 geopend en enkele jaren geleden, na een langdurige leegstand, gesloopt.

Mogelijk is de bouw van Rijsenburg of een intermediaire rol van Joannes Zwijsen voor het kerkbestuur van Oudenrijn aanleiding geweest om in juli 1857, in de eindfase van de bouw van het seminarie, aan Van den Brink de opdracht te geven om een ontwerp voor de kerk aan de Rijksstraatweg te maken. Later heeft Van den Brink in het aartsbisdom Utrecht en in het bisdom Haarlem nog verschillende kerken gebouwd, waarvan er maar weinig zijn overgebleven. Bekend zijn de kerken in Veenendaal (1856), Montfoort (1860), Enschede (1863), Arnhem (1864), Uithoorn (1864), Heilo (1867), Oud Ade (1867), Wormer (1868), Naaldwijk (1868), Sassenheim (1868) en Hillegom (1870). Na een arbeidzaam leven is Herman Jan van den Brink in 1883 overleden. 1)

De eerste schetsen van de voorgevel, de plattegrond en de dwarsdoorsnede zijn bewaard gebleven en zijn nog aanwezig in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. 2) Het zou echter tot 17 januari 1859 duren voordat het Departement voor de Eredienst toestemming gaf om met de bouw te beginnen. Op 20 maart 1859 vond de aanbesteding plaats en de bouw werd aan de laagste inschrijver gegund voor de prijs van tweeëntwintig-

1. Schets van H.J. van den Brink voor de R.K. kerk van Oudenrijn uit juli 1857.

duizend en tweehonderd gulden; de naam van de bouwer is nog niet achterhaald. In april 1859 is met de bouw begonnen en toen is ook door pastoor Jacobus Joannes Keuken de eerste steen gelegd. Op 27 maart 1860 is de nieuwe kerk aan de Rijksstraatweg door dezelfde pastoor ingezegend en in gebruik genomen. 3) Uit archieven is niet duidelijk geworden waarom de kerk niet door de aartsbisschop is ingewijd, wat gebruikelijk was bij nieuwe kerken.

In het bewaarde bestek bij artikel 2 wordt de kerk door Van den Brink als volgt omschreven: *Het in spitsboogstijl ontworpen gebouw bestaat uit een kerkship met presbyterium (priesterkoor) waarvan de apsis (afsluitende kooruitbouw) een halve achthoek vormt, ter weerszijden van welke zich een sacristy bevindt. Voor de hoofdingang in het midden van den voorgevel wordt een portaal-aanbouw (porche) aangebracht, terwijl de voorgevel zelve geflankeerd wordt door twee kleine achtkanten torens, benevens twee ter weerszijden uitgebouwde kapellen, bestemd voor doopkapel en kerkenkamer. Het presbyterium, sacristeyen en porche zijn voorzien van plafonds in de vorm van kruisgewelven. In de kerk zelf is de kap gedeeltelijk zichtbaar met gestucadoorde tusschenvelden en paneelen. 4)*

Stukadoorsgotiek 5)

Uit de tekening, het bestek en de latere bouw kan vastgesteld worden dat de kerk aan de Rijksstraatweg met de stijfste van de zogenaamde stukadoorsgotiek getypeerd kan worden. Deze bouwstijl verving omstreeks het midden van de 19e eeuw de neoclassicistische kerkarchitectuur, waarvan de Augustinuskerk aan de Oudegracht in Utrecht uit 1839 een goed voorbeeld is. Rond 1840 waren sommigen van mening dat de middeleeuwse gotiek meer op de voorgrond moest treden, omdat deze bouwkunst in West-Europa was ontwikkeld, wat niet het geval was met de klassieke bouwkunst uit de Oudheid.

Een duidelijke invloed op de stukadoorsgotiek en de latere neogotiek heeft koning Willem II, de vriend van aartsbisschop Joannes Zwijsen, gehad. De koning had in het Engelse Oxford gestudeerd en zijn Engelse opvoeding had hem in aanraking gebracht met gotische gebouwen uit de 17e tot 19e eeuw. Teruggekeerd in Nederland liet hij de Engelse architect Henry Aston een aantal ontwerpen maken voor een gotisch paleis op Zorgvliet. Zijn Engels-gotische ideeën zijn ook gerealiseerd bij het paleis Kneuterdijk en bij de als manege verbouwde Willemskerk, alle in 's-Gravenhage.

2. De oude R.K. kerk van Oudenrijn. Let op de verschillen met de schets van afb. 1.

Langzaam zien we, als reactie op de neoclassicistische stijl, in ons land gebouwen met gotische vormen verschijnen. Kenmerkend voor die tijd is dat men originele gotische vormen en motieven namaakte, zonder het flauwste begrip van de wijze waarop de middeleeuwse bouwers hun bouwwerken hebben geconstrueerd. Men paste gotische vormen toe, maar als dat tijdens de bouw zo uitkwam, wijzigde men ze even gemakkelijk of liet men ze eenvoudig vervallen. Dit is kennelijk ook bij de kerk aan de Rijksstraatweg aan de orde geweest, zo zal blijken wanneer wij aanstonds het originele ontwerp met het uiteindelijke kerkgebouw vergelijken. Duidelijke voorbeelden van het niet-bestudeerd toepassen van materialen en technieken zijn de kapconstructies. In diverse kerkgebouwen zijn de houten gewelven rechtstreeks, d.w.z. zonder een dragende laag riet, gestukadoord. Ook de gewelven in de kerk aan de Rijksstraatweg zijn op die manier afgewerkt.

Later in de tweede helft van de 19e eeuw zien we dat de gotische bouwperiode intensief bestudeerd werd. In Frankrijk was Viollet-le-Duc actief en in ons land werd P.J.H. Cuypers, de architect van kasteel Haarzuilens, door koning Willem II aangespoord om de neogotische bouwwijze voort te zetten. Cuypers' visie betrof niet alleen het gebouw, maar ook het interieur en alles wat daarin gebruikt werd. Door zijn studie en toepassing van de Franse gotiek is de Engelse gotiek in Nederland op de achtergrond geraakt.

Opmerkelijk is wel dat in grote delen van het aartsbisdom Utrecht vrijwel geen kerkgebouwen van Cuypers voorkomen. Alleen in de provincies Groningen en Utrecht heeft hij enkele kerken gebouwd, die echter op de vingers van één hand zijn te tellen. In onze streek was vooral het Utrechtse Bernulphus-gilde actief, met als voornaamste kunstenaars Alfred Tepe en Friedrich Wilhelm Mengelberg. Van de eerste zijn voor onze regio de St.-Willibrorduskerk aan de Minrebroederstraat in Utrecht, de H.-Nicolaaskerk in het oude Jutphaas en de Michaëlkerk in Schalkwijk de bekendste kerkgebouwen. Ook andere leden van de familie Mengelberg hebben o.a. kunstwerken aan de kerken in Oudenrijn en De Meern geleverd. In 1901 is een passiekruis voor de kerk aan de Rijksstraatweg gemaakt en in 1940 werd een ontwerp voor vier glas-in-loodramen vervaardigd, die echter door de bisschoppelijke liturgische commissie zijn afgekeurd. Op het ontstaan, de visie en de activiteiten van het Bernulphusgilde komen we in de volgende aflevering terug.

Het ontwerp en de uitvoering

In het Algemeen Rijksarchief in Den Haag worden enkele tekeningen van het eerste ontwerp van Van den Brink voor de kerk aan de Rijksstraatweg bewaard. Als we zijn tekening van het hoofdfrent (afb. 1) vergelijken met de uiteindelijk gebouwde kerk (vgl. afb. 2), dan zijn duidelijk verschillen op te merken. In grote lijnen is de portaaluitbouw gelijk gebleven aan het ontwerp, maar in de details zijn enkele wijzigingen doorgevoerd. Zo is de dubbele toegangsdeur niet in verticale blokmotieven, maar in een visgraatmotief uitgevoerd. Ook het uurwerk boven het raam is niet op de tekening aanwezig, maar zal later zijn aangebracht. Mogelijk is dit uurwerk na 1914 in de portaaluitbouw geplaatst, omdat toen de kerk en pastorie op het lichtnet zijn aangesloten. Het belangrijkste verschil is de raamindeling, met het zogenaamde traceerwerk, van de portaaluitbouw. In plaats van een tweedelig is een driedelig raam toegepast.

Een ander verschil is te zien bij de steunberen. Op de tekening is aan beide zijden van de hoofdingang, reikend tot aan het boogfries van de top van de portaaluitbouw, één steunbeer getekend, terwijl in werkelijkheid twee haaks geplaatste steunbeeren aanwezig zijn. Een groot verschil zijn de ramen op de tekening aan beide zijden van de portaaluitbouw, die bij de gebouwde kerk geheel ontbreken. Opvallend zijn ook de veranderingen aan beide torens. Bij het ontwerp worden deze bekroond door slanke spitsen, die van zogenaamde wimbergen zijn voorzien. Uiteindelijk werden klokvormige bekroningen aangebracht die dezelfde vorm hadden als die van de kapel van het voormalige seminarie in Driebergen-Rijsenburg uit 1857.

Het laatste verschil is te zien bij de uitgebouwde kapellen aan beide zijden van de kerk. Bij het ontwerp zijn loodrecht op de as van de kerk de beide kapellen getekend, die met een zadeldak afgedekt zouden worden. Op afb. 2 is echter duidelijk te zien dat een lessenaarsdak is aangebracht. Aan de voorzijde van beide kapellen is ter verfraaiing hetzelfde boogfries aangebracht dat ook aan de top van de portaaluitbouw aanwezig is. Zonder twijfel heeft de architect hiermee een grotere eenheid van het totale kerkgebouw willen bereiken. Op de afbeelding is ook te zien dat in de zijgevels zes tweedelige neogotische vensters aanwezig zijn. Tussen de vensters zijn de zijmuren voorzien van tweemaal versneden steunberen.

Oudere inwoners van Oudenrijn en De Meern zullen zich herinneren dat de voorgevel uit twee kleuren heeft bestaan. De torens, de tand- en boogfriezen, de steunberen naast de hoofdingang, de kozijnen van de hoofdingang en van het grote venster waren lichter van kleur dan de overige delen. Het plein voor de kerk werd omsloten door een hekwerk in het verlengde van de zijgevels, dat aan de straatzijde en aan de rechter zijkant was voorzien van een dubbele openslaande poort.

De verkoop

Nadat op 14 november 1940 de nieuwe parochiekerk aan de Pastoor Boelenslaan in gebruik was genomen, had de oude kerk geen functie meer. Het toenmalige kerkbestuur besloot om de kerk te verkopen en pastoor H.C. Koelman vroeg daarvoor toestemming aan de aartsbisschop. In zijn brief vermeldde hij dat naast de kerk ook *de grond waarop de kerk gebouwd is en een klein stuk van bijbehorende terrein voor de somma van f. 9000,-, zegge negenduizend gulden* verkocht konden worden.

Bij zijn brief sloot hij het taxatierapport in dat door J. Brinkhof, aannemer in elektrische houtbewerking te De Meern, op 14 juni 1941 was geschreven. Hierin stond: *De ondergetekende Gijsbertus Johannes Brinkhof, Aannemer wonende te De Meern, en Theodorus Johannes Kromwijk, Landbouwer wonende te Velthuizen, Verklaren naar billijkheid geschat te hebben de verkoopwaarde van een terrein, breed aan de openbare straatweg pl.m. 20 m en diep pl.m. 77 m, Waarop staat de niet meer in gebruik zijnde oude R.K. Kerk te Oudenrijn en gelegen aan de Rijksstraatweg van Utrecht naar Leiden. Zijnde een gedeelte van de vaste goederen, behorende aan het RK Kerkbestuur van de parochie van O.L. Vrouwe Hemelvaart te Oudenrijn voor een bedrag van achtduizend vijf Honderd Gulden zegge f. 8500,-.* 6) Pastoor Koelman had bovenop het getaxeerde bedrag nog eens vijf-honderd gulden gezet. Tevens vermeldde hij in zijn brief dat de aspirant-koper er een bedrijf van motorzijspanwagens in zou vestigen.

Op 20 juni 1941 was het antwoord van de aartsbisschop binnen. In diens schrijven stond vermeld: dat deze aanvraag alleen dan kans heeft ingewilligd te worden indien Uw Bestuur zorgdraagt, dat de thans niet meer in gebruik zijnde kerk in zoodanigen toestand wordt gebracht, dat zij uiterlijk niets meer doet denken aan een kerkgebouw. Gaarne vernemen Wij, welke veranderingen zullen worden aangebracht. Het meest afdoende zou zijn dat de kerk eenvoudig werd afgebroken, althans grotendeels. 7)

3. De oude R.K. kerk aan de Rijksstraatweg vanuit het noordoosten.

4. Het huidige aanzicht van de voormalige R.K. kerk aan de Rijksstraatweg vanuit het noordoosten

Nadat de goedkeuring was verleend, kon de verkoop aan de firma J.A. Bom uit Amsterdam plaatsvinden. Om veranderingen aan het ex- en interieur te kunnen aanbrengen, werd door de eerder genoemde aannemer G.J. Brinkhof op 9 september 1941 een verzoekschrift bij de burgemeester van de gemeente Oudenrijn ingediend. Op 14 oktober 1941 werd een vergunning verleend tot de verbouwing van de voormalige r.k. kerk aan de Rijksstraatweg. De kosten waren begroot op twintig duizend gulden. 8)

Als we het resultaat van de verbouwing met de oorspronkelijke toestand vergelijken dan zijn, volgens voorschrift van de bisschop, grote en ingrijpende veranderingen aangebracht (vgl. afb. 3 en 4). De oorspronkelijke portaaluitbouw en de beide torens zijn verdwenen en in plaats daarvan is een nieuw gedeelte met zijvertrekken aangebouwd. Het eenbeukige kerkgebouw is gehandhaafd, maar er zijn veel veranderingen in aangebracht. In de zijgevels zijn de zes tweedelige neogotische vensters vervangen door rechthoekige, voorzien van acht ruiten (zie afb 5).

Waarschijnlijk omdat de koorzijde niet vanaf de weg zichtbaar was, is dit gedeelte nog het meest intact gebleven. Op afb. 6 is te zien dat de oorspronkelijke vorm van de half-achthoekige absis van het uitgebouwde priesterkoor nog bestaat. Ook de vijf vensters hebben hun oude vorm behouden. Niet geheel duidelijk is of de dubbele deur in de absis oorspronkelijk is. Het diagonale motief wijst wel in die richting, maar het is ook mogelijk dat tijdens de verbouwing de dubbele toegangsdeuren uit de frontgevel hiernaartoe zijn verplaatst. Niet alleen het exterieur is verbouwd; ook in het interieur werd het nodige aangepast. In de volgende aflevering zal daarop nader worden ingegaan.

De parochianen van Oudenrijn

Nadat het exercitie van de Roomsche relegie door den Prince

van Oranje en van de Raaden 's Hoofs van Utrecht op 26 augustus 1581 was verboden (zie jg. 1991, nr. 3, p. 65), kwamen de Noordnederlandse katholieken in een moeilijke positie. Omdat ze ook nog de naam hadden dat ze Spaansgezind en dus onbetrouwbaar waren, werden ze gedwongen als burgers in een uitzonderingspositie te leven. Ze werden uitgesloten van culturele verworvenheden, kregen geen geschikt onderwijs en werden niet bekwaam geacht om ambten te vervullen. Hierdoor werden de katholieken een getekende groep, waarbinnen over het algemeen veel armoede heerste.

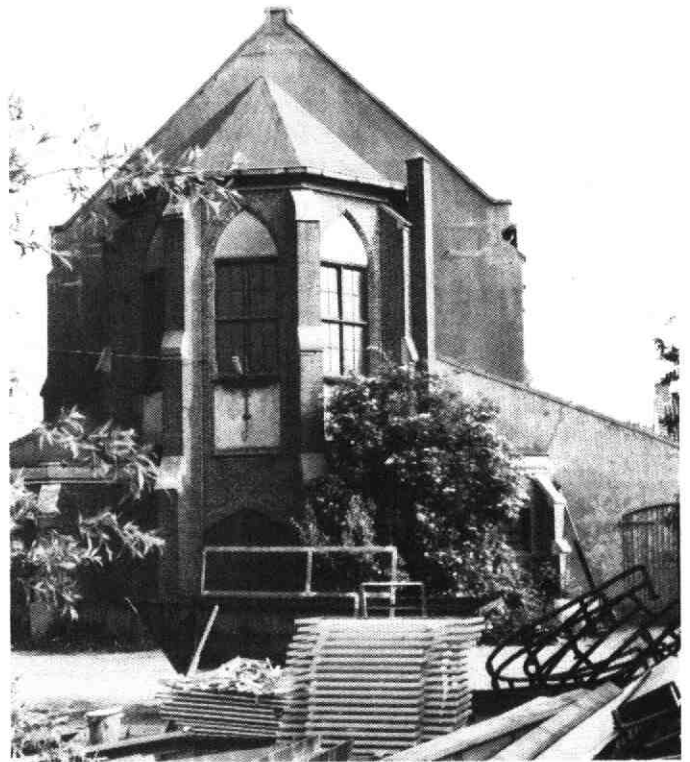
5. De voormalige R.K. kerk aan de Rijksstraatweg vanuit het zuidoosten. De neogotische vensters zijn vervangen door rechthoekige roedenvensteren.

In De Meern was er niet alleen armoede bij de rooms-katholieken; ook bij de protestanten was het geen vetpot. Dit blijkt uit de rekeningen van de diaconie over de periode 1796 tot 1880. 9) In de opsomming zijn voornamelijk leveringen door bakker Verkerk van de Zandweg genoemd. Ook blijken op het einde van de 19e eeuw de overigens onbekende bakkers P.H. Lettinck en J.N. Ern  brood voor de armen aan de diaconie te hebben geleverd.

Bij de rooms-katholieken werd in de crisisjaren namens het armbestuur iedere vrijdag armenbrood door de plaatselijke bakkers Verkerk en Van Engelen uitgedeeld. Afhankelijk van de grootte van het gezin ontving men dan een drie- of een zesponder. Dat er in die tijd ook standsverschil was, blijkt wel uit het extra brood dat bij het overlijden van een rijke boer of boerin aan de armen werd gegeven. Aan de duur van het luiden van de kerkklok kon men horen of een rijk persoon was overleden. Voor het gewone volk met een derde klas begrafenis werd de klok vijf minuten geluid; voor een tweede klas begrafenis was dat vijftien minuten en voor een eerste klas begrafenis een half uur. Dit laatste luiden was voor de armen het signaal om tussen negen en tien uur een extra brood af te halen.

Maar ook in de kerk zelf was dit standsverschil bij de uitvaartdienst merkbaar. Er waren in die tijd drie verschillende baarkleden, die afhankelijk van de klasse van begrafenis werden gebruikt. Het onderscheid bij het luiden van de doodsklok en het gebruik van de baarkleden is na het overgaan naar de nieuwe kerk aan de Pastoor Boelenslaan, afgeschaft. Voor iedereen, rijk of arm, werd sindsdien nog één kwartier geluid. Ook werd voortaan van één baarkleed gebruik gemaakt, dat echter in de loop der jaren uit de begrafenisliturgie is verdwenen.

Standverschil kwam ook duidelijk tot uitdrukking bij het pachten van plaatsen in de kerk. De pachtplaatsen voor in de kerk

6. De absis is het meest intact gebleven gedeelte van de voormalige R.K. kerk aan de Rijksstraatweg.

waren de duurste en konden alleen door beter gesitueerden worden betaald. De plaatsen achter in de kerk waren vrij en werden wel de armenbanken genoemd. Uit testamenten, legaten en giften kan men eveneens afleiden dat zich onder de rooms-katholieken welgestelde personen bevonden hebben. Zondermeer hebben zij zich nauw met de kerk verbonden gevoeld. Ook hadden zij oog voor hun minder bedeelde parochianen. In testamenten vinden wij regelmatig bedragen en goederen aan het armbestuur gelegateerd. 10) Als aan de pastoor of het kerkbestuur een bedrag werd geschonken, dan gebeurde dit onder verplichting om gedurende vijftientig achtereenvolgende jaren te rekenen van mijn overlijden jaarlijks tweenvijftig Heilige Missen te laten doen voor de rust en welvaart der ziel van mij en mijne echtgenote.

Ook werden bedragen gelegateerd die bestemd waren voor het dagelijks onderhoud en voor de versiering van de kerk. Vooral in de periode van 1902 tot 1917 is veel geïnvesteerd om het interieur van het kerkgebouw te verfraaien. Uit de archieven blijkt dat veel van de kerkinventaris vanaf de oprichting van de statie in 1797 tot de latere parochie Oudenrijn door welgestelde parochianen is geschonken. Aan het interieur en de inventaris van de kerk aan de Rijksstraatweg zal in de volgende aflevering aandacht worden besteed.

Bronnen

1. A.J. Looyenga, Oudenrijn, O.L. Vrouw Hemelvaart (typescript).
2. ARA, tweede afdeling, R.K. Eredienst, inv. nr. 723.
3. RAU, archief van de rooms-katholieke parochie De Meern, inv. nr. 18.
4. Looyenga, Oudenrijn.
5. H.P.R. Rosenberg, De 19e-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland (s-Gravenhage 1972).
6. RAU, rooms-katholieke parochie De Meern, inv. nr. 76.
7. Idem.
8. Archief gemeente Vleuten - De Meern.
9. Jac. de Bruyn, De hervormde gemeente De Meern (1977) 108.
10. Parochiearchief De Meern (niet geinventariseerd).

Een lastig vrouwspersoon

Bij het doen van onderzoekingen in de archieven van de voormalige gemeenten waaruit Vleuten-De Meern is gevormd, kom je soms stukken tegen die een beeld geven van het leven in die tijd.

De redactie meent dat het voor de lezers wellicht interessant is om daarvan af en toe iets te publiceren, zonder verder op de inhoud ervan in te gaan.

In het archief van de voormalige gemeente Vleuten vond ik onder inventaris nr. 1880 de volgende stukken, die tonen hoe 160 jaar geleden de pastoor en de burgemeester problemen hadden met een lastig vrouwspersoon.

Op 19 januari 1829 werd door de burgemeester het volgende proces-verbaal opgemaakt:

„Op heden den negentienden Januarij 1829 compareerde voor mij Jan Hendrik Joseph van Bijlevelt, Burgemeester van de gemeente Vleuten, Stijntje Gruithuizen, dienstmeid, Gijsbert van Amerongen, schaapherder, en Cornelia Ekerschot, huisvrouw van Hendrik Goes, wonende alle aan de pastorij genaamd het Hoog, dewelke aan mij verklaarde, dat op den morgen van den negentiende dezer Jannigje Plomp, huisvrouw van Willem Boshof, wonende op Themaat, zich niet heeft ontzien van zich in den huize van den weleerwaarde heer J. van Everdingen, RC pastoor op het Hoog, in te dringen en den bovengenoemde dienstmeid te gelasten om bij den Heer Pastoor zich aan te melden om hem te spreken, dewelke toen aan haar een gift wilde ter hand stellen, en zij volstrekt niet mede tevreden was, en zich ter alleroverdragelijkst heeft gedragen, dat de Heer Pastoor van Everdingen genoodzaakt werd zich naar de keuken te begeven en aan haar verzocht zij zijn huis geliefde te verlaten, hij met moeite haar zijn huis moest uitdringen, dat zij vervolgens tot twee reizen (keer) de deur welke toe was met geweld is ingedrongen en een vrouwerok heeft opgenomen van genoemde Stijntje Gruithuizen, om dezelve mede te nemen, dewelke zij haar wilde afnemen, doch dat niet uit hare handen kunnende krijgen, de Heer Pastoor is moeten te hulp komen, dat zij vervolgens zich niet heeft ontzien om een spoelkom, dewelke op de pomp in de keuken stond mede te nemen naar buiten, en door een glasvenster geplaatst naast de deur dezelve door heen te smijten, vervolgens de daar bevindende waterremmer ook gewelddadig door gemelde glasraam heeft geslagen, vervolgens heeft gemelde Jannigje Plomp hare woede verder den dag gelegd, van wel een half uur voor de Pastoor zijn woonhuis heeft gestaan, anders niet als de zwaarste vloeken geuit, en gezegd, ik geef om geen Pastoor, om geen Burgemeester nog om de Prins, ik schijt in de hele boel. Dit een en andere gewelddadige voorgevallene ter mijner kennis gekomen zijnde, heb ik mij Burgemeester begeven naar de pastorij op het Hoog, en bevonden dat het voorgevallene gewelddadiglijk was gepleegd, de roeden van het glasraam finaal verbrijzeld, benevens een gedeelte glas en roeden en de doorgesmeten spoelkom bevond zich nog binnen op de vloer verbrijzeld, en de gesmeten waterremmer bevond zich nog van buiten onder het glasraam ten ondersten boven geplaatst, zoals dezelve door haar was gesmeten.

Zo is dit proces-verbaal door ons Burgemeester opgemaakt, benevens de comparanten getekend ten dagen en jaren als bove, uitgenomen Stijntje Gruithuizen en Cornelia

Ekerschot verklaarde niet te kunnen schrijven nog tekenen.

(was getekend) G. van Amerongen

J.H.J. van Bijlevelt”

Nog diezelfde dag stuurde de burgemeester dit proces-verbaal aan de *Officier van Justitie bij de Regtbank van eersten aanleg zitting houdende te Utrecht*, met het volgende begeleidend schrijven:

„Ik haast mij UEd.Gestr. te doen toekomen een geformeert proces-verbaal tegen Jannigje Plomp, huisvrouw van Willem Boshof, wonende op Themaat, welk vrouwspersoon voor de ingezetenen mijner gemeente ondragelijk word, ja zelve voor mij als Burgemeester, daar zij zich niet ontziet weg te nemen, bij oecasia, wat zij goed vindt en op brutale wijze geld afdwingt bij de ingezetenen, niet tegen staande zij van de Armeekasse wordt gealimenteerd, ja zelfs kooft aan mijn huis en terijt mij in mijne kwaliteit, van haar niets te durven doen.

De Burgemeester van Vleuten
(get.) J.H.J. van Bijlevelt”

De burgemeester was er daarmee nog niet, want 6 weken later ontving hij het proces-verbaal weer terug met de volgende brief, gedateerd 4 maart 1829:

„Aangezien het nevensgaande proces-verbaal, mij inder tijd door UEdgestrengen toegezonden, geene daadzaken behelst, waaromtrent tegen de beklagde Jannigje Plomp eene correctionele vervolging zoude kunnen worden ingesteld, maar op dezelve hoogstens slechts toepasselijk zijn art. 479 en 480 van het wetboek van strafrecht, heb ik de eer UEdgestr. hetzelfde terug te zenden, daar ingevalle UEdgestr. moge van oordeel zijn dat de beklagde wegens deze feiten behoorde vervolgd te worden, dit proces-verbaal zal moeten worden opgezonden aan de Ambtenaar waarnemende het Openbaar Ministerie bij de Regtbank van enkele Politie te Maarssen.

De Officier van Justitie bij de
Regtbank van 1en aanleg te Utrecht
(get.) Van Lijnden sub.”

Op 7 maart 1829 zondt de burgemeester het proces-verbaal aan de *Vrederechter van het Kanton Maarssen*, met de volgende begeleidende brief:

„Het nevensgaande proces-verbaal heb ik den 19 Januarij aan de Heer Officier van Justitie bij de Regtbank van eersten aanleg zitting houdende te Utrecht opgezonden, dan hetzelfde is mij in dato 4 Maart l.l. gerenvoijerd, op grond dat op Jannigje Plomp hoogstens art. 479 en 480

van het Wetboek van Strafrecht toepasselijk zijn, en dit proces-verbaal aan den ambtenaar waarnemende het openbaar Ministerie bij de Regtbank van enkele Politie te Maarsse moet opgezonden worden.

Uit hoofde der onaangenaamheden welke door haar den ingezetenen worden aangedaan en waardoor zij mij Burgemeester zelfs zeer lastig is, heb ik gemeend dat zij aangeklaagde, om deze hare feilen behoort vervolgd te worden, waarom ik de vrijheid neem gemeld proces-verbaal aan UEd.gestr. op te zenden.

de Burgemeester van Vleuten
(get.) J.H.J. van Bijlevelt"

En daarmee eindigt deze zaak in het Vleutense archief en zal de afloop gezocht moeten worden in het archief van het betreffende kantongerecht.

Het was echter nog niet de laatste wandaad van Jannigje Plomp, zoals blijkt uit een proces-verbaal dat een paar maanden later, op 3 mei 1829, werd opgemaakt:

„In den jare een duizend agt honderd negen en twintig, den derden dag van de maand Mei des middags ten twaalf uren zijn voor mij Jan Hendrik Joseph van Bijlevelt, Burgemeester der Gemeente Vleuten, gecompareerd.

1e. Gerritje de Bree landbouwster wonende op Themaat, afleggende de navolgende verklaring: dat zij in den morgen van heeden circa half negen uren op den weg van Vleuten naar Themaat op de hoogte van halfweg het zogenaamde Kerkbosch is ontmoet Jannigje Plomp huisvrouw van Willem Boshof, mede op Themaat woonagtig, vergezeld van haren genoemden man benevens hare drie kinderen, dat gemelde Jannigje Plomp onder een vloet van scheldwoorden en met de hevigste razernij op de comparante is komen aanlopen en haar met de vuist een hevige stoot geëvende, en verder op haar aandringende met het gevolg dat zij comparante ruggelings agterover is geslagen in de daaraanbelende sloot, zodanig dat zij ten eenenmale in het water is gedompeld, en dat daarop gemelde Willem Boshof alsbij dit toeval tegenwoordig zijnde haar ter hulp is toegeschoten, en haar uit het water heeft opgeholpen, waarna zij zich in de grootste ontsteltenis en in aller ijl naar hare woning heeft begeeven ten einde zich van hare natte kleederen te ontdoen en voor

hare thuiskomst op den publieken kerkweg bij het uitgaan van den vroege godsdienst-oefening is ontmoet Aalbert en Maria van Rooijen, mede op Themaat woonagtig welke haar in dien toestand hebben aangetroffen en getuigenis der waarheid daarvan kunnen afleggen.

2e. Geurt van Oostrom, kleintapper wonende te Vleuten, afleggende de volgende verklaring, onder aanbod dezelve met solemnele eede te zullen bevestigen, dat hij in den loop van dezen morgen zich naar de late godsdienst-oefening zullende begeeven heeft ontmoet Willem Boshof, echtgenoot van meergemelde Jannigje Plomp, welke hem het voorval overeenkomstig de verklaring van de eerste comparante heeft herhaald, en alzoo die verklaring volkomen geloof verdiend.

3e. Aalbert van Rooijen en Maria van Rooijen in de verklaring van de eerste comparante opgenoemd, welke het getuigenis hebben afgelegd dat zij gemelde Gerritje de Bree in dien toestand hebben aangetroffen als in hare opgemaakte verklaring is vermeld en de waarheid daarvan door hun getuigenis zullen staven.

Voorts is voor ons Burgemeester en in tegenwoordigheid van Jacobus van Rooijen, veldwagter dezer gemeente gecompareerd den dikwerf genoemden Willem Boshof, welke na gedane afvraging heeft verklaard, dat het voorgevallene ten aanzien van het misdrijf door zijne huisvrouw Jannigje Plomp gepleegd, ten aanzien van de geweldadige handelwijze tegen Gerritje de Bree, met de waarheid overeenstemd en hij niet anders dan het volkomenste getuigenis daarvan moest geeven.

En aangezien uit het vorenstaande ten voldoende blijkt dat Jannigje Plomp, huisvrouw van Willem Boshof, zich heeft schuldig gemaakt aan overtreding van den 2e titel eerste hoofdstuk 2e afdeeling van het Wetboek van Strafrecht, is daarvan het tegenwoordige proces-verbaal opgemaakt hetwelk aan den Heer Officier van Justitie bij de Regtbank te Utrecht zal worden ingezonden, om te dienen zoo als zulks zal behoren. En hebben de comparanten in de drie eerste artikelen vermeld benevens den veldwagter deze met ons ondergeteekend, uitgezonderd de eerste comparante Gerritje de Bree welke heeft verklaard niet te kunnen schrijven, ten jare, maand en dage voormeld."

J.W. Schoonderwoerd

Wie wat bewaart die geeft wat

D.C. van Dalsen, Meerndijk 37a De Meern

Genealogie familie van Dalsen, Tholen (Zeeland) en Zuid-Afrika.

Fam. Delpuut, Nijeveltstraat 13 De Meern

Genealogie familie Delp(e)ut.

T. Bruntink, Henri Dunantlaan 8 Vleuten

10 jaargangen "Spiegel Historiaal" (incomplete)

11 jaargangen "Holland, regionaal-historisch tijdschrift"

W.G.J.M. Mulder, Scharlakendreef 192 Utrecht

Verzameling kranteknipsels; boekje Nederlandsche Sibbekundigen voor 1863"; verzameling bidprentjes; div. copieën van doop-, trouw- en begrafregisters.

J. Wilschut, Rolandseck 105 Doorwerth

Genealogie familie Wilschut uit Vleuten e.o. van midden 17e tot einde 18e eeuw.

J.P. Jansen, Ockhuizerweg 22 Haarzuilens

Overlijdensaankondiging Pouwlina Tahsin-van Bijleveld, vliegtuig-strooibiljet met afbeelding Koningin Wilhelmina uit de 2e wereldoorlog.

J.G.E. Bonenkamp, Groenedijk 28 De Meern

Voorzittershamer van vroegere R.K. toneelvereniging Sint Aloysius.

Mevr. P.A. Bauhaus, Touwslagerslaan 4 De Meern

Gravure van Ridderhofstad Voorn.

„Aen de Meern”

door Ir. J.A. Storm van Leeuwen

De zegswijze „aan de Meern” werd oudtijds gebruikt voor zowel de Meerndijk als het dorp De Meern. Tegenwoordig bedoelt men er alleen het dorp mee. In deze bijdrage tracht de auteur een verklaring te vinden voor deze merkwaardige plaatsaanduiding.

Inleiding

In zijn bekende boek over het grootwaterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, uit 1900 schreef F.A.R.A. van Ittersum dat zich lang geleden bij het Huis te Voorn een zijtak van de Oude Rijn afsplitste. Deze liep eerst naar het westen tot aan het dorp De Meern, waar dit water zuidwaarts afboog naar Achthoven. Deze oude waterloop werd de Mare genoemd en mondde bij Marremunde uit in de tegenwoordige Hollandse IJssel. Hoewel de Mare dichtslibde en verdween, bleef de naam nog bewaard in die van de langs de Mare gelegen Meerndijk en die van het dorp De Meern. Van Ittersum baseerde deze denkbeelden op vroegere publicaties van J.J. de Geer van Oudegein. Verder vestigde hij de aandacht op het merkwaardige feit dat men vaak sprak van het wonen *aan* De Meern, in plaats van *te* of *in* De Meern.

De theorie van de Mare als zijtak van de Oude Rijn is tegenwoordig verlaten. Het verkavelingspatroon en de bodemgesteldheid in de polders ten zuiden van De Meern maken de aanwezigheid van een natuurlijke waterloop op die plaats ten tijde van de aanleg van de Meerndijk zeer onwaarschijnlijk. Dat men vanouds heeft gesproken van „aan De Meern”, zoals Van Ittersum mededeelt, is daarentegen juist. Oorspronkelijk bedoelde men echter met Meern en de oudere vormen Marne, Maerne, Merne enz. niet alleen het dorp De Meern, maar ook de Meerndijk. Toch kwam ook de naam Meerndijk in dezelfde tijd en zelfs in hetzelfde stuk voor.

Maar wat was dan deze waterloop met de naam Marne enz., die blijkens de ligging van *Marremunde* ooit in de Hollandse IJssel uitmondde? Volgens D.P. Blok (1977) gaat het om een zogenaamde overloopgeul vanuit die rivier, die rond het zuidelijk uiteinde van de latere Meer-

dijk een kleine kleirug heeft afgezet. Deze geul, die Marne, Merne, later ook Marre heette, zou zijn naam hebben gegeven aan de Meerndijk en vervolgens ook aan de nederzetting die zich rond het noordelijk uiteinde van de dijk ontwikkelde: De Meern. Zo ging een typische waternaam via de Meerndijk over op een plaats waar geen waterloop te bekennen was. Omdat het dorp De Meern al in 1217 wordt genoemd, zou de Meerndijk dus al enige tijd vóór dat jaar moeten zijn aangelegd. Nog niet zo lang geleden kreeg deze theorie, die vrijwel geheel is gebaseerd op naamkundige gegevens, bijval van de zijde van C. Dekker (1990).

Recente onderzoeken van H.J.A. Berendsen (1982) en E.P. Graafstal (1992) hebben echter aangetoond dat ter plaatse van de latere Meerndijk een gegraven water heeft bestaan. Dit kanaal, door Berendsen met de oude naam de Mare aangeduid, moet al vóór de middeleeuwse ontginning van de veenwildernis in dit gebied verland zijn geweest, omdat het (evenals de latere Meerndijk) de kavels schuin doorsnijdt. Wij hoeven daarom nu niet langer aan de Meerndijk te denken om te verklaren hoe het dorp De Meern in 1217 aan zijn typische waternaam komt.

Daarmee ligt de vraag naar de ouderdom van de Meerndijk weer geheel open. Ik acht het zeker mogelijk dat de Meerndijk pas omstreeks 1226 is aangelegd, zoals ik vroeger (1985) al heb geschreven. In die tijd werden ingrijpende veranderingen aangebracht in de waterstaatkundige toestand binnen het stroomgebied van de Oude Rijn, zowel in Utrecht als in Holland. De aanleg van de Meerndijk als een belangrijke waterkering ter bescherming van het Land van Woerden past mijns inziens geheel in het kader van die maatregelen.

1. Gedeelte van de topografische kaart 1 : 50.000, blad 31 oost (Utrecht); toestand 1854, uitgave 1855. Ongeveer tweemaal vergroot. Het noorden is boven. De Meerndijk loopt vanaf De Meern in zuidwestelijke richting tot aan de noordelijke IJsseldijk bij Achthoven. Het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk werd als volgt begrensd: in het oosten door de Meerndijk, in het zuiden door de Achthovensedijk en de noordelijke IJsseldijk, in het westen door de Hollandsekade (links op de Kaart), in het noorden door de Dorpeldijk en de straatweg tussen de Heldam en de Meerndijk. Bovendien behoorde de Bijleveld tot dit grootwaterschap; daarvan is slechts een klein gedeelte op de kaart te zien. Daarbinnen lagen de polders Bijleveld (hier Beileveld gespeld, Veldhuizen, Reyerskop (hier gesplitst in Reyerskop Indijk en Reyerskop), Mastwijk en Achthoven bezuiden de Leidse Rijn en de Harmelerwaard benoorden die watergang.

Ik zal nu overgaan tot het beschrijven van de resultaten van mijn eigen onderzoek naar de zegswijze „aan de Meern”, waarbij men zowel de Meerndijk als het dorp van die naam op het oog had. Er zal echter eerst een korte uiteenzetting worden gegeven over het voormalige grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk en de functie die de zogenaamde kameraar daarin vervulde. Het zijn namelijk de jaarlijkse rekeningen van deze ambtenaar die ik als bronnen heb gebruikt.

Het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk

De Meerndijk vormde, voor zover dat nu is na te gaan, aanvankelijk een waterkering die het Land van Woerden moest

beschermen tegen overstromingswater uit de Lek of uit de bovenloop van de Hollandse IJssel. In 1413 of kort daarna ging het beheer over deze dijk naar de westelijk daarvan gelegen vier gerechten Bijleveld (met inbegrip van Veldhuizen), Reyerskop, Mastwijk en Achthoven, alsmede de aan dit viertal om waterstaatkundige redenen toegevoegde Harmelerwaard. In dat jaar kochten deze vijf gerechten 1) het recht om hun overtollige polderwater af te voeren naar het IJ en de Zuiderzee. Voor dat doel werd een watergang aangelegd vanaf Harmelen in noordelijke richting, de Bijleveldse wetering genoemd. Deze wetering had namelijk haar oorsprong in het gerecht Bijleveld. Later sprak men kortweg van de Bijleveld, hoewel dit natuurlijk geen waternaam is. De Bijleveld stroomde langs Kocken-

gen en door de Ronde Venen tot aan de Amstel, waarin hij benoorden Uithoorn uitmondde.

Voor de aanleg en de instandhouding van deze waterlossing vormden de vijf gerechten op grond van een zogenaamde schouwbrief van de Utrechtse bisschop in 1414 te zamen een organisatie, waaruit het latere grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk zou voortkomen. In het vervolg zal ik deze benaming blijven gebruiken, hoewel die pas in deze eeuw werd ingevoerd. In de schouwbrief, die de „grondwet” van Bijleveld en de Meerndijk was, werden de rechten en verplichtingen vastgelegd.

De vroegere gerechten van het Utrechtse platteland (in Holland ambachten genoemd) kunnen in geografisch opzicht veelal worden beschouwd als de voorlopers van onze gemeenten in hun oorspronkelijke omvang. Ook vallen de grenzen van de kleine waterschappen uit de eerste helft van de vorige eeuw meestal samen met die van de oude gerechten.

Onder „gerecht” wordt hier verstaan: het rechtsgebied of district van het college van schout en schepenen (oorspronkelijk „buren” = inwoners), waarin dit de lage rechtspraak uitoefende. Het college was tevens belast met een bestuurlijke en een taak in het district. Voor de waterstaatkundige zaken berustten deze functies bij een college dat uit de schout en enige heemraden bestond.

Het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk regelde evenwel zelf zijn waterstaatkundige aangelegenheden. Daarmee was een college van dijkgraaf (hier vaak watergraaf of eenvoudig graaf genoemd) en vijf heemraden belast. Dit was krachtens de schouwbrief bevoegd om keuren (verordeningen) uit te vaardigen en eventuele overtreders te beboeten. Dijkgraaf en heemraden hielden daartoe tweemaal 's jaars een schouw (inspectie) over de werken van het grootwaterschap, zonodig gevolgd door een naschouw. In bijzondere gevallen vonden noodschouwen plaats.

De werken die verband hielden met de gezamenlijke afwatering naar de Amstel werden grotendeels onderhouden door het grootwaterschap. Daaronder vielen ook drie naderhand opgerichte windwatermolens, die het overtollige water uit de polders op de boezem van de Bijleveld uitsloegen. Bovendien betaalde het een vierde deel van de kosten voor de instandhouding van de Ypenslotersluis in de Diemerzeedijk ten behoeve van de uitwatering van Amstellands water op de Zuiderzee. Oorspronkelijk kwam ook een kwart van de onderhoudskosten van de oostelijke sluis in de Middeldam en die onder de Sint-Antonispoort in Amsterdam voor rekening van Bijleveld en de Meerndijk. Dit onderhoud werd evenwel afgekocht, en wel in 1442 (Sint-Antonispoort) en 1509 (Middeldam).

De overige zogenaamde binnenlandse werken, zoals de polderweteringen en de oorspronkelijke waterkeringen (dijken, dammen en kaden) van de vijf gerechten bleven in onderhoud bij de grondgebruikers in de polders binnen het territorium van die gerechten. De Harmelerwaard nam bij dit alles een bijzondere positie in, omdat die in 1413 door technische omstandigheden verplicht werd eveneens via de Bijleveld op de Amstel te lozen.

Maar ook voor de Meerndijk gold een afwijkende regeling. Aangezien deze dijk vanouds alle gronden van het Land van Woerden had beschermd, waren niet alleen de vijf gerechten van Bijleveld en de Meerndijk verplicht deze te onderhouden, maar moesten ook andere, in het

Stichtse deel van het grootwaterschap van Woerden gelegen gerechten meedoen aan de instandhouding van deze belangrijke waterkering.

De Meerndijk heeft tot 1980 zijn oorspronkelijke taak vervuld. In dat jaar werd het gebied van Bijleveld en de Meerndijk (dat in 1966 van een overkoepelend grootwaterschap was teruggebracht tot een gewoon waterschap) met andere waterschappen samengevoegd tot het huidige waterschap Leidse Rijn. De Meerndijk, die toen nog steeds intact was gebleven, deed daarna alleen nog maar dienst als een waterscheiding tussen twee bemalingsgebieden.

In 1990 werd door het dijklichaam heen een verbinding aangebracht tussen de aan weerszijden gelegen polders. Daarmee kwam een definitief einde aan de lange geschiedenis van de Meerndijk als kering tegen mogelijk overstroomingswater vanuit het oosten.

Van en over het vroegere grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk zijn veel archivalia bewaard gebleven. Daarvan vormen de zogenaamde kameraarsrekeningen in verschillende opzichten een belangwekkende bron voor historisch onderzoek.

De kameraar was de ambtenaar die de geldelijke middelen beheerde en zorg droeg voor de financiële administratie. Bovendien was hij belast met het toezicht op de door het grootwaterschap beheerde en onderhouden werken. Eventuele gebreken diende hij te rapporteren aan dijkgraaf en heemraden, soms ook aan de geërfden. Verder was hij betrokken bij de voorbereiding en de uitvoering van werken, zoals waterkeringen, watergangen, bruggen, sluisen en ook de drie windwatermolens.

De kameraar maakte jaarlijks de rekening over het afgelopen jaar op en legde deze ter goedkeuring voor aan de vergadering van de geërfden. Deze rekeningen bevatten telkens een overzicht van de inkomsten, die uit omslagheffingen of op andere wijze waren verkregen, benevens een specificatie van de uitgaven. Deze laatste zijn voor ons bijzonder interessant, omdat van de kameraars blijkbaar werd verwacht dat zij de uitgavenposten uitvoerig omschreven, hoe gering de bedragen ook waren.

In een aantal van deze posten wordt de naam Meern (en de oudere vormen daarvan) gebruikt in de twee bekenenissen: die van de dijk en die van het dorp. Deze zullen in de volgende paragrafen achtereenvolgens worden aangehaald en toegelicht.

Aan de Meern: de dijk

De oudst bewaarde kameraarsrekening van Bijleveld en de Meerndijk dateert van 1423. Daarin staat de volgende post geboekt:

Item gegeven van die Meern te dijken ... ende hoey ende van rijsen (hooi en rijshout) daerinnen daertoe besichde, te samen 40 gulden 2 wit.

De Meerndijk wordt hier dus aangeduid met: de Meern. Het woord *dijken* betekende: het op hoogte en breedte brengen van een kade of van een dijk. De gulden was toen nog, zoals de naam al zegt, van goud. De wit was een zilveren munt, hier ter waarde van 1/12 stuiver. Het bedrag van ruim 40 gulden is voor de genoemde werkzaamheden en gebruikte materialen voor die tijd zeer hoog te noemen. Mogelijk hielden deze uitgaven verband met de Sint-Elisabethsvloed van november 1421, waardoor grote delen van Holland en Utrecht onder water kwamen te

staan. Omdat de rekeningen van vóór 1423 ontbreken kan niet meer worden nagegaan welke schade de Meerndijk in dat rampjaar had opgelopen.

De volgende post heb ik overgenomen uit de rekening van 1441. Deze houdt verband met de zogenaamde Waai-kuil of Wiel aan de Meerndijk:

Item Aelbert Kreytsoen van diicken op die kuyl an de Maerne 8 cromstert.

De Meerndijk is hier aangeduid met de naam *Maerne*. Een kromstaart was een zilveren munt, die hier een waarde had van 2/3 stuiver. Dit is de vroegste vermelding van de Waai-kuil die ik ben tegengekomen. De Meerndijk moet dus op deze plaats eerder zijn doorgebroken dan het door D.W. Gravendeel in 1989 in dit tijdschrift als mogelijkheid genoemde jaar 1523.

Ook de tegenwoordige naam „Meerndijk” wordt al in vroegere eeuwen gebruikt, zoals blijkt uit de volgende twee rekeningposten. Ten eerste in de rekening van 1464. Deze geeft ons bovendien enige informatie over de personen die (te zamen met andere dijkplichtigen) het onderhoudswerk aan de Meerndijk gewoonlijk verrichtten:

Item die camerair getogen tot Montfoirde om te spreken mit din heemraet van Montfoirde dat die van Achthoven ende Mastwijck mede dijcken souden comen op den Meerndijck na der ouder gewoenten, voir sijn dachgelt 1 pont, facit (maakt) 8 cromstert.

In deze post is sprake van *op den Meerndijck*. Met de heemraad van Montfoort werd de burggraaf of diens vertegenwoordiger (meestal de schout van Achthoven) bedoeld. De burggraaf van Montfoort maakte krachtens het handvest van 1413, waarbij de vier gerechten van het latere waterschap Bijleveld en de Meerndijk gerechtigd werden op de Amstel uit te wateren, deel uit van het college van dijkgraaf en heemraden.

Ten tweede in de rekening van 1498. In dat jaar werd de Meerndijk opgehoogd. Het werk werd door dijkgraaf en heemraden geïnspecteerd. Hun vacatiegelden worden als volgt gespecificeerd:

Item gegeven die graeff om dat hij geweest heeft op de Meerndijck mit vijff heemraden om dat volck te scouwen die daer te dijcken quaanen, die graeff voir sijn cost ende dachgelt 8 Philippusstuvers ende elck heemraet 4 Philippusstuvers, facit (maakt) tsamen 2 Rijnse guldens 2 stuvers.

Ook in deze post wordt gesproken van *op den Meern-dijck*. In enkele gevallen is sprake van personen die *aen de Mern*, *aen de Meern* of *aen de Maerne* wonen. Uit de omschrijvingen van de desbetreffende posten blijkt dan duidelijk dat daarmee de Meerndijk en niet het dorp De Meern werd bedoeld. Zo vermeldt een post van de rekening van 1535:

Jacob Goiersn., scout aen de Mern in Henric van der Borch gerecht gegeven, dat hij alle dit jaer doer gescouwet heeft, 1 gulden 4 stuvers.

Bij het doornemen van de verschillende kameraarsrekeningen heb ik de indruk gekregen dat in de posten die over de Meerndijk handelen vaak *aan de Meern* werd gezegd ter aanduiding van een bepaalde plaats aan of bij de Meerndijk, dus als een plaatsbepaling. Met *op den Meerndijck* bedoelde men in het algemeen het water-

staatkundige object, dus de waterkering. Dit laatste gebeurde vooral, wanneer sprake was van de periodieke schouwen (inspecties) van de dijk door dijkgraaf en heemraden en van technische zaken die de Meerndijk als waterkering betroffen.

Aan de Meern: het dorp

Niet alleen werd met *aen de Meern* een plek bij of op de Meerndijk bedoeld, ook het dorp van die naam duidde men daarmee aan. Zo bevat de kameraarsrekening van 1499 de volgende post (met een zeer vroege vermelding van de kapel in De Meern):

Item capel aen de Maren 3 stuvers.

In de rekening van 1569 komt een aardige post voor, waarin melding wordt gemaakt van boze *buyren* (inwoners) van Reyerscop, die de poldermolens van het aangrenzende grootwaterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, lieten stoppen met malen, omdat de waterstand in de Heycop te hoog was geworden en het „vreemde water” over de kaden in de Bijleveld liep. Na deze missie te hebben volbracht vierden de burenen de goede afloop in de herberg in De Meern:

Item gegeven opten 21en augusti Cornelis die weert (de waard) aen de Meern dat die buyren uyt Reyerscop daer verteert hadden doen (toen) sij die muelens op Heycop uyt deden slaen (stilzetten door de zeilen van de wicken af te halen) omdat sij de opstall (kade) van Bijleveld over moelen (maalden) 14 stuvers.

De Heycop en de Bijleveld waren, zoals men weet, twee uitwateringsvlieten van respectievelijk het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk en het grootwaterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet. Deze twee watergangen liepen over een lange afstand, namelijk tussen De Wel bij De Haar en de Joostendam benoorden Kockengen, vlak naast elkaar. De belangen liepen echter niet parallel. De Heycop, die het water van de landen beoosten de Meerndijk afvoerde naar de Vecht bij Breukelen, had een iets hoger peil dan de Bijleveld, die het water van de bewesten de Meerndijk gelegen polders naar de Amstel leidde. Over de eeuwenlang durende problemen en vele geschillen tussen de twee waterschappen over het overlopen van Heycops water in de Bijleveld (en daarmee ook in de Amstel) werden verschillende processen gevoerd. In het onderhavige geval hadden de ingelanden van Reyerscop, waarmee meestal het gehele op de Bijleveld afwaterende gebied werd verstaan, het recht blijkbaar zelf in handen genomen.

Uit een post van de rekening van 1570 blijkt de herbergier in De Meern Cornelis Jansz. te heten:

Item gegeven Cornelis Jansz. aen de Meern van verteerde costen bij (door) de voerluyden ende andere leege dienders (lage dienaren) des s morgens tot een ontbijten all daer verteert 1 gulden 5 stuvers.

Dit ontbijt hield verband met een schouw van de Meerndijk door dijkgraaf en heemraden van Bijleveld en de Meerndijk, waarbij ook aanwezig waren de dienaar van het gemene iand (het grootwaterschap) en andere dienaren. De Meerndijk verkeerde toen in gevaar door een doorbraak van de Lekdijk Benedendams. Ik zal daarop later in een ander artikel nader ingaan.

2. Detail van een kaart van landmeter Jan Rutgersz. van den Bergh uit 1599, waarop ter oriëntatie de kapel van De Meern is aangegeven. De donkere band links is de tegenwoordige Leidse Rijn, waarover de Meernbrug; rechts daarvan loopt de Zandweg. Het bijschrift luidt: *Aen de Meye - daer Sander woont*. Deze Sander Cornelissen bezat de herberg naast de kapel van De Meern en moet een zoon zijn van de Cornelis Jansz. van wie in de rekeningen van 1569 en 1570 sprake is.

Tot slot van deze paragraaf een post uit een kameraarsrekening van het grootwaterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, dat aan de oostzijde van de Meerndijk was gelegen. Het was te verwachten, dat men van die zijde ook het dorp De Meern zou bezoeken. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn geweest. De rekening van 1571 bevat de volgende post:

Item gegeven Reyer Janssn., smit an de Meern, van gelevert ijserwerck vermoegens (blijkens) sijne cedulle (lijst, nota) hierbij getoont, 31 gulden 2 $\frac{1}{2}$ stuver.

Besluit

De hierboven aangehaalde rekeningposten van de kameraar van het voormalige grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk tonen aan dat met de zegswijze „aan de Meern” (en de oudere vormen van de naam Meern) oudtijds zowel de Meerndijk als het dorp De Meern werd bedoeld. Men woonde „aan de Meern”, hetgeen bij of aan de Meerndijk kon betekenen, maar ook in het dorp De Meern. In latere tijden (en soms nu nog!) is men daar uitsluitend „in het dorp” onder gaan verstaan.

De naam is afgeleid van een Marne, Merne of Marre geheten water. Er bestaan verschillende opvattingen over de aard en de ligging van deze watergang. Daarvan is op het ogenblik de meest waarschijnlijke die van Berendsen. Volgens hem is er geen sprake geweest van een natuurlijke waterloop langs de Meerndijk tussen De Meern en de Hollandse IJssel, maar van een gegraven waterweg.

De uitdrukking „aan de Meern” zou zowel wat betreft

de Meerndijk als het dorp De Meern zonder bezwaar in verband kunnen worden gebracht met dit kanaal, dat Marne, Merne of Marre werd genoemd.

De moeilijkheid is evenwel dat dit water geheel of grotendeels door verlanding verdwenen moet zijn geweest toen de middeleeuwse ontginningen van Veldhuizen en Reyerscop ter hand werden genomen. Bij het uitmeten van de blokken heeft men namelijk geen rekening behoeven te houden met de aanwezigheid van het kanaal als een obstakel: de grenzen van de twee ontginningsblokken en die van veel kavels lopen gewoon door ter weerszijden van de tegenwoordige Meerndijk. Het is uiteraard niet onmogelijk dat bewoners van de hoge gronden van Vleuten, die zich als kolonisten in de nieuwe ontginningen vestigden, door overlevering op de hoogte waren van het vroegere bestaan van het kanaal en ook met de naam ervan.

Maar ook een andere omstandigheid levert een probleem op: blijkens de schuine doorsnijdingen van de blokgronden en van kavels door de Meerndijk is deze aangelegd toen de ontginningen voltooid waren. De samenhang tussen de twee waterstaatkundige werken: kanaal en dijk, die met een tijdruimte van vele eeuwen werden uitgevoerd en toch hetzelfde tracé volgen, zal nog moeten worden verklaard.

Noot

1. Voor het gemak wordt hier gesproken van „de vijf gerechten”. Strikt genomen echter vielen Bijleveld en Reyerscop uiteen in meerdere gerechten, terwijl de Harmelerwaard pas in 1633 als een zelfstandig gerecht van Vleuten en De Meern werd afgesplitst.

Bronnen

- Berendsen, H.J.A., De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht. Utrechtse geografische studies 25 (Utrecht 1982).
- Blok, D.P., „Toponymische verkenningen in het Land van Woerden” in: Geografische studies, n.r. 11 (1977) 399-406.
- Dekker, C., „Afwatering en scheepvaart ten westen van de stad Utrecht tot de 14e eeuw” in: Feestbundel aangeboden aan prof. dr. D.P. Blok, J.B. Berns, P.A. Henderikx e.a. ed., Amsterdamse historische reeks, grote serie 12 (Hilversum 1990) 60-75.
- Geer van Oudegein, J.J. de, Bijdragen tot de geschiedenis en oudheden der provincie Utrecht (Utrecht 1860).
- Gravendeel, D.W., „Het wiel aan de Meerndijk” in: Tijdschrift van de Historische vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 9 (1989) 723-730.
- Graafstal, E.P., De Meerndijk. Een waterstaatkundig monument (typescript 1992).
- Ittersum, F.A.R.A. van, Het waterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, voorheen en thans (Utrecht 1900).
- Pabst, B.G.A., Handvesten voor het waterschap Bijleveld = overdruk van de bijlagen van De hydrarchia Bijleveld (Utrecht 1836).
- RAU, archief van het Domkapittel, inv. nr. 3544 (rekeningen van de kameraar van het waterschap Reyerscop en Bijleveld).
- , inv. nr. 3607 (rekeningen van de kameraar van de Lange Vliet).
- Storm van Leeuwen, J.A., Van oude Rijn tot Leidse Rijn. De afwatering van de gronden in en rondom Vleuten - De Meern in de loop der tijden. Speciale uitgave van de Historische vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 2 (z.p. 1985).
- Storm van Leeuwen, J.A., „Het raadselachtige tracé van de Meerndijk” in: Tijdschrift van de Historische vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 9 (1989) 732-737.

ARREMOEI

Dit jaar hebben we groot feest. Mijn vader en moeder zijn dan twaalf en een half jaar getrouwd. Eigenlijk is het helemaal geen tijd om feest te vieren, want we leven in een hele slechte crisistijd. Veel werkeloosheid en ook daardoor veel arme mensen.

Maar mijn vader en moeder zitten nooit bij de pakken neer. Je moet je altijd weten te behelpen, zeggen ze.

Sommige werkelozen gaan bedelen of proberen op een andere manier nog wat bij te verdienen. Zo komen dan ook regelmatig mensen aan de deur met een trek- of mondharmonika en spelen een liedje.

Deze week kwam er zo'n man bij ons aan de deur. Eén van zijn liedjes was van Willy Derby: "Werkeloze handen". Deze droevige smartlap eindigt met:

"Ook gij die nog werk hebt, och denk er toch aan
Geen werkeloze stumper te smaden.
Wees blij dat U niet in de rij hoeft te staan
Voor het bittere brood der genade.
Wees goed voor uw broeder, het is niet zijn schuld,
Z'n werkeloosheid is toch geen schande.
Wees veeleer met eindeloos meelij vervuld
Als U kijkt naar zijn werkloze handen".

Mijn moeder pinkte een traantje weg en kocht het lied voor een cent. s'Avonds werd het nog eens gezongen door mijn vader, maar al snel zij hij: "we moeten niet zeuren" en dus zong hij dan wat vrolijks, zoals: "Geen geld en toch geen zorgen". Nou, die zorgen bleven er toch wel, maar hij zag altijd de zon achter de wolken.

De volgende morgen moest ik naar de bakker, een oud brood kopen voor de konijnen. Thuisgekomen met het brood, wikkelde moeder het in een natte theedoek, daarna ging het in de oven van het houtfornuis en..... we aten lekker vers brood voor een paar centen. Er kwam natuurlijk geen boter op, maar een schijfje vet spek of wat reuzel met suiker was ook lekker.

Dit jaar moesten er in ons buurtje vier huizen ontruimd worden. Bij één van onze burens was een wandluis gevonden. De huizen werden dichtgeplakt en uitgegast. "Nou ja", zij mijn vader, "dan kunnen ze in ieder geval van ons niet zeggen: ze hebben geen luis om dood te drukken".

Om de vitaminen op pijl te houden krijgen we af en toe een sinaasappel, die zijn niet zo duur en het mooie papiertje dat erom zit kunnen we dan weer gebruiken op de plee.

M'n moeder zegt: "zuinigheid met vlijdt bouwt huizen als kastelen". 't Antwoord van m'n vader is dan: "vuiligheid en smerigheid fokt luizen als kamelen".

Maar honger en smerigheid kwamen in ons gezin niet voor. Van de opbrengst van onze volkstuin werd de helft of meer verkocht. Daarvan betalen we de pacht. De eieren van onze kippen gaan naar de

kruidenier, in ruil voor voer. Zijn de kippen goed aan de leg, dan eten we zelf ook een eitje.

Ook op straat zie je de mensen ploeteren en sjouwen voor hun dagelijks brood. De scharensleiep, de voddenman, de stoelenmatter, mensen met een koffertje negotie en natuurlijk..... het pindamannetje, een Chinees met z'n lekkere pindaproducten. We zingen vaak het liedje: "pinda, pinda, lekka, lekka, als je maar vijf centjes biedt".

Sommigen raken van ellende aan de drank, maar kunnen dat niet meer betalen. Ze drinken dan maar spiritus om aan hun promillage te komen.

Zo is dan de dag van het koperen feest gekomen. Er is voor gespaard, want alle ooms en tantes komen op visite. We kopen zelfs vers brood. Voor de ooms (en m'n vader) een fles kruidenbitter en voor de tantes een fles verloflikeur en boerejongens.

Ik werd naar de slager gestuurd om wat afsnijfel (afval van de snijmachine) voor de kat te halen. Moeder haalde de velletjes eruit voor de kat, de rest ging keurig op een schaal. Zo hadden we voor de broodmaaltijd wel acht soorten beleg.

Moeder lachte en zei: "als je je niet weet te behelpen, ben je 't niet waard dat je arremoei lijdt".

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
13e jaargang nr. 2, juni 1993 ©1993

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 2112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 1483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 1263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 4222 (gedurende openingstijden)

De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 1483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 10,- extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

E.P. Graafstal, H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Boerderij „De Koningshof”, Haarzuilens

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) schat het aantal bezoekers aan de doorgraving (aanleg veetunnel) van de Meerndijk op een kleine 2000. Een respectabel aantal, zodat de ROB tevreden kan zijn, maar ook de provincie - met name gedeputeerde Kok - die het onderzoek naar het „Romeinse kanaal” financierde, en ook voor onze vereniging, die met een achttal vrijwilligers de rondleidingen en de informatie ter plaatse grotendeels verzorgde. Een prachtige vorm van samenwerking tussen overheid en particulier initiatief, die wij zeer op prijs stellen.

Deze samenwerking vindt overigens een vervolg in een proefopgraving één dezer dagen aan de Woerdlaan naar overblijfselen van het Romeinse castellum op de Hoge Woerd. Ook daar zal onze vereniging weer acte de présence geven.

Wat die goede samenwerking betreft, die bestaat ook met het Comité Open Monumentendag. Samen wordt een programma uitgewerkt voor zaterdag 11 september a.s. Het accent zal dan liggen op de kern Vleuten (N.H. kerk, Broederschapshuisjes en Hamtoren).

Voorts bestaat er een goede samenwerking met de Stichting Stichtse Historische Reeks (SSHR), die jaarlijks een bijzonder fraai uitgevoerd boekwerk uitgeeft met een bij uitstek historisch onderwerp van de hand van een (aankomend) historicus. Deze stichting biedt thans een aantal delen van de reeks aan de leden van onze vereniging aan tegen een zeer sterk gereduceerde prijs. Daarover vindt u elders in dit tijdschrift nadere informatie.

Voor wat „ons” geschiedenisboek betreft kan worden vermeld, dat het manuscript op een haar na gereed is, zoals elders in dit nummer wordt toegelicht. Ook daar verloopt de samenwerking tussen de auteur, onze redactiecommissie en de Stichting Publicaties Oud-Utrecht (SPOU) goed.

Een ander staaltje van goede samenwerking is geweest de totstandkoming van de expositie van de werken van de Meernse kunstschilder Adriaan van der Weijden in zijn geboortehuis, de boerderij Veldzigt aan de Meerndijk.

Tenslotte wil ik hier nog vermelden dat ons bestuur onlangs burgemeester Westra en de nieuwe gemeentesecretaris Van der Spek ontvingen in de Broederschapshuisjes en in Het Kabinet, waar wij hen inlichtten over onze activiteiten. Ik heb de indruk, dat zij een goed beeld hebben gekregen van alles wat de Historische Vereniging beweegt en dat daardoor de samenwerking - die ook hier noodzakelijk is - is verstevigd.

Nu de zomervakantie nadert en in september weer een nieuw „seizoen” van start gaat, kijk ik met voldoening terug naar hetgeen in de afgelopen periode binnen de vereniging is gebeurd. Ik dank allen die daaraan hun steen(tje) hebben bijgedragen. Ik wens hen en u allen een heel goede zomervakantie en een behouden thuiskomst.

J.F.K.Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	27
Verenigingsberichten	28
De nalatenschap van een rijke boer	29
Archeologisch onderzoek aan de Meerndijk	35
De grote brand van Vleuten	36
De Johannietiers in Vleuten (1)	41
De R.K. gemeenschap van De Meern (9)	47
Hond	52

Verenigingsberichten

Open Monumentendag 1993

Zaterdag 11 september is er weer de landelijke open monumentendag. Het Comité Open Monumentendag is al enige tijd bezig om ook in onze gemeente een aantrekkelijk gebeuren te organiseren. Op die dag zal speciale aandacht worden besteed aan de hervormde kerk in Vleuten, de Broederschapshuisjes en de Hamtoren. Door middel van foto's, tekeningen en een diaprojectie zal de geschiedenis van deze drie monumenten worden belicht, terwijl de Hamtoren, die normaal niet voor publiek toegankelijk is, op die dag bezichtigd en beklommen kan worden. Noteer de datum vast in uw agenda, van 10 tot 17 uur bent u welkom.

Expositie werken Adriaan van der Weijden

De expositie van werken van de in 1971 overleden Adriaan van der Weijden, die deze maand in zijn geboortehuis boerderij Veldzicht aan de Rijksstraatweg 44 is gehouden, heeft veel belangstelling gehad. Het boekwerkje over deze Meemse kunstenaar, dat door de heer J.H.P.Heesters werd geschreven en dat door de familie van den Heuvel in samenwerking met onze vereniging werd uitgegeven, alsmede de diaprojectie die onze medewerker Toon van Weerdenburg tijdens de expositie heeft verzorgd, hebben er mede toe bijgedragen dat een goede indruk van deze kunstenaar en zijn werk kon worden verkregen. Voor mevrouw Ursula van der Weijden-Lentz, zijn weduwe, was het een onvergetelijke gebeurtenis.

Geschiedenisboek van de gemeente

De totstandkoming van het boek met de geschiedenis en de monumentenbeschrijving van onze gemeente vordert gestaag. Het manuscript is bijna gereed en er wordt nu gewerkt aan de illustraties. Hoewel er enige vertraging is opgetreden zal het naar verwachting toch nog voor het einde van het jaar kunnen verschijnen. In het volgende nummer van ons tijdschrift zal mededeling gedaan worden over de mogelijkheid voor de leden om via een vóórintekening het boek tegen een gereduceerde prijs te verkrijgen.

Doop-, trouw- en begraafboeken

Binnenkort zal ons documentatiecentrum verrijkt worden met een belangrijk bezit, te weten de doop-, trouw- en begraafboeken van de kerken in onze gemeente over de periode van circa 1671 tot 1811, die op microfiches zijn vastgelegd. Om deze te kunnen lezen is een leesapparaat met beeldscherm nodig. Dit apparaat werd ons welwillend ter beschikking gesteld door de Rabobank De Meern, die wij daarvoor zeer erkentelijk zijn. Medewerkers van onze vereniging zullen zich bezig gaan houden met het (op de computer) vervaardigen van alfabetische naamregisters op deze boeken, zodat het opzoeken van gegevens snel kan geschieden. Goed nieuws voor degenen die bezig zijn of willen beginnen met genealogisch onderzoek.

Doorgraving Meerndijk

Een week later dan in ons vorige nummer werd aangekondigd heeft de doorgraving van de Meerndijk plaats gevonden, die nodig was om een veetunnel aan te leggen. De archeolo-

gische en geologische wetenschappers hebben er een prachtige gelegenheid gehad voor onderzoek. Op 12 en 13 juni was de gegraven sleuf te bezichtigen, een gelegenheid waar zeer velen gebruik van hebben gemaakt. Elders in dit nummer vindt u een beschrijving van de onderzoeksresultaten.

Archeologische kartering

Tijdens een lezing voor de Archeologische Werkgroep voor Nederland (AWN) op 12 mei j.l. in Utrecht gaf de Stichting RAAP een eerste impressie van de resultaten van de archeologische kartering die vanaf oktober 1992 in het gebied tussen Utrecht en Harmelen is uitgevoerd. Tijdens het onderzoek zijn enkele tientallen nederzettingen uit de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen aan het licht gekomen. De oudste bewoningssporen dateren al uit de Bronstijd. Tevens is onderzocht hoe goed deze vindplaatsen nog in de bodem geconserveerd zijn. Het rapport van de Stichting RAAP zal naar verwachting nog deze zomer verschijnen. Wij zullen daar te zijner tijd op terugkomen.

Speciale uitgave van Oud-Utrecht

In het kader van het maken van beschrijvingen over de cultuurhistorische en landschappelijke waarden in het gebied ten westen van Utrecht is kortgeleden door verschillende auteurs een aantal artikelen geschreven over het gebied ten westen van de stad Utrecht. Deze artikelen zijn opgenomen in een speciale uitgave het maandblad van de Vereniging Oud-Utrecht, waarvan wij ook voor onze leden exemplaren zullen krijgen. Helaas komt deze uitgave te laat om u bij dit nummer toe te zenden, zodat u dat pas later zult ontvangen.

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 Vleuten:

Elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

De nalatenschap van een rijke boer

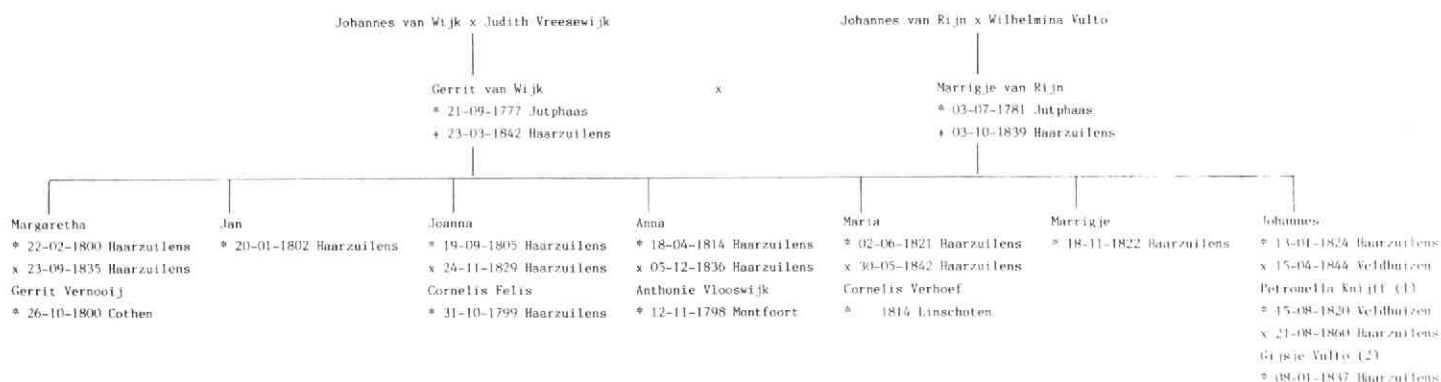
(de Koningshof, Pas zijn land, Ockhuizen,
met een toegift: de Reit)

door Dr. D.W. Gravendeel en J.H. van der Poel

Gerrit van Wijk, landbouwer, wonende onder de gemeente Themaat, op de hofstede nummer 8 (de Koningshof), liet het op 't laatst aankomen. Krap twee weken voor z'n dood maakte hij zijn testament (op 10 maart 1842). Hij prelegateerde aan drie van zijn kinderen (Maria, Marrigje en Johannes) ieder de som van f 1.000,-- omdat zijne andere kinderen bij het aangaan van hun huwelijk ieder eene gelijke som genoten hadden. Voorts legateerde hij aan de Roomsche Katholieke kerk op het Hoog f 2.000,-- om van de jaarlijksche daarvan afkomende revenuen door den tijdelijken Pastor dier kerk voor den erflater en zijne overledene huisvrouw jaarlijks een jaargetijde te doen en verder voor te doene missen voor hem, zijne overledene huisvrouw en afgestorven kinderen.

Tot voogd over de minderjarigen benoemde hij de Vleutense burgemeester Gerardus Johannes Hendrikus van Bijleveld, die tevens belast werd met het bestuur zijner begrafenis, de uitvoering zijner uiterste wilsbeschikking en de redding van zijnen boeder.

Curieus was nog de bepaling dat indien zijnen zoon Johannes van Wijk na zijn overlijden dienstplichtig bij de Militie mogt worden, ten koste van zijne nalatenschap een plaatsvervanger zal moeten gesteld worden. Het was in die tijd mogelijk voor de militaire dienst een zogenaamde remplaçant te stellen. Er waren genoeg arme sloebers die voor iemand die het betalen kon dat karwei wilden opknappen.

Overzicht van de kinderen van Gerrit van Wijk en Marrigje van Rijn. Margaretha woonde met haar man in Cothen, Anna in Willeskop. Jan zat op de Hazenhof in Laagnieuwkoop. Deze boerderij behandelen wij hier niet. Maria trouwde kort na het overlijden van haar vader. Zij was dus ten tijde van de boedelverdeling niet meer minderjarig.

De boedelinventaris

Men had vier dagen van sedert acht uren des voormiddags tot zeven uren des namiddags nodig om tenslotte op 18 april tot een inventaris te komen. De waardeering der roerende en onroerende goederen werd gedaan door Cornelis Rossewey, wonende onder Laagnieuwkoop, en Jacobus Verkerk, wonende onder Themaat, beiden landbouwer. De goederen bevonden zich in het sterfhuis, de Koningshof. Wij nemen de gehele boedelbeschrijving hier over, met de door Rossewey en Verkerk geschatte waarden.

Op de zolder

Een paar schalen en gewigt

f 3,--

Twee tobben	4,--
Twee tonnetjes, emmer en zeef	1,50
Eenig gereedschap, bestaande in zigten, zeissen en haarspitten	4,--
Een bed, peluw en een kussen	6,--

Op een tweede zolder

Een kagchel, schragen, tonnetjes, spinnewiel en eenige rommeling	4,--
Een kassebedje (kistebedje) en peluw	1,50

Op de opkamer

Drie mudden weit	30,--
Tien zakken en kaaskleed	6,--

Vijf stoven	1,20	Een tinnen flesch, dito bierkan	
Een kist, zeef en botermand	2,--	en dito schotel	3,50
Een bijl, snoeksteker en eenige rommeling	1,25	Negen witte borden, vier kommetjes	
In de kaaskamer		en een schotel	1,--
Negenenveertig kazen	70,--	Twee kastjes	2,--
Drie schragen, driewintig kaasplanken		Zeven matstoelen	3,50
en een tafeltje	23,--	Twee wagenkussens	2,--
In het voorhuis		Twee tafels en houtkist	3,--
Elf prentschilderijtjes	2,75	Twee stoven en een kuip	2,--
Een staartklok	16,--	Drie wateremmers	1,25
Een landkaart	1,--	Twintig kaasvaten	7,--
Acht Delftsche schotels	0,80	Zeven melkemmers	8,--
Een bureau	7,--	Vijf kuipen	15,--
Een likeurkistje, twee blaadjes en		Een bank	0,50
eenig glaswerk	3,--	Een staarplank	1,25
Een ijkenhouten kabinet en een		Een vringtob en stoel	4,--
stelsel van vijf stuks (porcelein)	35,--	Een voederkist en ton	1,25
Een spiegel	1,--	Een blaaspijp, tang en haal	1,25
Drie valgordijnen	0,80	Een koperen theeketel	2,--
Negen matstoelen	4,50	Een dito waterketel	4,--
Twee tafels	4,50	Twee ijzeren potten	1,75
Een koperen ketel en dito deksel	5,--	Een koekepan en hangijzer	1,50
Twee haardijzers, stoof en theeemmer	1,25	Twee spaden	2,--
Een koperen keteltje, strijkijzer en		Drie platte ijzeren schoppen	3,--
twee koffijkannen	4,--	Drie zagen	3,--
Twee serviezen en twee blaadjes	3,--	Drie griepen	2,50
Een bed, peluw, vier kussens en		Tien hooivorken	2,50
twee gordijnen	0,60	Vijf zeeven	2,50
In de kelder		Twee melktonnen en trechter	4,--
Vierendertig kazen	42,--	Vier bijlen	4,--
Een pekelbak met twee schragen	3,--	Een zaadkleed	15,--
Vier planken en twee schragen	2,--	Een hekschaar	1,--
Vijf potten, vijf kruiken en een kan	2,--	Een baktrog	6,--
Drie vloten, twee emmers en een tobbetje	4,50	Een zwart grimmel guiste koe	66,--
Twintig flesschen	0,75	Een zwart bont bles dito	72,--
Een paar schalen en botergewigt	0,50	Een zwart bonte snuit melkkoe	90,--
In een klein kamertje		Een zwaar blaar dito	93,--
Zes schilderijen	1,20	Een bont bles dito	70,--
Twee rekken met lepels	2,--	Een dito kol	68,--
Negen borden en twee schotels	1,10	Een dito	88,--
Een spiegel met zwarte lijst	0,25	Een dito	90,--
Een hoekbuffet	4,--	Een wit bonte bles	96,--
Zes schotels, vierendertig borden,		Een dito	88,--
drie kommen wit aardewerk en		Een dito	78,--
eenig glaswerk	5,--	Een zwart bonte kol dito	80,--
Eenige messen, vorken en een		Een zwart bonte snuit dito	70,--
klein koperen keteltje	1,--	Een zwart grimmel dito	70,--
Een tafeltje en lessenaar	1,--	Een dito bles	84,--
Twee tabaks- en theekistjes en		Een dito	78,--
twee presenteertrommeltjes	0,75	Een dito	80,--
Een ijkenhouten kabinet	10,--	Een dito	66,--
Twee voetebanken	3,--	Een blaauwe beis dito	63,--
Twee matstoelen en een tafeltje	2,--	Een zwart blaar dito	63,--
Een serviesje	1,--	Een zwart bonte kol dito	59,--
Een bed, peluw, twee kussens,		Een zwart bles merriepaard, oud vier jaar	30,--
twee dekens en twee gordijnen	30,--	Een zwart dito, gelijktands	90,--
Een dito, peluw, twee kussens,		Een zwart dito, oud drie jaar	200,--
twee dekens en behangsel	30,--	Een dito, oud drie jaar	160,--
Een schoorsteenval en een gordijn	0,50	Een dito, oud twee jaar	160,--
Een zilveren kommetje en dito lepel	6,--	Een dito veulenpaard en veulen	200,--
In het achterhuis		Een dito hengst, oud een jaar	50,--
Drie rekken met lepels	3,--	Een bed en toebehoren	15,--
		In de schuur	
		Een zwart blaar melkkoe	78,--
		Een dito zwart bonte snuit	83,--
		Een zwarte kol dito	70,--

Zes kalven	30,--	Zes mestplanken	2,--
Een zeug met twaalf biggen	62,--	Zeventien kippen en een haan	8,50
Een boerenwagen	80,--		
Een chais	30,--	Huislinnen	
Een dorsmolen	20,--	Dertig beddelakens	30,--
Drie varkenszeuningen	4,50	Twaalf sloopen	6,--
Een baktrog en oxhoofd	1,50	Zes tafellakens	5,--
Een trap en voederkist	3,--	Zes servetten	0,30
Een kruiwagen, twee tobben en emmer	2,--		
Eenig gereedschap	3,--	Klederen en lijfsieraden van den overledene	
Twee chairsraden	1,50	Zes hemden	5,--
Een wagentuig en chaistuig	18,--	Een duffelsche en een lakensche jas	10,--
Eenig touwwerk	2,50	Twee hembdrokken	2,--
		Twee broeken	5,--
Op het erf		Vier paren kousen en twee paar schoenen	3,--
Een zwart kol melkkoe	48,--	Twee hoeden	1,50
Een zwart bont dito	42,--	Twee zilveren broeksknoppen en zes borstrok-dito	5,--
Zeven pinken	126,--	Een paar gouden hemdsknoppen	5,--
Een houtschelf	30,--		
Twee oude wagens	75,--	Lijfsieraden van de vooroverleden vrouw	
Een wanmolen	15,--	Vier gouden hangertjes	24,--
Een span oude wagentuigen	1,25	Een dito ring	6,--
Een kruiwagen	1,50	Een gouden ketting van vier snoeren	18,--
Een bergladder	1,50	Een zilveren boodje met steentje	3,--
Vijf eggen	32,--		
Een ploeg en toebehooren	20,--		

De boerderij De Koningshof, Eikstraat 9.
Foto K.B. Nanning, 1987.

De boerderij Ockhuizen, Ockhuizerweg 24.
Foto R. Blijdenstein, 1983.

De waarde van het totaal werd door onze vrienden getaxeerd op f 4.053,--. De schilderijen en „prentschilderijtjes” konden in hun ogen geen genade vinden. Het pronkstuk - het „ijkenhouten” kabinet met de vijf porceleinen kommen - boezemde daarentegen wel enig ontzag in. Over het andere kabinet, de staarklok en het likeurkistje werd min of meer achteloos heengelopen. Een relatie met onze huidige antiquairsprizen is in ieder geval ver te zoeken.

De verzameling „lijfsieraden” doet bepaald pover aan en het is duidelijk dat Gerrit en Maria niet gewend waren het geld over de balk te gooien. Hun rijkdom zat 'm vooral in het bezit van een aantal onbelaste onroerende objecten.

Onroerende goederen

Op 12 april 1809 transporteerde Pieter van Wijk, wonende te Jutphaas, aan Gerrit van Wijk *de hofstede van ouds genaamd Koningshof, bestaande in eene huizinge, bakhuys, schuur en twee bergen, met omtrent 50 morgen zoo tuin,*

boomgaard, bouw-, wei- als hooilanden, gelegen onder Themaat in twee perceelen, achter en terzijde de huizinge.

Op 3 april kocht Gerrit op een veiling van Arie Versteeg *een perceel weiland, groot 3 bunders 40 roeden en 60 ellen, bijgenaam Pas zijn land, gelegen in de gemeente Themaat.*

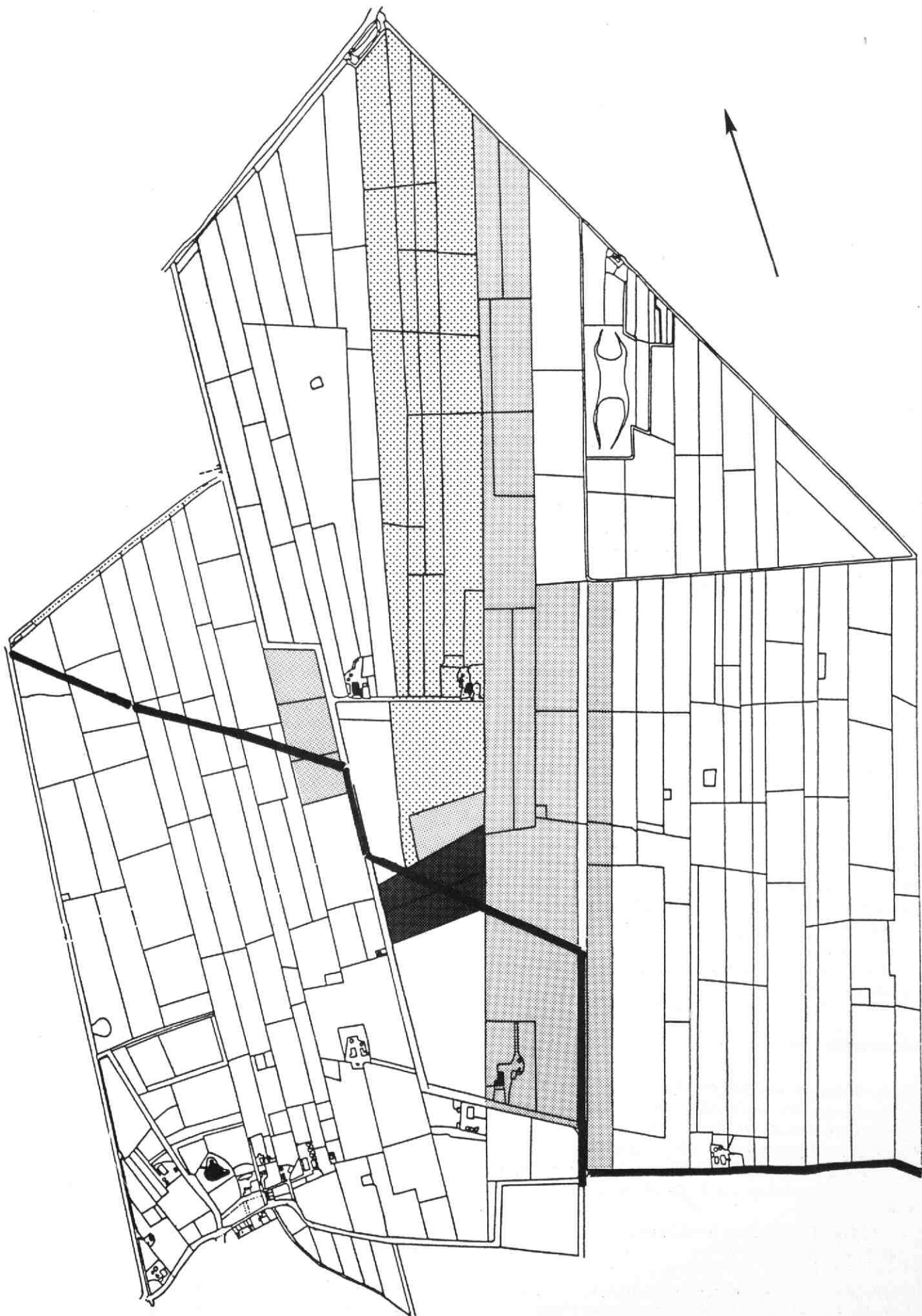
Dit geheel was bij Gerrit van Wijk zelf in gebruik geweest. Het werd in 1842 getaxeerd op f 18.000,--.

Op 9 april 1814 kocht Gerrit van Dirk van Bennekom *eene hofstede, gelegen in de gemeente Vleuten, genaamd Ockhuizen, bestaande in eene huizinge, schuur, twee bergen en omtrent 30 morgen zoo boomgaard, bouw-, wei- als hooiland, strekkende van den Ockhuizerdijk tot aan het water genaamd den Ouwenaar. Voorts 8 morgen weien hooiland, strekkende van den tiendweg tot aan den Ouwenaar en eindelijk 5 morgen bouwland en 2 morgen hooiland, strekkende van den Ockhuizerdijk tot aan den eigendom van den heer Louis Robert.*

Gedeelte van Sectie A van de gemeente Haarzuilens op de kadastrale minuut van 1832. De pijl wijst naar het noorden. De dikke zwarte lijn is van rechts naar links de Thematerweg - Brinkstraat - Brink - Ockhuizerweg - Polderweg, zoals ze tegenwoordig lopen. Dat is niet altijd zo geweest. Vroeger liep de weg - de huidige Eikstraat - zuidelijk langs de Koningshof, om vervolgens met een knik in noordelijke richting verder te gaan. De nieuwe weg werd aangelegd in 1901, in het kader van de verplaatsing van het oude dorp Haarzuilens dat op de kaart nog te zien is, gerangschikt rond de ruïne van kasteel De Haar, De fijn gerasterde percelen vormden de hofstede de Koningshof met bijbehorende landerijen. De drie perceeltjes links zijn Pas zijn land.

Grof gerasterd zijn de hofstede Ockhuizen en bijbehorende landerijen.

De twee donker gerasterde perceeltjes zijn de Reijt. Zij behoorden dus niet tot één van beide hofsteden.

Dit geheel was in gebruik bij Cornelis Veelis en werd getaxeerd op f 13.200,--.

Op 25 juli 1820 kocht Gerrit op een veiling van Reinier van Rossum *de hofstede, van ouds genaamd Hazenhof, bestaande in eene huizinge, stalling, schuur en twee bergen, benevens 22 morgen zoo wei-, bouw-, hooi-, hennip- als boomgaardland, gelegen onder de gemeente van Giel-tjensdorp.*

Dit geheel was in gebruik bij zoon Jan van Wijk en werd getaxeerd op f 5.500,--.

Dat betekende dus een getaxeerd belegd kapitaal van f 36.700,--. Er waren nog wat onbetekende vorderingen en schulden en derhalve was er - zou je zo zeggen - een rijke erfenis te verdelen. Toch zaten de erfgenamen in de problemen.

Verzoekschrift aan de Rechtbank

Op 1 juli 1842 richtten de erfgenamen een verzoek aan de Arrondissements Rechtbank te Utrecht de onroerende goederen te mogen verkopen omdat er anders geen mogelijkheid was tot een goede verdeling te komen. Op 29 juli beschikte de Rechtbank welwillend op het verzoek en op vrijdag 2 september werd in de Utrechtsche Provinciaal en Stadscourant de veiling aangekondigd voor *Zaterdag den 10 September 1842, des namiddags te één uur precies, aan het kantoor van Verkoopingen der Notarissen te Utrecht.*

De veiling

In de veilingcondities van 3 september worden alle kadastrale gegevens van de betreffende goederen genoemd, zodat wij op de kaart precies de boerderijen en de bijbehorende grond kunnen aanwijzen.

De **Koningshof** kwam voor in de kadastrale legger van de gemeente Haarzuilens onder Sectie A nummers 355 t/m 362, 402 t/m 412 en 419 t/m 423.

Pas zijn land idem Sectie A nummers 311 t/m 313.

Ockhuizen idem Sectie A nummers 363 t/m 368, 379 t/m 401.

De **Hazenhof** in de kadastrale legger van de gemeente Laagnieuwkoop onder Sectie A nummers 146 t/m 151, 154, 155, 236 t/m 244, 246 t/m 249, 259 t/m 264, 1049, 1050, 1059 t/m 1061.

De **Bom** (weiland, behorende bij de Hazenhof) idem Sectie A nummer 290.

Op de veiling van 10 september werden de goederen toegewezen aan:

De **Koningshof** aan Hendrik Jacob Doude van Troostwijk, grondeigenaar, wonende te Amsterdam. Hij betaalde er f 22.000,-- voor.

Pas zijn land ging voor f 2.490,-- naar dezelfde koper.

Ockhuizen werd voor f 16.000,-- gekocht door Gerardus Johannes Hendrikus van Bijlevelt voor zijn pupil Johannes van Wijk.

De **Hazenhof** en de **Bom** werden voor f 7.300,-- gegund aan Jan van Wijk.

De roerende goederen (meubelen, huisraad en melkgereedschappen) werden op 20 april 1843 geveild. Het is wel leuk uit die veiling een greep te doen en eens te zien wat enkele erfgenamen uit de boedel kochten. We vermelden de door hen betaalde prijs met tussen haakjes de eerder ge-

taxeerde waarde.

Cornelis Verhoef kocht de koperen ketel met deksel voor f 7,75 (f 5,--), de staartklok voor f 12,-- (f 16,--), het bureau voor f 12,50 (f 7,--) en het „ijkenhouten” kabinet voor f 61,-- (f 35,--).

Jan van Wijk kocht het andere „ijkenhouten” kabinet voor f 18,50 (f 10,--).

Anthonie Vlooswijk kocht twee theekistjes voor f 0,90 (niet apart getaxeerd) en het likeurkistje voor f 3,60 (niet apart getaxeerd).

De Reit

Het aldus genaamde perceel heeft niets te maken met hetgeen boven verhaald werd. Het daarbij afgedrukte kaartje geeft echter de gelegenheid de plaats van de Reit aan te geven en zo „vangen wij twee vliegen in één klap”.

Onze vereniging bezit enige exemplaren van het „Boekje der verkoping van boomvruchten” (1949, 1950, 1951, 1953 en 1954), waarin de betreffende veilingen - door notaris H.A. de Greef te Harmelen - steeds voor begin augustus werden aangekondigd. De boekjes vermelden namen van boerderijen en boomgaarden. Die namen lopen het gevaar door iedereen vergeten te worden, voor een deel omdat veel boerderijen werden afgebroken en boomgaarden tot weiland werden gemaakt.

De **Reit**, eigendom van de „HoogWelgeboren Heer E. Baron van Zuylen van Nijevelt van de Haar”, was zo'n boomgaard. Hij lag „achter de **Pyramideboomgaard**”. Er was ook nog een „**Jonge Reit**”, in pacht bij L. Broeckhuysse.

De boekjes geven geen uitsluitend over de ligging, kadastrale nummers worden niet vermeld. We moeten dus andere bronnen raadplegen om tot een localisatie te komen.

Op 11 augustus 1725 compareerden de kinderen en erfgenamen van Willem van Bijlevelt en Feijgje Deurgoet voor de Utrechtse notaris Pronckert. Zij verklaarden dat zij bij de verdeling van de erfenis geen rekening hadden gehouden met het onderscheid tussen „leengoederen” en „vrij, eigen goed”. Aan zoon Hendrik van Bijlevelt was toegescheiden *de leenweere van 2 mergen lands, geleegen op Ockhuijzen onder Themaet, westwaarts belend door de Ockhuijserlaan*. Vader Willem was daar op 16 maart 1678 door de Heer van den Ham mee beleend.

Inderdaad komt in het „Memoriaal van de Leenen van den huize en Ridderhofstad ten Hamme sedert 1603” voor: *twee morgen op Okhuysen onder 't geregt van Themaet gelegen, maar zonder naam*. Tevens staat vermeld: *twee morgen 69 roeden land op Okhuysen onder Themaet*.

De naam duikt pas op als Johannes van Bijlevelt en zijn vrouw Ida Eijken op 29 maart 1765 eigenhandig testament schrijven. Zij legateerden hun zoon Willem Hendrik o.a.: *twee mergen weijland, genaamdt de Reijdt, gelegen onder den Geregte van Themaet, strekkende van de Ockhuijserlaan tot aan het land van Juffrouwe Schadee, leenroerigh aan den Huijse van den Ham*.

Willem voegde daar de eerder vermelde 2 morgen 69 roeden aan toe. Op 26 juni 1773 werd hij beleend met *die leenweere van twee mergen 69 roeden lands, gelegen op Ockhuijzen onder Themaet, daar westwaarts de Ockhuijserlaan en zijdwarts hijzelf naast geland zijn*. Hij kocht het land van Willem van Eijk, enige nagelaten zoon van Pieter van Eijk, die er op 7 mei 1717 mee beleend was.

Op de boedelinventaris van Willem Hendrik van Bijlevelt en zijn vrouw Alyda Odilia van Rietvelt, van 9 juni 1802, stond o.a.: *vier mergen weijlandt, genaamd de Reijdt, strekkende van de Okhuizerlaan tot aan het land van Gerrit van Wijk (ons bekend), enz.*

De Reijdt werd toebedeeld aan Louis Robert, gehuwd met Ida Christina Maria van Bijlevelt. Daarmee zijn we in veilige haven aangeland want het onroerend goed van de heer Robert staat keurig geregistreerd in de kadastrale legger. De in aanmerking komende percelen zijn kadastraal bekend als gemeente Haarzuilens Sectie A nummers 351 en 352. Nummer 352 is groot 1 bunder 55 roeden 50 ellen en dat is krap 2 morgen. Hiermee werd Willem van Bijlevelt in 1678 beleend. Nummer 351 is groot 1 bunder 78 roeden 90 ellen en dat is bijna exact de oppervlakte van het stuk waarmee achterkleinzoon Willem Hendrik in 1773 werd beleend.

Vragen aan de lezers

Waar stonden of lagen onder Vleuten:

de hofstede Groenewoud (destijds Utrechtseweg 66)
de Kromme Boomgaard (langs de Parkweg)
onder Veldhuizen:
de hofstede Buurwijk
onder Haarzuilens:
de hofstede De Griendhoeve
de hofstede de Eik of Hegge
de hofstede Het Veldhoen
de boomgaard de Hooge Kamp
de boomgaard de Pyramideboomgaard
de boomgaard De Jonge Reit

Bron

Collectie Van der Poel
Veilingboekjes Boomvruchten

Archeologisch onderzoek aan de Meerndijk

Enkele weken geleden heeft de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek een opgraving uitgevoerd aan de Meerndijk, ongeveer 700 m ten zuiden van de rijksweg A12. Het onderzoek vond plaats naar aanleiding van de aanleg van een veetunnel onder de Meerndijk, dit alles in het kader van de reconstructie van deze provinciale weg. De opgraving, reeds aangekondigd in ons vorige nummer, heeft ruime belangstelling gekregen in de regionale en landelijke media. De open dagen op 12 en 13 juni trokken, ondanks het tegenvallende weer, ongeveer 2000 mensen! Uiteraard was onze vereniging present om te assisteren bij de talloze rondleidingen die op deze twee dagen zijn verzorgd.

In dit tijdschrift is al meermalen de aandacht gevestigd op „het raadselachtige tracé van de Meerndijk”, zoals een van onze auteurs het uitdrukte. Reeds langer is bekend dat direct ten oosten van de Meerndijk, dwars door het veen van de polders Heycop en Reyerscop, een ca. 20 m brede en 3 m diepe strook klei ligt. Omdat deze strook voor het grootste deel in een rechte lijn loopt, hebben verschillende onderzoekers hierin de opvulling van een kanaal vermoed. Op de bodem van dit veronderstelde kanaal zijn in 1990, ter hoogte van wegrrestaurant „De Afrit”, enkele scherven uit de Romeinse tijd gevonden.

De recente opgraving van de ROB vond enkele honderden meters zuidelijker plaats, even ten noorden van het punt waar de Meerndijk een meer bochtig verloop krijgt. Daar zou het kanaal moeten hebben aangesloten op een natuurlijke waterloop, waarvan de ligging reeds langer door grondboorlingen bekend was. Het betreft een zogenaamde crevasse of overloopgeul, die is ontsprongen aan een voorloper van de Hollandse IJssel, die stroomde ter hoogte van de Nedereindse Weg. Een van de verrassingen van de jongste opgraving was dat deze geul zich toch iets noordelijker dan verwacht in het veen heeft ingeslepen.

De foto toont de zacht glooiende oostoever van de geul, waarin sporen van graafwerk, zoals wij ze inmiddels kennen van de beroemde Corbulo-gracht bij Leidschendam, ontbreken. Mogelijk begon het veronderstelde kanaal pas wat verder naar het noorden.

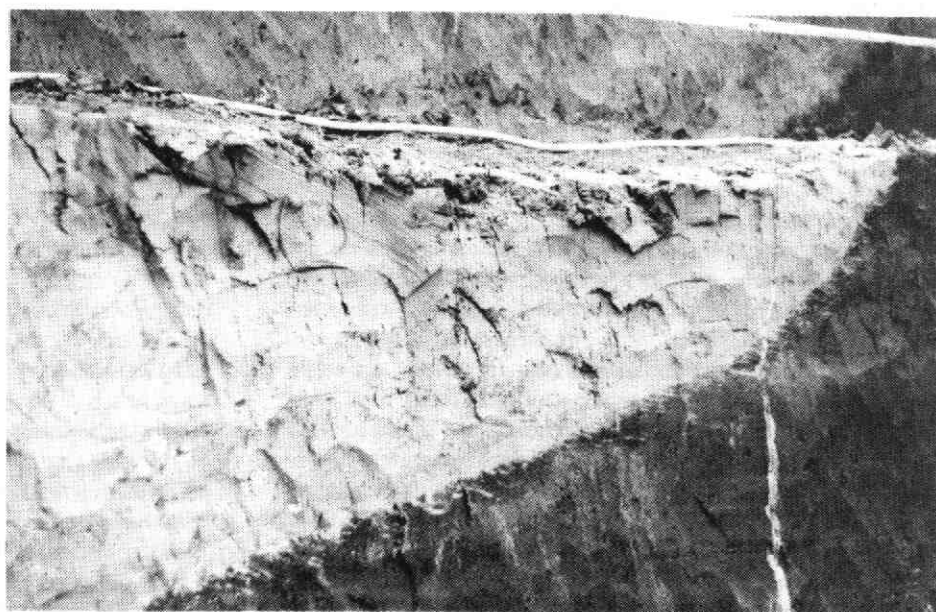
Duidelijk is althans dat de geul ook weer vrij snel is opgevuld; op de bodem lag een dik pakket zand dat vanuit het zuiden moet zijn ingespoeld. De hogere lagen van de vulling bestonden uit klei en moeten dus in min of meer stilstaand water zijn afgezet. Mogelijk heeft deze waterloop tussen de Hollandse IJssel en De Meern ooit de inmiddels haast legendarische naam „Mare” of „Ma(e)rne” gedragen. Hoe dit ook zij, ten tijde van de veenontginning van de 11e/12e eeuw moet de oude geul nauwelijks meer herkenbaar zijn geweest, want het verkavelingspatroon loopt er, zonder ermee rekening te houden, met een schuine hoek doorheen.

Op de westelijke rand van de geulvulling, ongeveer onder het huidige fietspad, moet dan rond 1200 de Meerndijk zijn aangelegd. Mogelijk was deze geulvul-

ling als gevolg van de ontwatering en inklinking van het veen al vanzelf uit het landschap verzezen. De oudste fase van de Meerndijk bleek onder het gewicht van het latere dijklichaam zeker twee meter in het veen te zijn gedrukt. Daardoor was ook de westoever van de geul ongeveer horizontaal komen te liggen. Tenslotte kwam ten westen van de oude Meerndijk ook de doorsnede van het zandpad te voorschijn dat daar in 1605 bij vergunning van de Staten van Utrecht werd aangelegd. Dat zandpad ontwikkelde zich in de loop der eeuwen tot een drukke verkeersweg.

De vraag of zich naast de Meerndijk ten zuiden van de A12 een kanaal bevindt en of dat Romeins is, is helaas onbeantwoord gebleven. In aansluiting op de doorgraving van de Meerndijk zal het verloop van de geul in de nabije toekomst door nauwkeurig booronderzoek verder noordwaarts worden vervolgd. Wie weet zal dat onderzoek nieuw licht werpen op deze intrigerende kwestie, waarover het laatste woord nog lang niet is gezegd.

EPG.

De grote brand van Vleuten

2 oktober 1898

door Dr D. W. Gravendeel

Hij heeft grote indruk gemaakt, die brand. Zozeer dat er nu nog Vleutenaren zijn die er (doorvertelde) herinneringen aan hebben. Het nadeel van herinneringen is echter dat ze, naarmate de tijd verstrijkt, steeds magerder worden. Ik heb er daarom de archieven maar eens op nageslagen en die openbaarden een paar aardige bijzonderheden die ik u hier met genoeg wil vertellen.

De krant

In het *Utrechtsch Nieuwsblad* van dinsdag 4 oktober 1898 stond het volgende verslag:

Brand te Vleuten

Het zal ongeveer half 12 geweest zijn, gisterenochtend, toen wij telefonisch de mededeeling ontvingen, dat er een hevige brand was uitgebroken in Vleuten.

Oogenblikkelijk begaven wij ons per fiets naar het tooneel van den brand en moesten bij aankomst aldaar erkennen, dat degeen, die ons kennis van den brand had gegeven, en daarbij had gezegd: half Vleuten staat in brand, volstrekt niet had overdreven.

De brand is ontstaan in een boerenhofstede van den kastelein G.M. van Dijk, en breidde zich zoo snel uit, dat van den inboedel enz. weinig of niets is gered kunnen worden. Ook de twee daarbij behorende hooibergen werden een prooi der vlammen. Daar de verschillende boerenwoningen hier waren gedekt met rieten daken, werd spoedig door de herhaaldelijk neervallende vonken een tweede gebouw aangetast, ditmaal de schilderswerkplaats van den heer van Lent.

Men verwijderde uit dit gebouw een vat met spiritus, met het oog op eene ontploffing, waarna de deur werd gesloten en het vuur met de spuiten van Vleuten en De Meern bestreden.

De hulp van de brandweer van Utrecht werd ingeroepen, welke hulp te circa 1 uur in den vorm van een stoomspuit arriveerde. Eenige ogenblikken later kwam ook nog de spuit van Oudenrijn aanrukken, zoodat thans 4 spuiten in werking waren.

De spuit van Utrecht werkte uitstekend. De leden van de brandweer, de meesten in hun fiets- of wandelcostuum, ontzagen dit volstrekt niet, maar waren steeds overal haantje de voorste. Ook de andere personen bij de verschillende spuiten behorende, stelden ijverige pogingen in het werk den brand te blusschen, maar tenslotte zag een ieder wel in dat hier van blusschen geen sprake kon zijn en dat uitsluitend het beperken van den brand overbleef, waartoe dan ook werd besloten, helaas zonder resultaat.

Nadat ook van de broodbakkerij van de weduwe Van Dijk niets meer te redden viel, werden een paar stralen gericht op het inmiddels ontbrande drietal huizen toebehoorende aan de weduwe Van Dijk, waarvan één onbewoond was, terwijl in het tweede de arbeider J. van der Bilt en het derde W. Meintjes, ook arbeider van beroep, gehuisvest waren.

Ook hier stond alles oogenblikkelijk in lichte laaie en kon zoogoed als niets worden gered. Van de hooibergen bij de verschillende aangetaste percelen behorende, is niet één gespaard gebleven.

Vleuten is door dezen brand in een ruine herschapen. Bij ons vertrek, gisteravond, was men nog bezig met het neerhalen der muren. De verschillende hooibergen stonden nog in vollen gloed.

De burgemeester van Vleuten was den geheelen dag op het terrein van den brand aanwezig.

Volgens de ingewonnen berichten was alles verzekerd bij de Utrechtsche Brandverzekering Maatschappij Schuurman.

De burgemeester van Vleuten heeft met het onderzoek naar de oorzaak van den brand een aanvang gemaakt.

Rapport van de burgemeester

Op 3 oktober 1898 stuurde de Vleutense burgemeester Jhr J.W.A. Barchman Wuijters aan de Commissaris der Koningin en de Officier van Justitie te Utrecht de volgende brief:

Ik heb de eer Uwe Excellentie bij deze mede te deelen dat gistervoormiddag, ongeveer 11 uur, alhier brand uitbrak in een der hooibergen staande achter de hofstede (en tapperij) van G.M. van Dijk, welke in minimum van tijd zoodanig zich uitbreidde dat niet alleen genoemde hofstede verbrandde, doch ook oversloeg op de schilderswerkplaats van A. van Lent en de hooibergen en hofstede van de Weduwe P. van Dijk en de daarnaast gelegen woning bewoond door twee arme gezinnen.

Zooveel mogelijk werd van inboedel en vee gered wat gered kon worden in den korten tijd dat daartoe gelegenheid bestond.

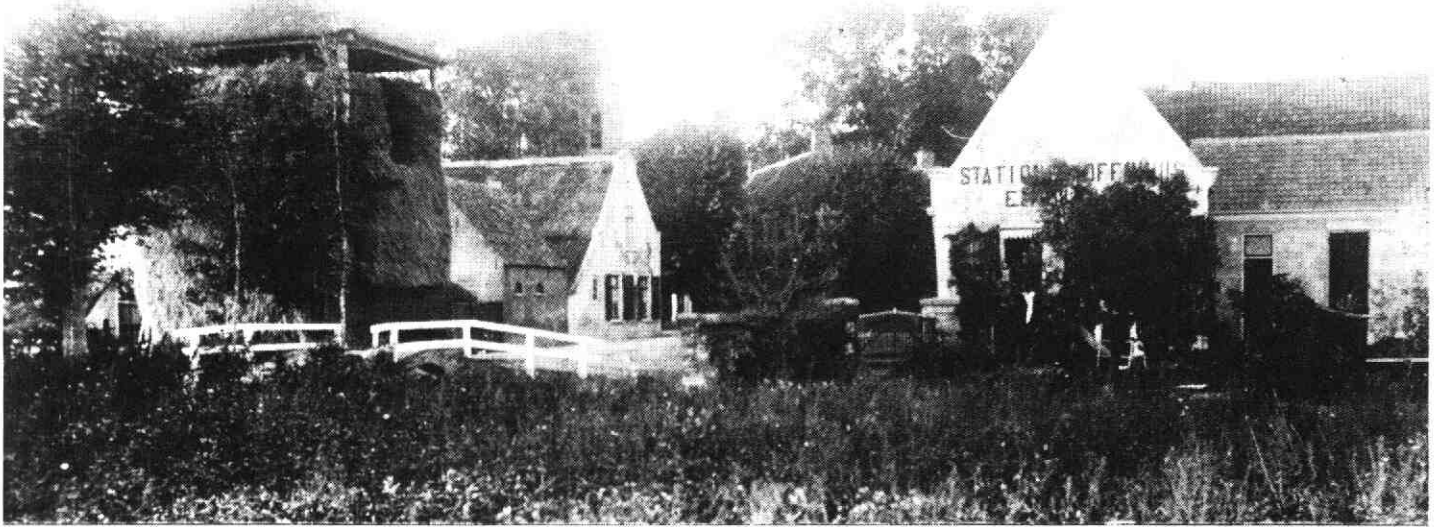
De brandspuit alhier was alléén geheel onmachtig den brand te stuiten, waarom de brandspuit aan de Meern en de stoomspuit uit Utrecht werden gerequireerd.

Aan de krachtige werking van deze laatste is het te danken dat verder het dorp kon behouden worden. Heden doet nog de spuit alhier dienst om het vuur in de nog smeuulende hooibergen te bedwingen.

Behalve van de twee arme gezinnen, die al hun goed hebben verloren, was het overige van het verbrande tegen brandschade verzekerd.

Het onderzoek naar den oorzaak van den brand wordt heden voortgezet, doch vermoedelijk is het te wijten aan het spelen met lucifers door kinderen.

Deze foto werd genomen vanaf een plek even ten zuiden van de Vleutense Wetering. Rechts de Brouwerij, links de boerderij van de weduwe Van Dijk, met de grote hooiberg. In het midden, voor het grootste deel schuilgaand in het geboomte, het Oude Raadhuis van de kastelein G.M. van Dijk. Foto van omstreeks 1895.

Procesverbaal

Op 7 oktober 1898 schreef de Vleutense burgemeester aan de Officier van Justitie:

Ik heb de eer hierbij aan UEdAchtb. in te zenden het door den rijksveldwachter G. van den Burg en den gemeenteveldwachter J. Jansen alhier opgemaakt procesverbaal van den op den 2den October l.l. alhier plaats gehad hebbenden brand, waarop mijne missive van den 3den October l.l. betrekking had.

In ons gemeente-archief berust helaas geen afschrift van dat procesverbaal en dat is jammer, want onze twee speurders zullen daarin, in hun ambtelijke taaltjes, best wat bijzonderheden hebben vastgelegd.

De wijze waarop het voorafgaande onderzoek was verricht, had niet ieders goedkeuring.

Klacht

Op 12 oktober 1898 richtte de burgemeester een uitgebreide brief aan de Inspecteur der Rijksveldwacht te Utrecht:

Ik heb de eer ten verzoeken van E. van Dijk alhier ter Uwer kennis te brengen dat hij zich ernstig heeft te beklagen omtrent de wijze waarop de rijksveldwachter G. van den Burg alhier zich na de in deze gemeente onlangs plaats gehad hebbende brand tegenover de algemeen geachte familie Van Dijk heeft gedragen.

Daags na den brand heeft hij zich tot de oude weduwe P. van Dijk vervoegd en naar het schijnt op eenigzins ongepaste wijze inlichting gevraagd omtrent het bedrag waarop zij tegen brandschade verzekerd was. Hoezeer zij hem herhaaldelijk te kennen gaf dat zij het niet wist (bedoelde

weduwe bemoeit zich in het geheel niet met deze zaken, de geheele administratie aan haar zoons overlatende) bleef hij tot 3 à 4 maal toe aandringen op inlichtingen te dier zake.

Daarop heeft hij aan den zoon Everhardus van Dijk gezegd dat hij zou zorgen dat zijne moeder van de assurantiemaatschappij geene uitbetaling kreeg en zich vervolgens begeven naar het kantoor van de algemeene brandwaarborgmaatschappij alwaar hij blijkens het hierbij overgelegd schrijven (dit zit dus niet in het archief, D.W.G.) mededeeling heeft gedaan, beleedigend voor het gezin Van Dijk.

Ik heb gemeend U deze klacht in 't kort te moeten mededeelen, omdat hieruit blijkt dat Van den Burg zeer onverstandig in deze zaak is opgetreden, want alwaar reeds bij onderzoek was gebleken dat de brand vermoedelijk is ontstaan door onvoorzichtigheid of boos opzet van eenige kinderen, bestond er volstrekt geen reden voor hem de wetenschap te erlangen tegen welke som de weduwe Van Dijk verzekerd was, terwijl er nog minder motieven bestonden te doen voorkomen alsof er redenen bestonden de familie Van Dijk te verdenken den brand te hebben veroorzaakt, waartoe hij allen schijn gaf door zijn gesprek met E. van Dijk en met het afleggen zijner verklaring ten kantore van den Heer Schuurman, alwaar hij trouwens niets te maken had en zich daarmee een gezag heeft aangematigd dat hem volstrekt niet toekomt.

Wel zou ik het wenschelijk achten, indien U daartoe eens in de gelegenheid is, hem met een zijner collega's van standplaats te doen verwisselen. Ik vermeen dat zulks voor hem zelf ook goed zou zijn.

De rijksveldwachter Gerrit van den Burg was op 27 augustus 1856 te Katwijk geboren. Hij was getrouwd met Aletta van Maurik, geboren op 2 november 1863 te Linschoten. Het echtpaar had drie kinderen.

Ik weet niet of de bovenbeschreven wens van de burgemeester er aanleiding toe was, maar op 20 april 1900 verhuisde het gezin naar Schoorl.

Afrekening met Utrecht

De door de Vleutense burgemeester ingeroepen hulp van de Utrechtse brandweer was natuurlijk niet gratis verleend. Bij brief van 14 oktober 1898 kwam er bij B en W van Vleuten een declaratie van het Utrechtse gemeentebestuur binnen ten bedrage van f 118,65. De toelichting in de brief luidde onder andere:

Op die declaratie is door ons gebracht een bedrag van f 35,- wegens belooning aan de kommandeurs en extra belooning aan machinisten en helpers bij de stoombrandspuit.

Het komt ons toch niet meer dan billijk voor dat aan genoemde personen, die op Zondag geheel vrijwillig, om aan het gedaan verzoek te kunnen voldoen, zich naar Uwe gemeente hebben begeven om hulp te verlenen, daar een zeer langen tijd zijn werkzaam geweest en daarbij schade aan hunnen kleederen hebben bekomen, eene buitengewone belooning wordt uitbetaald.

Wij merken daarbij op dat de kommandeurs, indien zij bij brand dienst doen, geene bezoldiging genieten.

Blijkbaar viel de rekening erg mee, want in de brief die de betaling regelde, stond onder andere:

Wij hebben ons met Uwe declaratie zeer wel kunnen ver-eenigen, ook wat betreft het toekennen eener belooning aan de kommandeurs en van extra belooningen aan de machinisten en helpers bij de stoombrandspuit, overtuigd zijnde dat door de flinke houding van Uw brandweerper-soneel een grootere uitbreiding van den brand is voorko-men.

Tevens betuigen wij U onzen dank voor de verleende hulp.

Notulen B en W Vleuten 31-10-1898

De burgemeester deelt mede dat de kosten van den op den 2 October plaats gehad hebbende brand ten laste der gemeente bedragen

Voor betaalde werkloonen	f	882,85
Voor rekeningen en gebruikte mate- rialen, bier en brood en vergoeding aan de gemeente Oudenrijn wegens schade aan hare brandbluschmiddelen	f	202,915
Aan de gemeente Utrecht voor het gebruik van de stoombrandspuit en belooningen aan de commandeurs en verder personeel	f	118,65

Te zamen	f	1.204,415

Foto vanuit het noordwesten. Links de Broederschapshuisjes, recht vooruit de Brouwerij en rechts respectievelijk de boerderij van de weduwe Van Dijk, de woning „bewoond door twee arme gezinnen” (met tuitgevel) en de smederij (met travaille). Foto van omstreeks 1895, eigendom van J.W. Schoonderwoerd te De Meern.

Voorts wordt door hem de aandacht gevestigd op de omstandigheid dat door de krachtige werking van de brandweer de navolgende panden, bij de Utrechtsche Brandwaarborg Maatschappij verzekerd, zijn gespaard, als van de weduwe Staal, van mevrouw de weduwe S.P.W.H. van Bijlevelt, van A. van Lint, van J.F.J. Baars en van C.L. Zellerhof, en nu komt het hem billijk voor dat het grootste deel der gemaakte kosten door genoemde maatschappij wordt vergoed, in verband waarmede hij voorstelt haar te verzoeken daarin voor een bedrag van f 1.000,- te willen bijdragen.

Naar aanleiding hiervan is besloten aan de Directie van gemelde maatschappij te schrijven (zie missive 385/258).

Kronkel

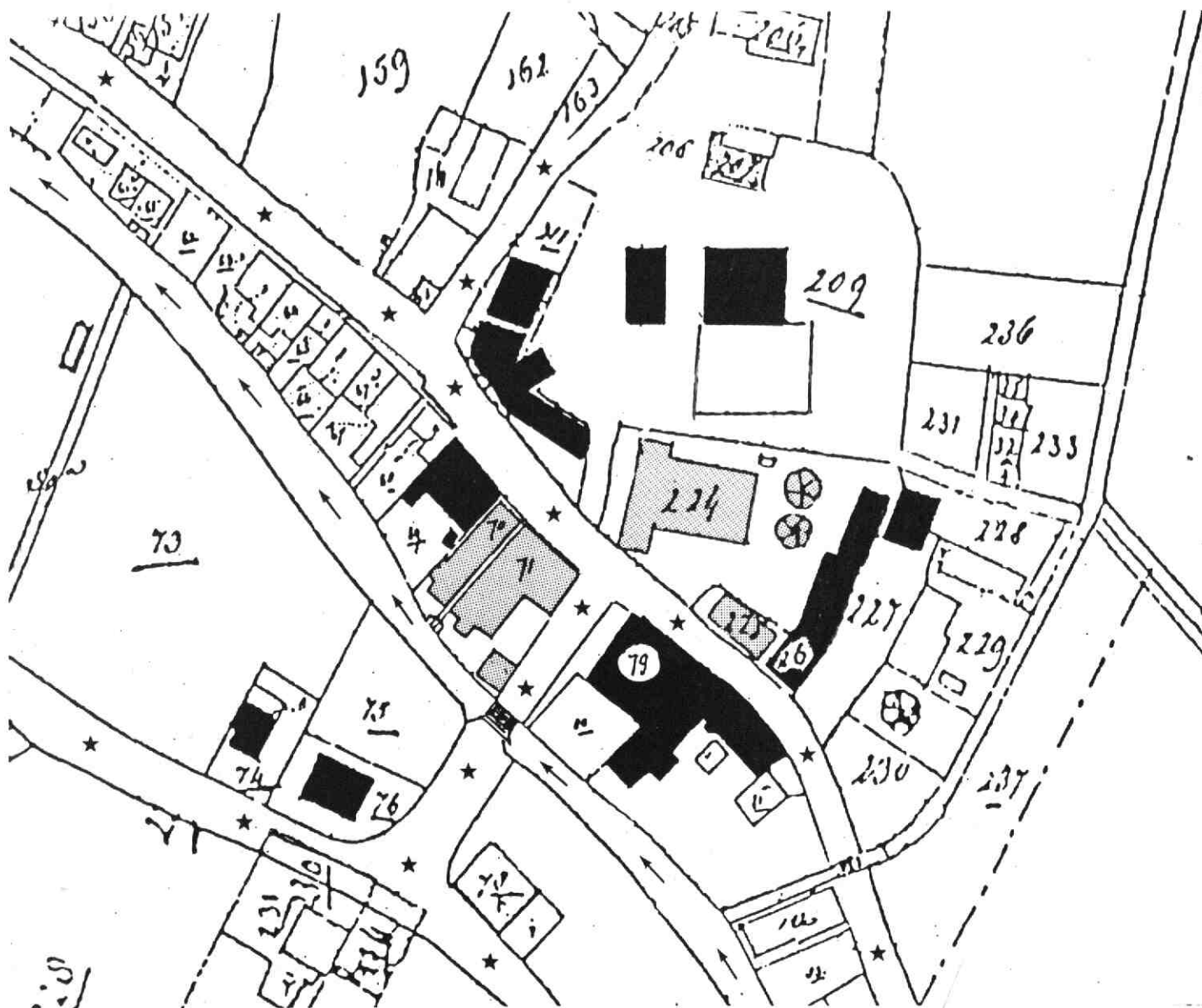
Toen in de loop van de maand de schade was opgemaakt, begaven B en W zich dus in een hoogstmerkwaardige kronkelredenering. Er waren ook nog wat huizen niet verbrand en binnen de kortste keren had men elkaar ervan overtuigd

dat daar geld mee te verdienen viel. Op 31 oktober 1898 ging er een brief uit aan de „Utrechtsche Algemeene Brandwaarborg Maatschappij Anno 1811”:

Wij hebben de eer er Uwe aandacht op te vestigen, dat bij den onlangs alhier plaats gehad hebbenden brand, de navolgende panden, bij Uwe Maatschappij verzekerd, door de krachtige werking der brandweer zijn gespaard, zeer ten voordeele van Uwe Maatschappij, als van de weduwe Staal, Mevrouw de Weduwe S.P.W.H. van Bijlevelt, A. van Lint, J.F.J. Baars en E.L. Zellerhof.

Met het oog op de ontzaggelijke kosten welke dit aan de gemeente veroorzaakt heeft, verzoeken wij U beleefd van Uwe zijde voor een bedrag van duizend gulden te willen bijdragen.

Je moet maar durven en dan ook nog een voor die tijd duizelingwekkend hoog bedrag noemen. De heren van de „Maatschappij” zullen zich wel schaterend op de dijen hebben geslagen. Hun antwoord, in een imponerend handschrift, was kort en krachtig afwijzend en kwam per kerende post:

Dorpsplattegrond, gebaseerd op de kadastrale minuut van 1832. Met een licht raster zijn de verwoeste panden aangegeven, terwijl de zwarte blokjes daaromheen de gespaarde bebouwing voorstellen. Nummer 224 is het Oude Raadhuis, 225 de schilderswerkplaats van Antonie van Lent, 71 de boerderij van de weduwe Van Dijk en 70 is de woning van de „arme gezinnen”.

In het bezit van Uwe missive van den 31sten October j.l. betreuren wij de aanzienlijke kosten welke door de gemeente Vleuten zijn moeten worden gemaakt ter gelegenheid van den onlangs plaats gehad hebbende brand.

Daar in de kosten van brandweer of brandblussing door ons nimmer wordt bijgedragen kunnen wij tot ons leedwezen aan Uw verzoek niet voldoen.

Gemeenteraad Vleuten 20-01-1899

De raad der gemeente Vleuten, gelet op een voorstel van B en W tot het aangaan eener geldleening ter voorziening in de kosten van den op den 2den October 1898 in deze gemeente plaats gehad hebbende brand en wegens aankoop van een uurwerk in den toren te De Meern.

Overwegende dat de kosten bij den brand in 1898 zullen bijdragen ongeveer f 1.300,- en de aankoop van een uurwerk vermoedelijk zal vorderen f 700,-, welke sommen niet uit de gewone middelen kunnen worden gekweten zonder eene algeheele verbreking van het evenwicht tusschen de ontvangsten en uitgaven en derhalve noch de gemeentebegroting van het dienstjaar 1898, noch die van 1899 eene betaling van deze buitengewone uitgaven toelaat zonder eene aanwijzing van de noodige middelen tot dekking,

enz.

Besluit:

Er zal ten behoeve der gemeente Vleuten worden aangeaan eene geldleening van ten hoogste f 2.000,- tegen eene rente van ten hoogste vier ten honderd 's jaars.

Dat is duidelijk. Het slimmigheidje was niet opgegaan en men bleef met de brokken zitten. Het renteniveau van die tijd was evengoed nog een meevaller!

Intussen was overtuigend gebleken dat de op het dorp aanwezige brandblusmiddelen volstrekt onvoldoende waren. Toch duurde het nog heel lang voor daar wat aan gedaan werd.

Raadsvergaderingen

- 28-08-1906 Voorstel van B en W tot aanschaf van nieuw brandblusmateriaal. B en W worden gemachtigd een uitgebreid onderzoek in te stellen.
- 13-09-1906 Blijkbaar was de spuit van Krimpen aan de Lek te koop. Een proef daarmee voldeed zeer, maar men wilde meer onderzoek.
- 29-10-1906 Binnenkort zou er een demonstratie te Vleuten zijn met een stoombrandspuit. Deskundig adviseur zou zijn de heer J. Lodewijks, hoofd-brandmeester te Amsterdam.
- 08-03-1907 Advies; de stoombrandspuit van de firma A. Bickers en Zn te Rotterdam. Deze kostte f 3.200,-, had een vermogen van 500 liters per minuut en er werd 5 jaar garantie op gegeven.

Men besloot tot aanschaf en dat was maar goed ook, want die spuit zou bij de volgende brand, in 1910, uitstekend van pas komen.

De omvang van de brand

Vleuten was in die dagen niet zo groot en zo kon gemakkelijk de indruk „half Vleuten staat in brand” ontstaan. Toch moeten we constateren dat de schade meeviel. De ramp had - bijvoorbeeld door toedoen van een veranderlijke windrichting - veel omvangrijker kunnen zijn.

De brand werd veroorzaakt door spelende kinderen, die

zich buiten vermaakten terwijl hun ouders, na de kerkdienst, in het Oude Raadhuis van hun koffie en brandewijn genoten. Spelen met lucifers is kinderen altijd eigen geweest en zo kwam een weggegooide brandende lucifer wel heel ongelukkig terecht in de hooiberg achter de boerderij (annex café) van Gerardus Matthias van Dijk (het Oude Raadhuis). Die hooiberg stond in een oogwenk in vuur en vlam. Het jongetje dat de ongeluksdaad op z'n geweten had kreeg later de bijnaam „Lucifer”. Ik heb niet kunnen achterhalen wie 't is geweest en het is natuurlijk zeer de vraag of zijn indentiteit wel ooit is vastgesteld. Zelf zal hij wel zo wijs zijn geweest z'n mond stijf dicht te houden.

Er moet een straffe en onveranderlijke noordoostenwind hebben gewaaid die dag. De brand sloeg over op het Oude Raadhuis, terwijl ook de schilderswerkplaats van Antonie van Lent werd aangetast. Verder bleven ten noorden van de Dorpsstraat alle panden gespaard: de Broederschapshuisjes, de Hervormde kerk, de kort tevoren op de plaats van de oude herberg De Zwaan nieuw gebouwde boerderij Hinderstein en - voorzover ik weet - ook het woonhuis ten oosten van de schilderswerkplaats van Van Lent.

De brede straat (nu Odenveltlaan) vóór de Brouwerij betekende het behoud voor de laatste maar aan de lijzijde stond de boerderij-bakkerij van Cornelia Glissenaar, weduwe van Pieter van Dijk, met rieten dak en grote hooiberg. Die kregen dus de volle laag.

Naar het zuidwesten vormde de Wetering een barrière, terwijl de volgende bebouwing (de boerderij Hoogewerf op de hoek van de huidige Odenveltlaan en de Den Hamstraat) pas op enige afstand stond.

Het vuur kon zich nog enigszins in noordwestelijke richting uitbreiden en het naast de bakkerij gelegen huis aantasten. Het had daarbij echter de wind niet mee en het kon worden bedwongen vóórdat de ernaast gelegen smederij gevaar liep.

Al met al gingen er dus „slechts” vier panden en wat hooibergen verloren en menigeen zal na afloop opgelucht hebben ademgehaald. Dat neemt niet weg dat er in het dorpscentrum een gat was geslagen.

Het dichten van dat gat werd energiek ter hand genomen. Het kadaster meldt in het dienstjaar 1900 herbouw van alle verwoeste panden en dat moet dus in 1899 reeds zijn gebeurd.

Bronnen

- Archief Utrechts Nieuwsblad
- Onze gemeente II, blz. 7, december 1965
- Archief Gemeente Vleuten-De Meern
  - Notulen B en W 1898
  - Brievenboek 1898
  - Agenda 1898
  - Raadsnotulen 1899, 1906 en 1907

Rectificatie

In het artikel „Aen de Meern” van J.A. Storm van Leeuwen in het tijdschrift van maart j.l. zijn, ondanks de zorgen van de redactiecommissie, helaas een aantal fouten geslopen. De meest storende zijn:

- afb. 1, in tegenstelling tot wat het onderschrift zegt, is de kaart slechts ongeveer 20% vergroot weergegeven;
- p. 23, linker kolom, r. 24: tussen „een” en „taak” is „verordenende” weggevalen;
- p.23, rechter kolom, r. 43-44: „bekentenissen” moet zijn „betekenissen”;
- p. 24, linker kolom, r. 26: „din” moet zijn „den”;
- afb. 2, onderschrift, r. 5: „Mere” moet zijn „Merl”.

De R.K. gemeenschap van De Meern (9)

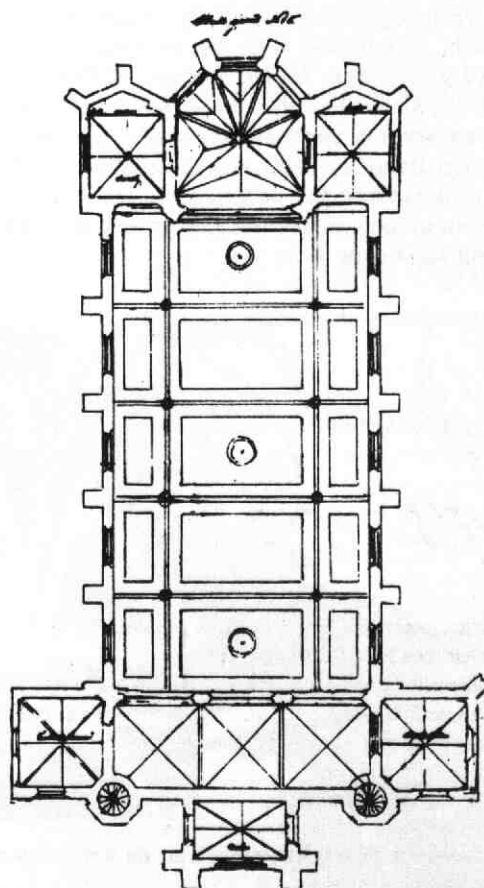
door J.H.P. Heesters

Vanaf 15 augustus 1797 kunnen de rooms-katholieken hun diensten houden in een verbouwde opstal van de buitenplaats Rhijnzicht aan de Rijksstraatweg. De kerk en zeker de pastorie verkeerde in slechte toestand 1). Ook het aantal kerkgangers groeide waardoor men in 1820 ging denken aan een nieuwe kerk en pastorie. Het zou echter tot juli 1857 duren voordat in deze situatie verbetering kwam. In het genoemde jaar en maand werd aan architect Herman, Jan van den Brink opdracht gegeven om een ontwerp voor de nieuwe kerk achter het bestaande oude kerkgebouw te maken. Het zou echter nog tot 20 maart 1859 duren voordat de aanbesteding kon plaatsvinden. Voor de somma van f 22.220,- is toen de bouw opgedragen aan een tot nu toe nog niet bekende inschrijver. In april 1859 is met de bouw begonnen en op 27 maart 1860, binnen één jaar, is het nieuwe kerkgebouw ingezegend.

Het interieur

Het kerkgebouw dat Herman, Jan van den Brink ontwierp paste in het beeld van die tijd. Nadat de neo-classicistische kerkarchitectuur aan belangrijkheid verloren had, kwam daarvoor de stukadoorsgotiek in de plaats. Uit het eerste en bewaarde ontwerp van het exterieur van de kerk aan de Rijksstraatweg blijkt dat tijdens de bouw details zijn gewijzigd. Naast deze exterieurschetsen zijn ook nog twee tekeningen van het interieur van architect Van den Brink bewaard gebleven. Het gaat om een plattegrond en een doorsnedetekening waardoor een goed beeld van het inwendige van het kerkgebouw verkregen kan worden. Uit de plattegrondtekening blijkt duidelijk dat het om een éénbeukige kerk is gegaan waarbij het schip in vijf traveeën is verdeeld. Heel bijzonder is de bekapping van het kerkgebouw waarvan een belangrijk gedeelte nog bewaard is gebleven. Het kaptype dat de architect voor de kerk heeft gebruikt wordt „hammerbeamroof” genoemd. Voor de oorsprong van deze kapconstructie moeten we naar Engeland waar gotische bouwvormen in die tijd veel werden toegepast. Koning Willem II, een persoonlijke vriend van Aartsbisschop Joannes Zwijsen, had in het Engelse Oxford gestudeerd en is daar in aanraking gekomen met de 19e eeuwse Engelse neogotische bouwwijze. Teruggekeerd in Nederland gaf hij in 1840 aan architect G. Brouwer persoonlijk aanwijzingen voor de bouw van de „Gotische Zaal” van het voormalige paleis aan de Kneuterdijk in 's-Gravenhage.

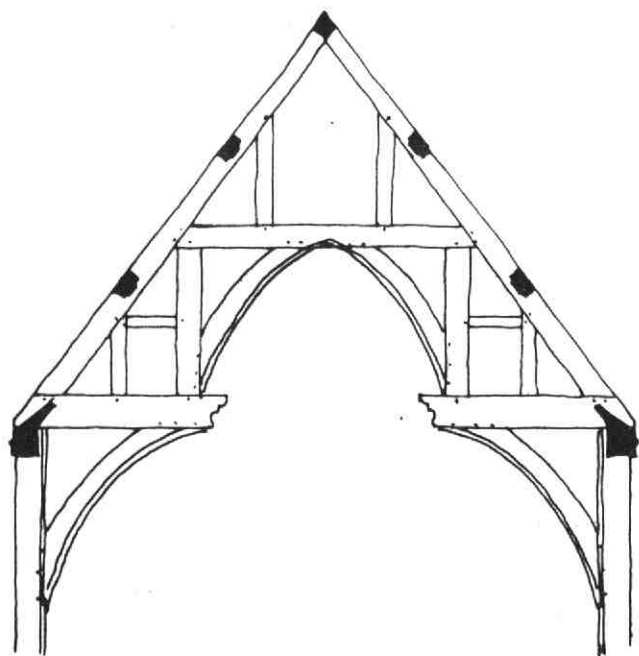
Bij de hammerbeamroofconstructie wordt door een tamelijk brede ruimte met enige sierlijkheid te overdekken de indruk gewekt van een driebeukig interieur 3). Op de afbeelding van dit type bekapping in de kerk aan de Rijksstraatweg is te zien dat het middelste gedeelte is voorzien van een schenkelspant. Op dit spant zijn krabben aanwezig en wordt door schoren in de zijmuren gestut. De schoren zijn door gotische spitse bogen met elkaar verbonden. Zowel de schoordelen vanaf de schenkelspant als de delen links en rechts van de gotische bogen, de zogenaamde boogzwikken, zijn voorzien van tracerwerk.

1. Schets van de plattegrond van Herman Jan van den Brink voor de r.k. kerk in Oudenrijn van juli 1857.

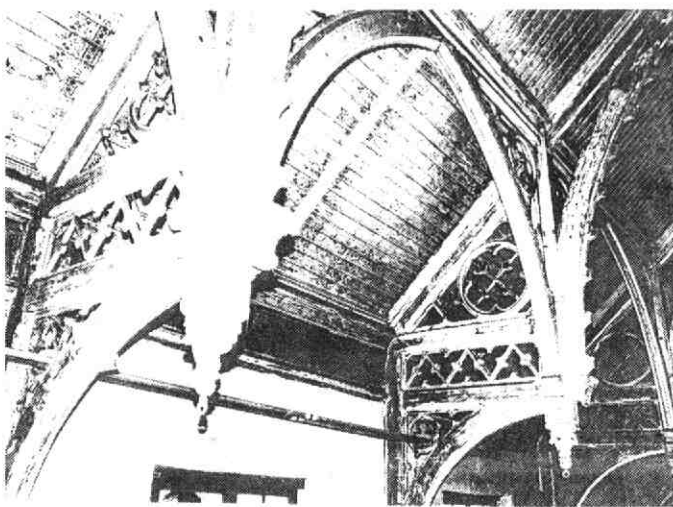
Dit tracerwerk bestaat uit driepassen en sleutelachtige motieven. Door deze kapconstructie lijkt het, zoals ook op de plattegrond te zien is, alsof het gaat om een driebeukig interieur 4).

In de oorspronkelijke toestand zijn de grote vlakken van de bekapping gestukadoord geweest van waar de naam

2. Tekening van het Engelse hammerbeamspant

„stukadoorsgotiek” mede afgeleid is. Omdat stucwerk zonder riet en dus rechtstreeks op de houten betimmering is aangebracht, ontstonden door de werking van het hout al vrij spoedig scheuren. In 1893 bleek de toestand van het stucwerk erg slecht te zijn. Het kerkbestuur vroeg een advies aan architect J. van Kesteren omdat architect Herman, Jan van den Brink in 1883 was overleden. Architect Van Kesteren adviseerde het kerkbestuur om het stucwerk te verwijderen en een ziende bekapping aan te brengen zoals dat nu nog aanwezig is 5).

3. De bekapping in huidige staat van de kerk aan de Rijksstraatweg

Uit de memoriale

Op 21 december 1890 was bouwpastoor Jacobus, Joannes Keuken overleden en op 27 december van dat jaar op het r.k. kerkhof achter de kerk begraven. Hij werd begin 1891 opgevolgd door Wilhelmus Lunter die slechts één jaar in Oudenrijn zou blijven. Uit archieven 6) blijkt dat op 1 juli 1902 Hermanus, Henricus Sinnige tot pastoor van Oudenrijn is benoemd. Uit de jaartallen zou men kunnen conclude-

ren dat de rooms-katholieken van Oudenrijn het tien jaar zonder pastoor hebben moeten doen.

Dit lijkt na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie onwaarschijnlijk en is onjuist. Deze conclusie is getrokken uit hetgeen de vierde pastoor Hendrikus, Wilhelmus Wezenberg over pastoor Sinnige schrijft in de memoriale van de parochie 7). Hierin staat: „Hij heeft veel gedaan voor het inwendige van het kerkgebouw o.a. de vernieuwing van het stucgewelf dat door een houten gewelf werd

4. Voorkant van het bidprentje bij het overlijden op 2 juni 1917 van pastoor Hermanus Sinnige.

vervangen”. Ook uit archieven is bekend dat in 1893 het stucwerk op de bekapping van de kerk aan de Rijksstraatweg is verwijderd. Een logische conclusie is dus dat pastoor Sinnige in 1892 pastoor Lunter heeft opgevolgd. Het benoemingsjaar genoemd door J.L. van de Heyden in het boekje „Geschiedenis van de parochie van O.L.Vr. ten Hemelopneming te Oudenrijn” moet dus onjuist zijn. In de memoriale van de parochie schrijft pastoor Wezenberg verder dat pastoor Sinnige veel heeft gedaan voor het verfraaien van het inwendige van het kerkgebouw. Op zich is dat niet zo verwonderlijk omdat dat geheel paste in de tijd na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie. Op het einde van de vorige eeuw werd kerkbesturen en gelovigen gestimuleerd door Mrg. Andreas, Ignatius Schaepman, de opvolger van Joannes Zwijsen en beschermer van het Sint Bernulphusgilde.

De tweede aartsbisschop

Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie op 4 maart 1853 was het bouwen van kerken en pastorieën een eerste prioriteit. Nadat op 4 februari 1868 Joannes Zwijsen als Aartsbisschop van Utrecht was afgetreden, werd hij opge-

volgd door Andreas, Ignatius Schaepman, niet te verwarren met de beroemde staatsman Schaepman. Deze bisschop was eerst president van het seminarie in Rijsenburg en tevens proost (= voorzitter) van het metropolitaan kapittel (bestuur van het aartsbisdom). In 1860 verwisselde hij deze functies en werd plebaan (= pastoor) van de kathedrale kerk van St. Catharina aan de Lange Nieuwstraat in Utrecht. Tevens werd hij deken van Utrecht dat in 1860 een zelfstandig dekenaat was geworden.

5. Het Nederlands bisschoppencollege in 1869 met in het midden de aartsbisschop Andreas, Ignatius Schaepman

Vanaf die tijd behoorde Oudenrijn tot het toen nieuwe dekenaat Montfoort wat ook nu nog steeds het geval is. Door deze nieuwe functies verhuisde Schaepman van Rijsenburg naar Utrecht. Op 3 juli 1860 werd hij benoemd tot hulpbisschop van aartsbisschop Zwijsen en op 26 augustus van dat jaar in de kapel van het seminarie Rijsenburg tot bisschop gewijd. Op 19 december werd Mrg. Schaepman op verzoek van aartsbisschop Zwijsen tot coadjutor „cum jure futurae successionis” (met recht van opvolging) benoemd. Nadat aartsbisschop Zwijsen op 4 februari 1869 op zijn verzoek was afgetreden nam Mgr. Schaepman op 9 maart van dat jaar de aartsbischoppelijke zetel over.

Vanaf 1858 was de villa Sparrendal in Driebergen de woning en dus het bisschoppelijke paleis van de aartsbisschop. Omdat bisschop Schaepman als plebaan en deken al in Utrecht woonde, werd deze stad op 26 augustus 1860, na bijna drie eeuwen, weer bisschopsstad. We moeten daarbij wel bedenken dat er in 1827 nogal wat weerstand was tegen Utrecht als bisschopsstad. De reden daarvoor was toen dat Utrecht sinds 1579 de stad van de Unie en dus een bolwerk van antipapisme was. Daarom is het te opmerkelijker dat niemand enige bedenkingen koesterde of pogingen deed om Utrecht als bisschopsstad te weren.

Onder leiding van de tweede aartsbisschop van Utrecht werd het bouwprogramma voortgezet. Maar daar bleef het niet bij want, dank zij de gulle gaven van de rooms-katholieken ook in Oudenrijn, werden de kerken jaarlijks rijker geornamenteerd.

Ook zijn in die tijd fraai meubelwerk, mooie gewaden en kostbaar vaatwerk gekocht of geschonken. Door de zorgen en het stimuleren van aartsbisschop Schaepman is in die tijd veel bereikt. Zondermeer was hij een kunstminnend mens want hij is de oprichter geweest van het Aartsbischoppelijk museum, nu Catharijneconvent in Utrecht. Tevens was hij een bijzondere beschermer van het St. Bernulphusgilde.

Het Bernulphusgilde 8)

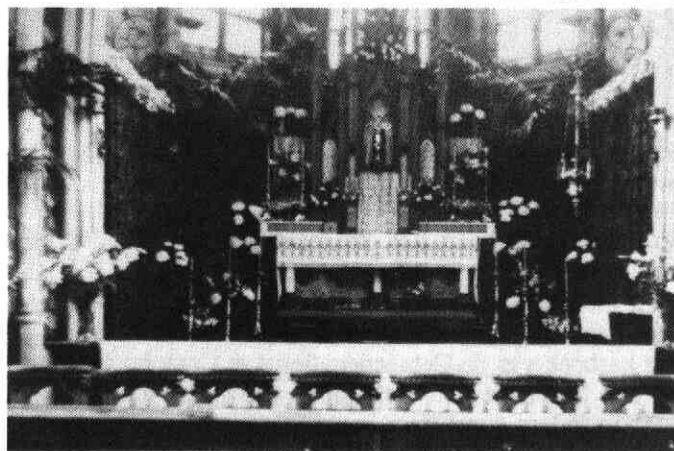
Op 28 november 1869 is in Utrecht het Sint-Bernulphusgilde opgericht. Bernulphus was in het begin van de elfde eeuw pastoor in Oosterbeek bij Arnhem. In 1027 werd hij op voordracht van keizer Koenraad II tot bisschop van Utrecht benoemd. Zijn bisschoppelijke voorganger leefde op voet van oorlog met graaf Dirk III van Holland met wie Bernulphus vrede sloot. Van hem is bekend dat hij de bouwer is geweest van de Romaanse kerken in Utrecht. Ook verfraaide hij veel kerken en deed veel om de eredienst op te luisteren. Hij was een van de bevorderaars van de kerkelijke kunst in Nederland 9). Daardoor hebben belangrijke priesters en kunstenaars in Utrecht hem in 1869 als patroon van hun ambachtelijke gilde gekozen.

Een centrale figuur bij de oprichting van het Sint-Bernulphusgilde was Gerard van Heukelum die in 1859 tot kapelaan bij de plebaan van de Catharijnekkerk in Utrecht, Andreas, Ignatius Schaepman, was benoemd. De Metropolitaankerk aan de Lange Nieuwstraat was door de jaren heen in verval geraakt en moest gerestaureerd worden. De opdracht hiervoor werd in 1861 verstrekt aan Herman, Jan van den Brink, dezelfde architect van de kerk aan de Rijksstraatweg in Oudenrijn.

Kapelaan van Heukelum trok, vooral vanuit het Duitse Rijnland, verschillende kunstenaars aan en onder zijn leiding is het Sint-Bernulphusgilde opgericht. Behalve kunstenaars verenigden zich op de eerste plaats veel priesters met het doel de kerkelijke kunst, geïnspireerd door middeleeuwse voorbeelden, weer nieuw leven in te blazen.

Op 26 oktober 1922 zijn de statuten van het Sint-Bernulphusgilde gewijzigd en door de algemene vergadering goedgekeurd. Als doel wordt in die gewijzigde statuten genoemd: „De broederschap stelt zich ten doel; de bevordering van den bloei der hedendaagsche kerkelijke kunst; het wekken en kweken van eerbied voor de oude kerkelijke kunst; het verspreiden van kennis omtrent beide. Zij wendt zich hierbij allereerst tot de geestelijken in Nederland, vervolgens tot de kunstenaars en eindelijk tot de leeken, bij wie zij begrip van en ontvankelijkheid voor de beginselen en de voortbrengselen der kerkelijke kunst trachten te wekken” 10).

Uit de doelstelling van dit gilde blijkt dat op de eerste plaats geestelijken lid konden worden hetgeen ook blijkt uit de ledenlijst van 1 augustus 1923. Bij de „leeken-leden” die toen lid waren kan men architecten, ingenieurs, beeldhouwers, edelsmeden, kunst- en glasschilders en naaldkunstenaars aantreffen. Bekende leden in 1923, waarvan tot op heden in de rooms-katholieke gemeenschap van De

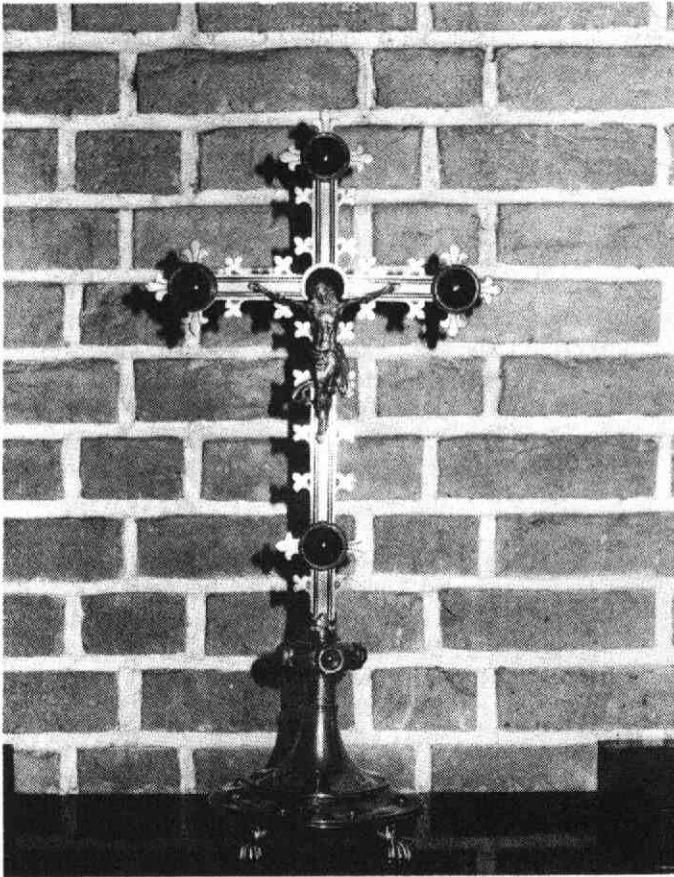
6. Het interieur van de oude r.k. kerk aan de Rijksstraatweg. De foto moet, gezien de versiering, bij een groot feest gemaakt zijn.

Meern werk bewaard is gebleven, zijn Jan, Eloy en Leo Brom, Willem Mengelberg en Ad van Roosmalen allen uit Utrecht.

Heel belangrijke kunstenaars uit de beginperiode van het gilde waren Alfred Tepe en Friederich, Wilhelm Mengelberg. De eerste heeft veel kerken in de geest van de 15e en 16e eeuwse gotiek gebouwd. Zijn vriend verzorgde de aankleding geheel in de geest van de richtlijnen van het Sint-Bernulphusgilde.

Nieuw kerkmeubilair

Vanaf de oprichting van het Sint-Bernulphusgilde heeft er een controverse bestaan tussen de architect Dr. P.J.H. Cuypers en het genoemde gilde. Cuypers gaf bij zijn ontwerpen, evenals de Franse architect Violet-le-Duc, de voorkeur aan de vroege en 13e eeuwse gotiek. Gerard van Heukelum, een invloedrijk en belangrijk persoon in het gilde, zocht aansluiting bij de meer weelderige gotiek van de 15e en 16e eeuw. Door dit verschil van mening kreeg architect Cuypers in grote delen van het aartsbisdom, waar het Sint-Bernulphusgilde het voor het zeggen had, geen voet aan de grond.

7. Het altaarkruis van het hoogaltaar op de interieurfoto. Dit staat nu in de r.k. kerk aan de Pastoor Boelenslaan

Zonder twijfel heeft het gilde ook invloed gehad bij het verfraaien van het interieur van de kerk aan de Rijksstraatweg. Toen op 27 maart 1860 de genoemde kerk werd ingezegend, was het interieur nog niet klaar. Dit blijkt uit het kasboek van de Gebroeders Smits te Cuyk bij Grave 11). In een brochure van dit bedrijf staat; „recommanderen zich in ieders gunst voor het maken van Kerkorgels, Predikstoelen, Beelden en Allerlei houten, steenen Kerkmeubelen en Sieraden zoo in Gotische als andere stijl”. Bij deze firma is in 1861 een altaar, toen nog zonder opstand, ge-

Ter Herinnering
aan het

Veertig-jarig Priesterfeest
van den

WelEerw. Heer **H. H. Sinnige.**

Geboren te Veendam	12 Nov. 1842
Priester gewijd te Utrecht	10 Aug. 1867
Kapelaan St. Catharina te Utrecht	1 Mei 1868
Pastoor te Gorsel	4 Aug. 1882
Pastoor te Oude Rijn	1 Juli 1892

Verheven is het ambt en groot de waardigheid der Priesters, wien vergund is hetgeen aan de Engelen niet is toegestaan.
Navolging van Christus IV, 5.

WED. J. R. VAN ROSSUM, UTRECHT.

8. Herinneringsprentje ter gelegenheid van het veertig jarig priesterfeest van pastoor Sinnige op 10 augustus 1907.

kocht waaruit geconcludeerd kan worden dat in eerste instantie het oude altaar van de kerk aan het Stadsdam is meegenomen.

De rekening voor dit altaar luidt; „February 1861: Voor den Eerw. Heer J.J. Keuken te Ouden Rhyn bij Utrecht een Gotisch hoogaltaar in Eykenhout zonder tomba of kaarsen bakke met transport f 600,--”.

De ombouw zoals die op de afbeelding te zien is, is later tijdens het pastoraat van pastoor Sinnige aangeschaft. Door pastoor Keuken werd ook in 1862 een communiebank gekocht waarvan de nota luidt: „Decem 1862; Voor den Zeer Eerw. Heer J.J. Keuken ten Ouden Rhyn een Communiebank, lang 4 el 64 in eyks met Pelikaanornament in maaswerk met Piderstallen en zittende Serafijnen in Gotische Stijl”.

Nog meer aangeschaft

Ook na de dood van aartsbisschop Schaepman op 19 september 1882 werd het verfraaien van kerken voortgezet. Na het overlijden van bouwpastoor Keuken werd hij door Wilhelmus Lunter opgevolgd waarvan weinig bekend is. Dit geldt niet voor de derde pastoor van Oudenrijn Hermanus, Henricus Sinnige.

Over hem schrijft de vierde pastoor Hendrikus, Wilhelmus Wezenberg in zijn memoriale dat pastoor Sinnige veel heeft gedaan voor het verfraaien van het kerkgebouw. Ge-

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
den Zeer Eerw. Heer

HERMANUS H. SINNIGE.

Geboren te Veendam 12 November 1842
Priester gewijd te Utrecht

10 Augustus 1867
Kapelaan St. Catharijne te Utrecht

1 Mei 1868
Pastoor te Gorsel 4 Augustus 1882

Pastoor te Oudenrijn van 1 Juli 1892
tot 2 Juni 1917.

Na voorzien te zijn van de laatste H.
Sacramenten, overleden den 2n Juni
1917 te Oudenrijn en den 6n Juni op
het R. K. Kerkhof aldaar begraven.

„In Paradisum”. Naar het Paradijs
mogen U geleiden de Engelen; bij
Uwe aankomst U ontvangen de Mar-
telaren en U binnenleiden in de hei-
lige stad Jerusalem. Het Koor der
Engelen nemen U op en met den
armen Lazarus van weleer zij eene
eeuwige rust uw deel.

Mijn Jezus, barmhartigheid. (300 d. afl.)

Zoet Hart van Maria, wees mijn heil.
(300 d. afl.)

Onze Vader — Wees Gegroet.

R. I. P.

9. Bidprentje bij het overlijden op 2 juni 1917 van pastoor
Sinnige.

noemd worden: „het polychromeren der kerk en der beel-
den; de ombouw van het hoofdaltaar met nieuw tabernakel;
het plaatsen van zij-altaren; het triomfkruis; gebrandschil-
derde ramen, voorstellende de titels waarin Maria als Koning-
ging wordt aangeroepen; een geschilderde kruisweg, een
nieuw orgel, installatie van het elektrische licht en de be-
tegeling van het priesterkoor”. De gepolychromeerde de-
len van de bekapping zijn tot op heden bewaard gebleven.

Uit archieven is bekend dat het orgel, dat nu in de kerk
aan de Pastoor Boelenslaan staat, door parochianen in
1888 is geschonken. Ook andere goed gesitueerde rooms-
katholieken hebben door het geven van kerkmeubilair en
vaatwerk bijgedragen aan het verfraaien van de kerk aan
de Rijksstraatweg. Pastoor Sinnige heeft tijdens zijn pas-
toraat vanaf juli 1892 veel voor de kerk gedaan. In august-
us 1907 heeft hij te midden van zijn parochianen zijn veer-
tig jarig priesterschap gevierd. Op 2 juni 1917 is hij op 74
jarige leeftijd in Oudenrijn overleden en op 6 juni van dat
jaar op het parochiële kerkhof achter de kerk begraven.
Hij is op 22 juni 1917 opgevolgd door Henricus, Wilhelmus
Wezenberg die tot 1937 pastoor van Oudenrijn zou blijven.

Bronnen

1. RAU. Aarts priesters Holl. Zending no. 1157
2. Algemeen Rijksarchief II 's-Gravenhage
3. Restauratievademecum, Band 2b, RV Blad 5-7
4. A.J. Looyenga. Oudenrijn O.L. Vrouw Hemelvaart (typescript)
5. Idem
6. L.J. v.d. Heyden. Geschiedenis van de Parochie van O.L.Vr. ten
Hemelopneming te Oudenrijn 1947
7. RAU. Rooms Katholieke Parochie De Meern, inv. 77, no. 18
8. Drs. H.P.R. Rosenberg. De 19e eeuwse Kerkelijke Bouwkunst in
Nederland, p. 51
9. Prof. dr. J.J.M. Timmers. Christelijke symboliek en iconografie,
p. 241
10. Het Gildeboek, Ve jaargang, aflevering 5 maart 1923
11. Archief Kerkelijk Kunstbezit Utrecht

Speciale aanbieding

Via de vereniging zijn verschillende boeken uit de Stichtse Historische Reeks éénmalig verkrijgbaar voor een sterk gereduceerde prijs. Dit betreft de volgende delen:

1. P.J. Verdam, C.A. Rutgers, W. Jappe Alberts,
e.a. **Van Standen tot Staten.** 600 jaar Staten van
Utrecht, 1375-1975.

3. E.P. de Booy. **De Weldaet der Scholen.** Het
plattelandsonderwijs in de provincie Utrecht van
1580 tot het begin der 19e eeuw.

4. P.H. Damsté. **Oostbroek en de Bilt C.S.** De
geschiedenis van een ambachtsheerlijkheid.

5. E.P. de Booy. **Kweekhoven der Wijsheid.** Bas-
is- en vervolgonderwijs in de steden van de pro-
vincie Utrecht van 1580 tot het begin der 19e eeuw.

6. F. Doeleman. **De Heerschappij van de Proost
van Sint Jan in de Middeleeuwen, 1085-1594.**
Een rechtshistorische studie.

7. G.J. Borger. **Staat van Land en Water.** Provin-
ciale Waterstaat van Utrecht 1882-1982.

8. D. van den Hul. **Klokkenkunst te Utrecht tot
1700.** Met bijzondere aandacht voor Jhr. Jacob van
Eyck.

10. C. van Dam. **Jodenvervolgving in de stad Utrecht.**

11. G.C.J.J. van den Bergh, J.E. Spruit, M. van de
Vrugt e.a. **Rechtsgeleerd Utrecht.** Levensschetsen
van elf hoogleraren uit 350 jaar Faculteit der Rechts-
geleerdheid in Utrecht.

12. R.E. de Bruin. **Burgers op het kussen.** Volks-
soevereiniteit en bestuurssamenstelling in de stad
Utrecht, 1795-1813.

13. B. van den Hoven van Genderen. **Het kapittel-
generaal en de staten van het Nedersticht.** Een
studie van drie standen (geestelijkheid, adel en bur-
gerij) in het Nedersticht.

14. P.K. Smiesing en J.P. Brinkerink. **Onder de
rook van Utrecht.** Twee eeuwen tabakspijpenma-
kerij in Lauwrecht (1600-1800).

15. P.D. 't Hart. **De stad Utrecht en de cholera
1832-1910.**

De prijzen zijn (tussen haakjes oorspronkelijke prijs): Nr 1 f 15,— (f 45,—), Nr 3 f 19,— (f 75,—), Nr 4 f 15,— (f 45,—), Nr 5
f 19,— (f 55,—), Nr 6 f 15,— (f 41,—), Nr 7 f 19,— (f 55,—), Nr 8 f 15,— (f 45,—), Nr 10 f 9,— (f 35,—), Nr 11 f 15,—
(f 41,—), Nr 12 f 19,— (f 65,—), Nr 13 f 15,— (f 45,—), Nr 14 f 9,— (f 37,50), Nr 15 f 15,— (f 49,50).

Bestelling is mogelijk vóór 15 juli 1993 bij de secretaris, de heer J.Schoonderwoerd, Meerndijk 62, 3454 HT De Meern, telefoon
03406-61462. U krijgt bericht wanneer de boeken (in Vleuten of in De Meern) afgehaald kunnen worden. Bij toezending per post
komen er verzendkosten bij.

Hond

Ik vind 't niet 't leukste werk, boodschappen doen in een supermarkt. Maar deze keer moest het toch gebeuren. M'n vrouw was door een griep gegrepen en nogal stevig ook. Ze zei tenminste: „Ik ben zo ziek als een hond”. Nou ben ik niet zo'n echte hondenminnaar, maar voor mijn vrouw wil ik wel boodschappen doen als ze het lief vraagt en niet gaat blaffen.

't Was een donkere herfst dag met een druilerige regen, helemaal geen dag waar je nog veel goeds van kan verwachten. Op weg naar de supermarkt trapte ik dus al in een hoop door een hond verteerde hapklare brokken. Dan natuurlijk geen gulden voor het winkelwagentje, maar voor vier kwartjes nam ik het van iemand over. Het boodschappenbriefje stond vanzelfsprekend niet in de volgorde zoals alles daar is uitgesteld, dus vlieg je maar heen en weer. Daarna gokken: welke kassa zal ik nemen. Meestal gok ik verkeerd, dus ook deze keer. Bij mijn kassa werden niet alle prijzen gepakt door het elektronische apparaat, dus werd er met mijn boodschappen gezwaaid. Een mevrouw vóór mij schreef een cheque uit maar moest wel vijf minuten naar haar pasje zoeken. De kassa naast mij schuift vlot door en daar zie ik Jan, een ouwe kennis van me, met een grijnslach op z'n gezicht naar me kijken.

Jan loopt vaak met een oud, gammel hondje te wandelen. We waren tegelijk buiten en inderdaad, z'n hondje zat te wachten, vastgebonden aan een fietsklem. We liepen samen over het plein met onze plastic tasjes en omdat we elkaar lang niet gesproken hadden, haalden we natuurlijk wat oude herinneringen op. Vooral vroeger kon je nog eens lachen.

We lopen tot het eind van het plein. „Laten we hier maar blijven staan”, zei Jan, „hier onder dit afdak sta je nog een beetje droog”. „Maar Jan, dit is geen afdak maar een Space Frame. Een beetje rare naam voor een boerendorp, hè?” „Ja, dat vind ik ook”, zei Jan, „en hoe komen we hier onder uit. Weten ze tegenwoordig niet dat onze voorouders vroeger dakgoten hebben uitgevonden?”

't Hondje was onrustig geworden en vroeg wat meer aandacht. Ik stond te piekeren van wat voor ras deze hond wel kon zijn. Dus vroeg ik: „Jan, heeft je vrouw dit hondje zelf gebreed? Ze liet dan toch wel een paar steken vallen”. Jan grinnikte, beet op z'n sigaar, streelde de hond en zei: „'t Is toch een lief hondje, hoor”.

Zeg Jan, over honden gesproken, vroeger waren er veel minder honden en de meeste liepen nog los. Weet je nog dat we een keer in de kerk zaten. Net toen de bel had geklonken kwam er een hond de kerk binnen. Hij zocht z'n baas. Een grappig gezicht, maar we mochten toen nog niet lachen of praten in de kerk. We pakten dus onze zakdoeken en deden of we onze neus snoten. Anderen gingen quasie een beetje hoesten.

Bij iedere pilaar stond de hond te snuffelen, maar kwam toch niet zo ver dat hij z'n pootje lichtte. Een paar collectanten en enkele mensen die de eerbied in God's huis bewaken, gingen op jacht. De hond snuffelde op het altaar en probeerde te drinken uit het wijwatervat. Dat kon natuurlijk helemaal niet. Net voordat de preek zou beginnen ging hij bij de uitgang deur staan janken.

Van sommige preken had ik ook al eens gezegd: „Daar luistert geen hond naar”. De pastoor besloot na een half uur de dienst met de latijnse woorden „Ite Missa Est” (Gaat, het offer is voltrokken). Waarop alle gelovigen, maar ik in het bijzonder, antwoordden: Deo Gratias (God zij dank).

Ik ging snel naar buiten om mijn ingehouden lach de vrije loop te laten.

Vorige week ontmoette ik Jan weer. Hij kwam met een somber gezicht uit de kerk. Ik zei: „Zo Jan, was er soms een donderpreek of heb je moeilijkheden?” „Nee”, zei Jan, „'t is niet zo leuk meer tegenwoordig. Je ziet bijna geen hond meer in de kerk”.

„Nou Jan, daar moet ik toch even over nadenken!”

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
13e jaargang nr. 3, september 1993 ©1993

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 72112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 71263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 74222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 10,- extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

E.P. Graafstal, H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Hof ter Weyde, onder Vleuten
gravure van H. Spilman

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Op het moment dat u dit leest hebben de activiteiten van de Nationale Open Monumentendag 1993 alweer plaatsgevonden. Duizenden Nederlanders hebben van de gelegenheid gebruik gemaakt om bijzondere monumenten, die in het algemeen niet voor het publiek zijn opengesteld, op deze dag met een bezoek te vereeren. Het feit, dat al meer dan 5 jaar deze dag steeds weer meer deelnemers trekt, geeft aan, dat de belangstelling voor „het monument” nog steeds toeneemt. En dat betekent niet alleen, dat de belangstelling voor dit ene onderdeel van ons cultureel erfgoed groeiende is, maar dat die belangstelling bestaat voor alles wat door onze voorouders is ondernomen. Eigenlijk is dat ook niet zo verwonderlijk, want zonder hetgeen door onze voorouders is gepresteerd, zouden wij thans niet zijn, wat wij zijn. Het een is een gevolg van het ander. En zonder het verleden te kennen is het moeizaam aan de toekomst te bouwen, zoals het moeilijk of zelfs onmogelijk is een huis zonder fundament te bouwen. Met andere woorden: onze historie is het fundament van het heden en de toekomst. Het goed onderhouden van dat fundament is essentieel voor het behoud van het bouwwerk, oftewel het goed onderkennen van het verleden geeft hoop voor de toekomst.

Volgens de nieuwe directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, drs Fons Asselbergs, vormen monumenten niet alleen ons cultureel erfgoed, maar zijn zij ook belangrijk voor de lokale en regionale economie, het toerisme en voor de sociale functie van een kern als centraal ontmoetingspunt.

Ik ben dan ook verheugd, dat ook Vleuten-De Meern dit jaar weer meedeed, en dat het plaatselijke Comité Open Monumentendag - samen met vele anderen - een aantrekkelijk programma had samengesteld. Dit jaar was Vleuten aan de beurt (N.H. Kerk, Broederschapshuisjes en Hamtoeren), volgend jaar De Meern of Haarzuilens.

Onze aanwezigheid op de Braderieën en Markten werpt ook zijn vruchten af. Naast vele gesprekken met oude en nieuwe inwoners leveren de contacten ook weer nieuwe leden op, die nodig zijn om onze vereniging actief te houden. Mag ik u eens uitnodigen om te proberen een buurman of -vrouw lid van onze vereniging te maken? Wanneer deze oproep een succes wordt kom ik daar zeker de volgende keer op terug.

J.F.K.Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	53
Verenigingsberichten	54
Gevangen, geplunderd en verbrand (I)	55
Een kijk van nu ..... op 'n kiek van toen	60
De Johannieters in Vleuten (II)	61
Nachtelijke bezigheden	72
De R.K. gemeenschap van De Meern (slot)	73
Het Weer	78

Verenigingsberichten

Geschiedenisboek van de gemeente

De totstandkoming van het boek met de geschiedenis en de monumentenbeschrijving van onze gemeente heeft enige vertraging ondervonden. Helaas zal het niet voor het einde van dit jaar kunnen verschijnen, maar zal het pas tegen 1 maart van het volgend jaar klaar zijn. In het volgende nummer van ons tijdschrift zal mededeling gedaan worden over de mogelijkheid voor de leden om via een vóórintekening het boek tegen een gereduceerde prijs te verkrijgen.

Doop-, trouw- en begraafboeken

In het vorige nummer deelden wij u mede dat ons documentatiecentrum zou worden verrijkt met microfiches van de doop-, trouw- en begraafboeken van de kerken in onze gemeente over de periode van circa 1671 tot 1811. Deze fiches zijn nu in ons bezit en er wordt door vrijwilligers al gewerkt aan het maken van alfabetische registers op de inhoud. Voor het lezen van de microfiches werd ons inmiddels nog een tweede leesapparaat ter beschikking gesteld, deze keer door de Rabobank Vleuten, die wij daarvoor zeer erkentelijk zijn.

Bezorging van ons tijdschrift

Dank zij de hulp van een aantal trouwe medewerkers krijgt u ons tijdschrift ieder kwartaal thuisbezorgd. Helaas moeten af en toe enkele medewerkers stoppen met dit werk in verband met verhuizing, gezondheid of anderszins. Zo hebben de heren Denekamp uit Vleuten en Goes uit Harmelen hun jarenlange werkzaamheden hiervoor beëindigd, waarvoor wij hen hier graag bijzonder dank zeggen, zonder daarmee alle anderen tekort te willen doen. Verder komt het ook voor dat er iemand eens een keer met vakantie of om andere redenen afwezig is en daarvoor zijn er enkele reserve-bezorgers nodig. Wij doen hierbij nog eens een dringend beroep op vrijwilligers die ons willen helpen met de bezorging. Met name voor de wijk Nyevelt in De Meern en voor Harmelen zoeken wij nieuwe medewerkers. De omvang van het aantal te bezorgen bladen wordt in overleg vastgesteld en kan zo'n 40 - 70 stuks bedragen, wat per kwartaal slechts een paar uurtjes tijd vergt en over enkele dagen kan worden uitgespreid. Denk er niet alleen over, maar doe mee. Vele handen maken licht werk! Meldt u aan bij de heer of mevrouw de Rooij, 't Zand 1, tel. 03407-71483.

Schrijvers gevraagd

Onze vereniging bezit een schat aan documentatie over veel onderwerpen die onze gemeente betreffen. Onderwerpen, die de moeite waard zijn om je er eens wat nader in te verdiepen en er iets over te schrijven, wat dan in ons tijdschrift gepubliceerd kan worden, want dat komt niet vanzelf vol. Een (te) kleine groep auteurs heeft tot nu toe gezorgd voor een aan-

trekkelijke inhoud, maar er moet meer gedaan worden om op dezelfde voet voort te kunnen gaan. Ongetwijfeld zijn er meerderen onder onze lezers die daar wat tijd aan zouden kunnen besteden en iets zouden kunnen presteren. De praktijk leert dat iemand die zich wat verdiept in historische zaken, daar ook enthousiast voor wordt. Misschien heeft u ooit al eens iets geschreven voor een schoolkrant of verenigingsblad. Al doende leert men en wij willen u daarbij graag helpen. Kom gedurende de openingsuren van ons documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes ter kennismaking eens een kijkje nemen en praatje maken met onze secretaris. U bent er welkom en hij kan u verder informeren. Graag tot ziens!

Wat moeten we met die rommel

Dat wordt wel eens gezegd als er oude papieren (misschien van een overleden familielid) opgeruimd moeten worden. En soms verdwijnen er dan stukken in de vuilnisbak, die uit historisch oogpunt gezien de moeite van het bewaren waard zijn. Oude akten (b.v. koopakten en dergelijke), krantenknipsels, boeken, bid- en herdenkingsprentjes, foto's, ansichtkaarten en prenten op onze gemeente betrekking hebbende, zijn voor onze vereniging misschien wel van waarde. Mocht u iets dergelijks kwijt willen, neem dan eerst contact met ons op vóór u het in de vuilnisbak laat verdwijnen!

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 Vleuten:

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

Gevangen, geplunderd en verbrand (I)

1672 - 1673

door Dr. D.W. Gravendeel

In het archief van het kapittel van Oudmunster bevinden zich onder nummer 624 enkele stukken, die een indruk geven van wat zich hier heeft afgespeeld na de inval van de Fransen in 1672. Het is niet meer dan een indruk en om het beeld wat completer te maken moeten dus ook andere bronnen geraadpleegd worden. Die bronnen zijn in de plaatselijke archieven niet te vinden en ook de „grote” geschiedenis zwijgt over de „diepe ellende” van de gewone mensen boven wier hoofden de militaire gebeurtenissen zich voltrokken. Oplettende burgers van het nabije Utrecht noteerden echter het een en ander en hun notities zal ik in het nu volgende artikel verwerken.

Elke geschiedenis heeft een vóór-geschiedenis die niet veronachtzaamd mag worden. Hoe valt het anders te begrijpen dat de Republiek der Verenigde Nederlanden, die in 1648 de Tachtigjarige Oorlog met Spanje als overwinnaar beëindigde, nog geen vijftwintig jaar later zich als een kat in het nauw achter haar waterlinie moest verschuilen omdat een voormalige bondgenoot zich tegen haar keerde?

De vrede van Munster

De oorlog tegen Spanje was langzamerhand van karakter veranderd, vooral sedert het optreden van Frederik Hendrik. Het ging er niet meer om de Republiek tegen Spaanse invallen te beveiligen, maar men ging zelf op verovering uit. In 1635 kwam een verbond met Frankrijk tot stand. De bedoeling was de Spanjaarden te verdrijven uit de Zuidelijke Nederlanden en deze streken dan onderling te verdeelen.

Die opzet had binnen de Republiek niet ieders instemming. Toen Spanje vrede wilde, was Frederik Hendrik vóór voortzetting van de oorlog omdat met Frankrijk was afgesproken dat beide landen gemeenschappelijk vrede zouden sluiten. En Frankrijk wilde doorvechten!

Het was niet zo eenvoudig de Zuidelijke Nederlanden geheel te veroveren en het was trouwens de vraag of dat wel wenselijk was. De Republiek zou dan Frankrijk tot buurman krijgen en dat leek niet ongevaarlijk. Lag het ook wel op de weg van een klein landje als de Republiek een veroveringspolitiek te voeren, die veel geld kostte en waarvan het eind niet te zien was? Bovendien was Amsterdam niet gesteld op de inlijving van Antwerpen. Met het openstellen van de Schelde zou Antwerpen een gevaarlijke handelsconcurrent worden.

In 1646 stierft Frederik Hendrik en daarmee veranderde er veel. De prins stond in hoog aanzien. Hij hield een schitterende hofhouding en de Franse koning schonk hem de titel „Zijne Hoogheid”. Door velen werd hij beschouwd als de leider van de machtige Republiek en hij kon zich inderdaad als de gelijke van koningen beschouwen.

Dit alles was niet naar de zin van de Hollandse regenten, vooral de Amsterdamse, die vonden dat de stadhoudelijke macht te hoog gestegen was. In vrede-tijd had een stadhouder heel wat minder te zeggen en bovendien waren zij vooral bevreesd voor hun handelsbelangen.

Frederik Hendrik's jonge zoon en opvolger Willem II kon niet verhinderen dat de regenten hun wil doorzetten

en in 1648 werd te Munster vrede gesloten tussen Spanje en de Nederlanden. Frankrijk vocht door tot 1659.

De tegenstelling tussen Willem II en de regenten werd tot een openlijk conflict door de vraag hoeveel troepen na de vrede zouden worden afgedankt. De prins wilde natuurlijk zoveel mogelijk mannen in dienst houden, vooral officieren, om in oorlogstijd het leger weer snel paraat te hebben. Hoewel, na enkele onoverwinnelijke ongeregeldeheden, de afdanking plaats vond volgens de wens van Willem II, kon deze toch geen verder gebruik maken van zijn overwinning. Hij overleed plotseling in 1650. Enkele dagen later werd zijn zoontje, de latere Willem III, geboren.

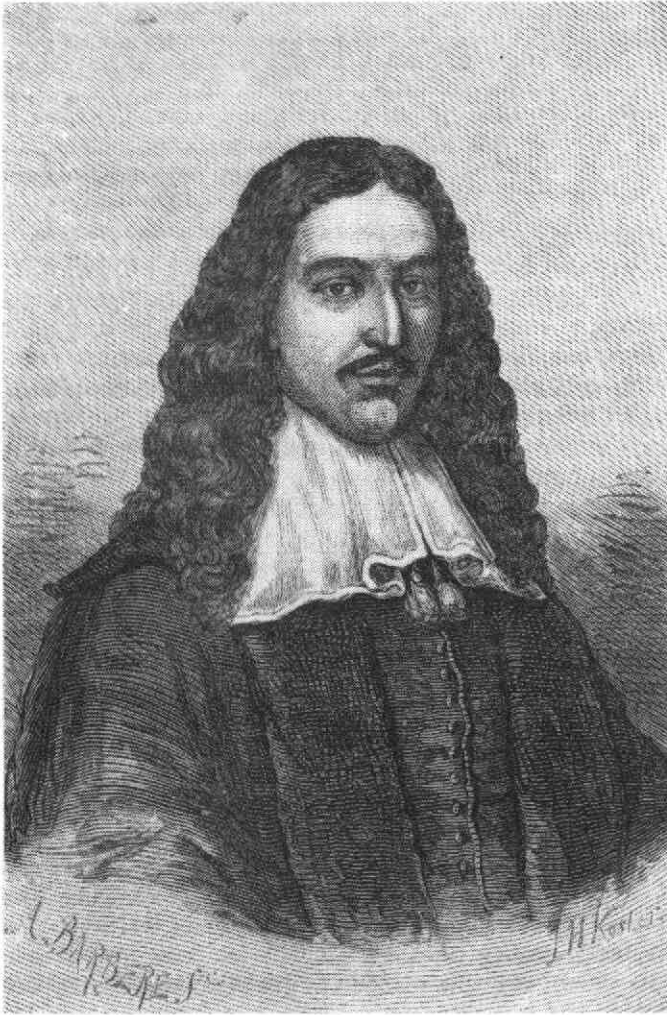
Voorlopig hadden de regenten geen machtig man meer te vreezen en konden zij regeren zoals hun beliefdde.

De staten van Holland besloten geen nieuwe stadhouder te benoemen en de andere gewesten volgden dit voorbeeld. Zo begon het eerste stadhouderloze tijdperk (1650 - 1672). Dit gold niet voor Friesland, Groningen en Drente, waar de Friese stadhouder gehandhaafd bleef.

De volgende stap was de zogenaamde Grote Vergadering in Den Haag (1651), waar een groot aantal Statenleden uit alle zeven provincies bijeenkwam om het bestuur van de Republiek te herzien. Van die herziening kwam niet veel terecht, maar men besloot wèl dat de Staten van elk gewest voortaan de officieren zouden benoemen van de door hen betaalde troepen en dat het ambt van kapitein-generaal (opperbevelhebber) voorlopig niet vervuld zou worden. De zelfstandigheid van de provincies werd dus nog groter, maar het voortreffelijke leger van Maurits en Frederik Hendrik ging hard achteruit.

Johan de Witt

In 1653 tot raadpensionaris benoemd, was Johan de Witt de grote man van het eerste stadhouderloze tijdperk. Hij was een Hollands regent op zijn best. Ongelofelijk was zijn werkkraft en in tegenstelling tot zijn meeste tijdgenoten was hij absoluut eerlijk en onomkoopbaar.

Johan de Witt (1625 - 1672)

De Witt had door zijn huwelijk grote invloed in Amsterdam, maar ook in andere Hollandse vroedschappen had hij overal familieleden en vrienden. Naar zijn mening moesten de Hollandse regenten de Republiek beheersen. Holland leefde hoofdzakelijk van de handel en dus moesten de handelsbelangen voorgaan, hoewel hijzelf in die belangen niet bijzonder geïnteresseerd was. Hij was ook teveel staatsman om in alles de wensen van de kooplieden te volgen. Zijn politiek was in het algemeen vredelievend en hij probeerde vooral het machtige Frankrijk te vriend te houden.

Bijzondere aandacht besteedde hij aan de versterking van de vloot, waarbij hij zonder twijfel steun ontving van degenen wier koopvaarders ter zee bescherming nodig hadden. Tegen zijn zin verviel het leger meer en meer. Dáárvóór hadden de kortzichtigen immers geen geld over.

Die vloot kwam goed te stade toen de Zweedse koning poogde alle landen rond de Oostzee te onderwerpen. Toen hij Kopenhagen belegerde, werd de Ruyter uitgezonden, die in 1658 de Zweedse vloot in de Sont versloeg. De Zweden trokken zich terug op de oostelijke oever en daarmee was de doorvaart vrij voor de Nederlandse handel.

Ook de tweede Engelse oorlog (1665 - 1667) was een strijd ter zee, waar partijen aan elkaar gewaagd bleken. Intussen kwam de zwakte van het leger treffend uit door een inval van de bisschop van Munster in de Achterhoek, die met Franse hulp moest worden afgeslagen. Lodewijk XIV stuurde zesduizend soldaten, maar het ongedisciplineerde gedrag van de Franse troepen maakte hen onbemind bij de bevolking.

Lodewijk XIV

Zoals eerder gezegd zette Frankrijk de oorlog tegen Spanje nog voort tot 1659. De jonge Franse koning Lodewijk XIV huwde een Spaanse prinses. Van Spanje was geen gevaar meer te duchten en evenmin van het door de 30-jarige oorlog geteisterde Duitse Rijk. Englands kracht werd verlamd door burgeroorlog en de Republiek was vredelievend. Voor een eerzuchtig vorst was de kans dus gunstig om de macht van Frankrijk uit te breiden.

Lodewijk XIV was het model van een absoluut vorst. De ministers waren geheel ondergeschikt aan de wil van de koning, die Gods plaatsvervanger was en ook overigens onbeperkt kon beschikken over leven en bezit van zijn onderdanen. Hij werkte echter hard voor het welzijn van zijn land en daardoor is de eerste helft van zijn regering voor Frankrijk een tijd van ongekende bloei geweest.

Eén van Lodewijk's wensen was Frankrijk „natuurlijke” grenzen te bezorgen. Zulke grenzen had het land overal behalve in het noordoosten. De Rijn leek daar de aangewezen grens.

Om de grens naar de Rijn te verschuiven, moest Lodewijk oorlog voeren tegen Spanje (de eigenaar van de Zuidelijke Nederlanden) en tegen de Duitse Keizer. Maar de verovering van de Zuidelijke Nederlanden moest de Republiek gevaarlijk voorkomen en haar tegen Frankrijk in het harnas jagen. En ook Engeland kon niet dulden dat Frankrijk zich van de belangrijkste riviermonden meester maakte. Het was dus een zaak van sluw wachten op een goede kans.

Die kans leek gekomen toen in 1665 in Spanje de onmondige koning Karel II de troon besteeg. Lodewijk XIV maakte hiervan gebruik door namens zijn vrouw aanspraken te laten gelden op de Zuidelijke Nederlanden. De gelegenheid was gunstig, want Engeland en de Republiek bevochten elkaar op zee en konden zich dus moeilijk verzetten. Lodewijk liet een leger binnenvallen in het gebied.

Lodewijk XIV (1638 - 1715)

De Triple Alliantie

De Witt was geen vriend van Oranje en door veel Oranjegezinden werd zijn pro-Franse politiek gezien als één van de middelen om prins Willem III te beletten de positie te verwerven die hem toekwam. Naar mijn mening is die redenering wat al te simpel. De staatsman De Witt liet zich leiden door wat hij zag als het landsbelang en hij zag heel scherp uit welke hoek het grootste gevaar dreigde. Dat was niet van de kant van Engeland met zijn onstandvastige buitenlandse politiek, maar van de zijde van Frankrijk met zijn „Zonnekoning”, die onbeschaamd uit was op gebieds-uitbreiding. De laatste moest dus omzichtig behandeld en vooral te vriend gehouden worden.

Dat lukte een aantal jaren totdat Lodewijk XIV van de bovenbeschreven gelegenheid gebruik maakte. Het is verbluffend te zien hoe snel Engeland en de Republiek tot vrede kwamen en vervolgens, samen met Zweden de Triple Alliantie of Driebond oprichtten (1668), met het doel de agressieve politiek van Frankrijk te stoppen. Dat doel werd weliswaar bereikt maar de prijs was hoog.

Lodewijk XIV had een ongezochte reden de Staten Generaal te verwijten dat zij een eigen koers hadden gevolgd en dat verwijt richtte zich ook tegen De Witt, die er eigenlijk tegen zijn zin aan had meegewerkt omdat hij de gevaren ervan onderkende. Hoe groot die gevaren wel waren zou spoedig blijken.

Met het geheim verdrag van Dover (1670) haalde Lodewijk de Engelse koning Karel II naar zijn kant. Ook Zweden werd omgekocht, zodat de Republiek haar bondgenoten kwijt was. Bovendien sloten de aartsbisschop van Keulen en de bisschop van Munster, die hun gebied graag wilden uitbreiden, zich bij Lodewijk aan.

Frankrijk verklaarde de Republiek 6 april 1672 de oorlog, nadat dit reeds 27 maart door Engeland geschied was. Munster en Keulen volgden 28 mei.

De oorlog van 1672

Hoewel er na de oorlogsverklaringen een paar maanden verliepen vóórdat de vijand aan de oostzijde het grondgebied van de Republiek binnendrong en men ook reeds maanden daarvóór het dreigend onheil had zien aankomen, was men slecht op een en ander voorbereid. Weliswaar was Willem III (nog maar net 21 jaar oud) te elfder ure, op 25 februari 1672, benoemd tot kapitein-generaal, maar het leger van 22.000 man dat hij te commanderen kreeg bestond voornamelijk uit slecht getrainde en weinig gemotiveerde soldaten. De troepenwerving was veel te laat begonnen, vestingwerken waren slecht onderhouden, onderbemand en onvoldoende van wapenen voorzien.

Daarentegen was het leger dat ons bestrijden ging, in omvang en gedisciplineerdheid het sterkste dat ooit in Europa was gezien. De geschiedenisboeken variëren in hun opgave van die sterkte van 85.000 tot 120.000 man; laten we het dus maar houden op ca 100.000 man en dat is, zeker voor die tijd, een overweldigende legermacht.

Lodewijk IV leek het dus niet ver mis te hebben als hij zich de invasie in ons land als een feestelijke zomerse rijtoer voorstelde, opgeluisterd door de vele hovelingen die hem uitgeleide deden en de hoogwaardigheidsbekleders die zijn karos vergezelden.

En zo ging het in eerste instantie ook. Ik wil niet te diep ingaan op het verloop van de veldtocht, omdat dan ons eigenlijke onderwerp teveel in het gedrang zou komen, maar enkele hoofdlijnen moet ik wel aangeven, al was 't alleen maar om te laten zien hoe kleinigheden en gemiste kansen

Willem III (1650 - 1702)

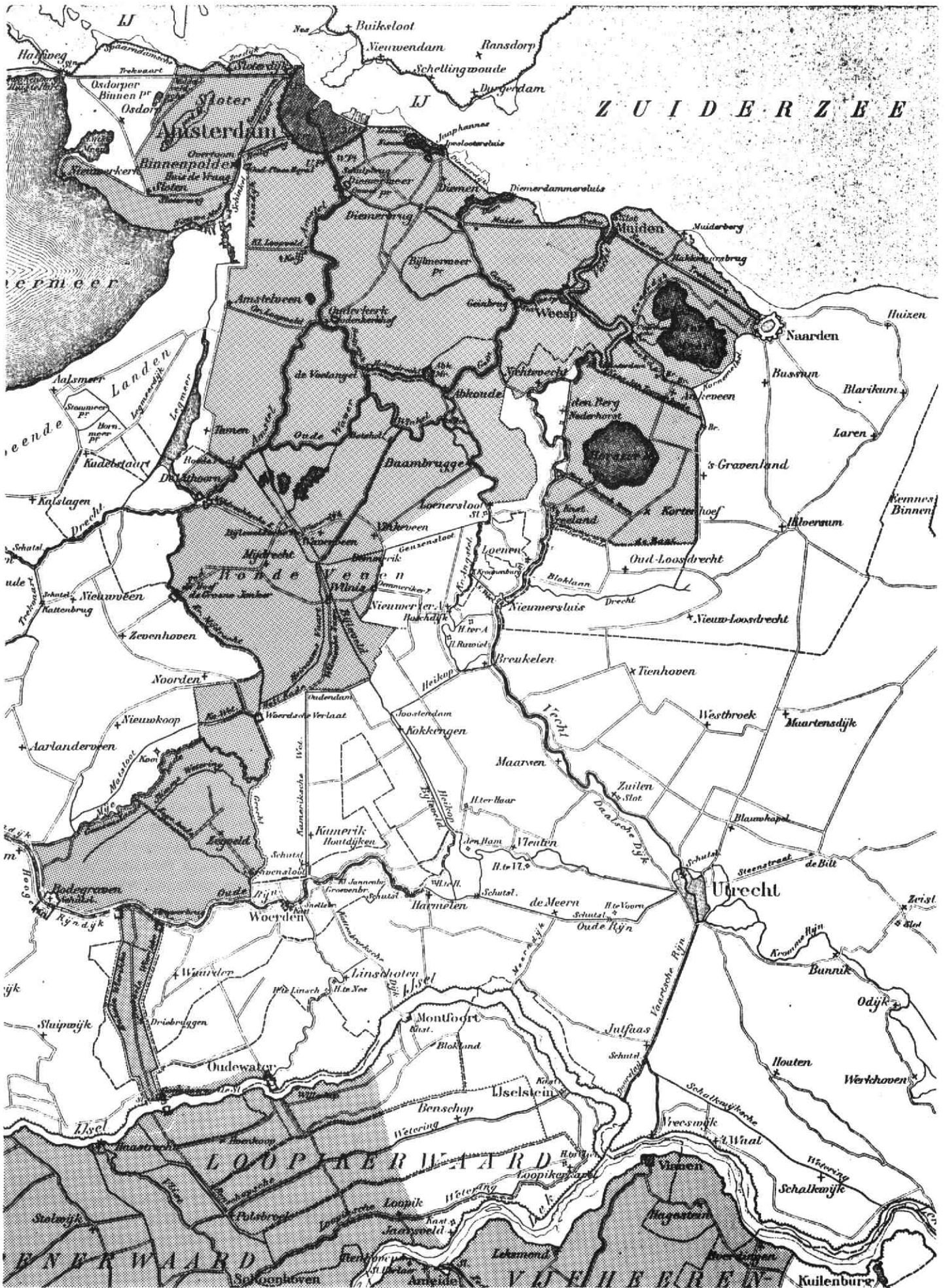
de loop van de geschiedenis kunnen wijzigen.

Verwacht werd dat de Fransen zouden trachten over de Gelderse IJssel in de Veluwe te komen en daarom legerde prins Willem zich daar met zijn troepen. Die positie bleek al snel onhoudbaar door de dreiging van de gecombineerde Franse-, Keulse- en Munsterse strijdkrachten uit het noordoosten enerzijds en het volslagen onverwachte binnenvallen van het grootste deel van het Franse leger in de Betuwe anderzijds. De overtocht van de Fransen over de Rijn vond plaats even ten noorden van Lobith. Er stond daar toen niet meer dan 4 voet water en de plaats werd slecht verdedigd.

Daar het leger aan de IJssel nu niet meer alleen de vijand aan de overzijde van de rivier vóór zich had, maar deze ook op de flank en in de rug kon verwachten, werd besloten de linie te verlaten. Men maakte echter de grote fout een aanzienlijk deel van de legermacht, namelijk 13.000 man, in de IJsselvestingen achter te laten, in de hoop dat een wonder hen zou toestaan die steden te behouden. Die hoop bleek al snel ijdel. De vestingen werden binnen enkele dagen door de vijand veroverd.

De prins trok met zijn overgebleven 9.000 man via Arnhem terug op Utrecht, waar hij 15 juni aankwam. Er moet daar een paar dagen heftig gediscussieerd zijn. Utrecht was, naar vrijwel algemeen oordeel, een onverdedigbare stad. De regering ter plaatse verklaarde zich echter bereid de stad te verdedigen en nam het de kapitein-generaal zeer kwalijk dat hij daar niet aan wilde, zomin als korte tijd later met Woerden. Zoals wij het nu kunnen zien, had Wil-

De Hollandse waterlinie in 1672. Geschiedkundige atlas van Nederland, 1919.

lem III groot gelijk. Met z'n minuscule legertje had hij geen schijn van kans en bovendien had hij het land een slechte dienst bewezen door tenslotte toch in handen van een zegevierende Lodewijk te vallen.

Het legertje verliet Utrecht 17 juni, trok via Harmelen naar Woerden, waar de toestand gelijk bleek te zijn aan die te Utrecht. De prins trok verder naar Nieuwerbrug, waar hij zijn hoofdkwartier vestigde.

Hoewel de Fransen dus de hoofdmacht van het Staatse leger hadden omsingeld en de kleine troep van de prins op de hielen zaten, lieten zij toch zoveel tijd verloren gaan dat de uiteindelijke zege hen reeds op dit moment ontglipte. Echt achtervolgd werd het legertje van de prins niet. De markies de Rochefort, die met 4.000 ruiters in westelijke richting werd gestuurd, hield zich bezig met het plunderen van Veluwe dorpen en het bezetten van Amersfoort en Naarden. Op 23 juni verscheen hij voor de poorten van Utrecht, waar hij de sleutel van de stad kreeg aangeboden.

Lodewijk IV had zich in al zijn koninklijke majesteit neergelaten in zijn hoofdkwartier in Zeist, zijn aandacht gericht op al hetgeen hij veroverd had en de roem die hij zich daardoor had verworven. Hij had niet de minste haast. Had hij die haast wèl gehad, dan had hij het terugtrekkende Staatse leger nog kunnen achterhalen en vermoedelijk vernietigen. Condé had hem toch het voorstel gedaan met 20.000 ruiters, elk met een infanterist achterop, naar Holland te snellen om daar de beslissing af te dwingen?

Zoals ik als zei, Lodewijk had op dat moment de overwinning uit handen gegeven, alleen hij wist 't nog niet, evenmin als de arme bevolking, die nog een barre winter te wachten stond.

De waterlinie

In tegenstelling tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie, waarin de stad Utrecht en zijn forten later geheel werden opgenomen, kende men toen de Oude Hollandse Waterlinie, die op de hoogte van Utrecht veel westelijker lag. Zij bestond uit een vijftal inundaties: Het Land van Altena (1), het gebied tussen de Merwede en Lek tussen Ameide en Gorinchem (2), de streek tussen Lek en Hollandse IJssel tussen Schoonhoven en Goejanverwellesluis (3), een vrij smalle strook ten westen van Woerden tussen Goejanverwellesluis en Woerdens Verlaat (4) en tenslotte weer een breed gebied tot aan Muiden (5).

Met het stellen van de inundaties ging het al net zo als met de werving voor het leger. Toen de Fransen op 10 juni ons grondgebied binnenvielen, was men hier en daar nog met de voorbereidingen bezig. Men was zelfs nog niet klaar toen Prins Willem met het droeve restant van zijn leger naar het westen terugtrok. Op sommige plaatsen stuitte men op hevig verzet van de boeren, die er niet voor terugschrokken de eenmaal gezette inundaties weer af te tappen.

Ook een goed functionerende waterlinie is voor een vijand echter geen belemmering als de erdoor lopende verbindingen niet verdedigd worden door vestingen met een op haar taak berekende bezetting. En als we lezen wat dáár allemaal niet aan mankeerde, is dat voldoende om alsnog ons hart vast te houden.

Met de bezetting van Woerden, net vóór de waterlinie gelegen, op 24 juni, kwam de Franse opmars tot staan en de vijand liet, zoals gezegd, de kans liggen om door te stoten. Ook Lodewijk IV begreep snel dat er op korte termijn op die manier geen eer te behalen viel en vertrok met een gedeelte van het leger om 's-Hertogenbosch te helpen belegeren. Toen ook die opzet mislukte verdween hij terug

naar Frankrijk.

De troepenmacht in en bij Utrecht kwam onder bevel te staan van Luxemburg, die van plan was de winter af te wachten en dan over het ijs Holland binnen te vallen.

De aldus ontstane adempauze werd door prins Willem III, die op 4 juli 1672 op aandringen van het volk tot stadhouder benoemd was, en zijn medewerkers, ten volle benut.

De Fransen, van hun kant, dachten ook een meesterzet te spelen door op aanraden van een overgelopen Staatse generaal op twee plaatsen de Lekdijk te laten doorgraven. Zij hadden daartoe uit verschillende dorpen 1200 boeren bij elkaar gecommandeerd, die dat werk even beneden Vreeswijk en bij het Klaphek moesten uitvoeren. De bedoeling was dat Holland veel last zou hebben van al dat binnenstromende water, zoals dat in het verleden bij dijkbreuken ook steeds het geval was. Zij misrekenden zich. De waterstand in de Lek was niet hoog genoeg en van wat er binnenstroomde hadden alleen zijzelf en de bezette gebieden te lijden.

Ik beloofde niet te veel uit te weiden over de krijgsvorrichtingen, maar ik moet toch een uitzondering maken voor de doorbraak der Fransen, waarbij Bodegraven en Zwammerdam zwaar werden getroffen. Ook toen weer waren het onberekenbare factoren die de loop der gebeurtenissen bepaalden.

De op 27 juni door Lodewijk XIV tot bevelhebber van het leger in de provincie Utrecht benoemde hertog van Luxemburg had tot taak zijn troepen bij de hand en gereed te houden om Holland binnen te trekken, al moest daarop gewacht worden tot de vorst de inundatie te niet zou doen. Al die tijd kon hij niet veel anders doen dan in het zompige land heen en weer trekken en kleine successen en tegenvallers incasseren.

Pas op 27 december, dus een half jaar later, was het zover. De toenemende vorst deed Luxemburg besluiten zijn offensief in te zetten. Via Woerden werd over het ijs Zegveld bereikt en vervolgens de „achterzijde" van de dichtgevroren waterlinie. Zwammerdam, waar de Staatse troepen zich ijlings terugtrokken, werd geteisterd en in brand gestoken. De invallende dooi maakte het doortrekken naar Den Haag onmogelijk en Luxemburg viel terug op het eveneens door de Staatsen verlaten Bodegraven, waar dezelfde gruwelen als te Zwammerdam werden uitgehaald. Via Nieuwerbrug, ook verlaten, werd de terugtocht naar Utrecht aanvaard. De aanvoerder kwam daar in de nacht van 31 december op 1 januari aan. De hele operatie had vijf dagen geduurd en was eigenlijk alleen mislukt door de invallende dooi. Luxemburg had slechts vijftig man verloren. De Staatse bevelhebbers hadden geschitterd door onbekwaamheid.

Ik laat nu verder de beschrijving van het „grotere" oorlogsgebeuren rusten en volsta met de vermelding dat de Fransen tenslotte Utrecht op 23 november 1673 weer verlieten. De bezetting van die stad en het ten westen ervan liggende platteland had toen dus zeventien maanden geduurd.

In het volgende deel van dit artikel zullen we zien welke gevolgen deze bezetting had voor onze omgeving.

Een kijk van nu ..... op 'n kiek van toen

Dit is „de kop” boven onze nieuwe rubriek, waarvoor wij een beroep doen op onze lezers ons hun fotomateriaal te lenen. Onze gedachten gaan uit naar foto's, liefst minimaal zo'n 30 jaar oud, waarbij de „kiek van toen”, met „een kiek van nu”, kan worden vergeleken.

Voor de jongeren onder u, is de betekenis van een „kiek” of „kiekje”, een foto, populair gemaakt in de tweede helft van de vorige eeuw door J.D. Kiek (1857-1882). Hij was de eerste studenten- en beroepsfotograaf van Nederland en woonde in Leiden.

De foto's voor de „kijk van nu”, worden verzorgd door onze actieve fotograven, de heren A.J. van Weerdenburg uit De Meern en A. Brosi in Vleuten, die ook bijgaande eerste „kijk op”, met gevaar voor eigen leven hebben geproduceerd vanaf het viaduct over de Meerndijk van de rijksweg A12.

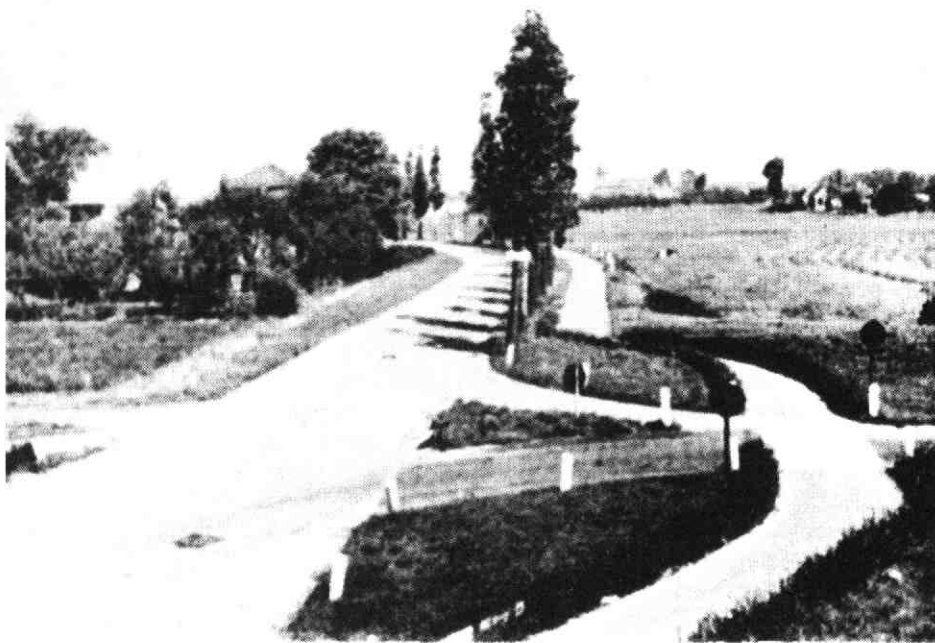
Kijkt u uw oude foto's er eens op na, er mogen best ook personen op voorkomen, en bel ons! Wij komen dan onmiddellijk uw foto ophalen en binnen 14 dagen heeft u hem weer terug.

De eerste „kijk van nu”, betreft een unieke foto van de Meerndijk te De Meern, eveneens genomen vanaf het viaduct, weliswaar de vóórganger van het huidige, en wel in één van de eerste jaren van de IIe W.O. De r.k. kerk, opgeleverd in 1940, staat er al op.

De foto komt uit een boekwerk, dat in de oorlog werd uitgegeven onder de titel „Mussert als Ingenieur”, bij gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag, waarin zijn werken, geheel in het teken van diens grootheden denken worden beschreven. Mussert, was vóór zijn „leiderschap van het Nederlandse volk”, ingenieur bij de Provinciale Waterstaat in Utrecht.

Voorts onderscheiden wij, rechts midden in het weiland, het elektrische gemaal, dat nog geheel vrij stond in het weiland aan de Achtkantenmolenvliet, nu hoek Mauritslaan en de Dompelaar. Dit gemaal verzorgde eertijds, maar ook nu nog de waterhuishouding in deze omgeving. De Achtkantenmolenvliet is de watergang die nu nog loopt achter de huizen gelegen ten westen van de Mereveldlaan en was destijds de grens tussen de gemeenten Oudenrijn en Veldhuizen.

Links van de Meerndijk, zien we nog net de voorgevel van een langhuisboerderij met meer naar de weg toe een hooischelf. Eind zestigerjaren was hier een jeugdhonk in gevestigd „De Kruk” genaamd, die in de oudejaarsnacht, midden zeventiger jaren in „vuurwerk” op ging. Tegenover de hooischelf, rechts van de Meerndijk zien

we nog vaag 'n koebeest staan, en geloof me, met een waarheid als een koe, nog zonder „gele kaasplankjes” in de oren en een die je nog „bij de horens kon vatten”, want die worden tegenwoordig ook al verwijderd, nu we het toch over „koetjes en kalfjes” hebben.

Tenslotte valt bij de oude foto nog op, dat slechts een drietal eenvoudige borden het „verkeer” ... nou ja ... in goede banen leidde. Kortom een nostalgische prent met de uitstraling van een stille autolozing zondag .....

In tegenstelling met de foto van nu die als het ware de onrust van deze tijd weerspiegelt. De omgeving, aangetast door 'n woud van palen, weliswaar bestand tegen de zure regen, kwistig geplant door fantasievolle ambtenaren, geardeerd met schreeuwerige borden, zo-

als dat tegenwoordig kennelijk moet, om ons met veel tam-tam de weg te wijzen naar waar het gevaarlijk toeven is.

Heus er staan er nu zo'n 75, waarvan een 15-tal hele grote, 12 minder grote- en tientallen gebods- en verbodsborden, die ons niet alleen maar de nationale kleuren opdringen! Mocht dit niet voldoende zijn, dan zijn er nog 18 verkeerslichten, die voor de nodige illuminatie zorgen en met de kleuren oranje en groen het kleurenpalet vervolmaken. Ook zien we de prille aanzet voor het „grootse kunstwerk”, tussen de twee rechtse verkeerslichten, die het plein een grootsteeds aanzicht moet geven met als apotheose de toevoeging van een „Meridiaan”. Ik hou m 'n hart vast ...

Tot de volgende Kijk.

H.v.E.

27. In het nu volgende wordt geput uit de meest uiteenlopende posten van deze rekening, waardoor het ondoenlijk is om alle bewijsplaatsen exact aan te geven.
28. Wiersum en Le Cosquino de Bussy, „Visitatieverslagen”, 310.
29. C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied*, 269-272 samenvattend, aansluitend bij de bevindingen van H. van der Linden, weergegeven in: „Het platteland in het noordwesten met nadruk op de occupatie circa 1000-1300” in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, Bussum 1982, 48.82.
30. Slicher van Bath, *De agrarische geschiedenis*, 204.
31. Tenzij anders aangegeven zijn de gegevens m.b.t. de geschiedenis van de orde ontleend aan P.Q. Brondgeest, *Bijdragen tot de geschiedenis van het gasthuis, het klooster en de balije van St. Catharina der Johanniter-ridders en van het Driekoningengasthuis te Utrecht*, Hilversum 1901. Andere gegevens komen voort uit de collectie-Van der Poel (afschriften van talloze documenten betreffende de geschiedenis van Vleuten) vervaardigd door de onvermoeibare J.H. van der Poel, en uit eigen onderzoek. De collectie van der Poel berust bij de Historische Vereniging. Waar deze is gebruikt is dit dankbaar vermeld.
32. Hij leefde van 1534 tot 1602. Over hem: A.H.L. Hensen: „Hendrick Barck, de laatste Balier der Sint Jansheren te Utrecht”, in: *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht 25* (1909) 1-77, en Paul Dirkse, „Nieuw beeldmateriaal over Hendrick Barck, balijer van het Utrechtse Catharijneconvent” in: *Jaarboek Oud-Utrecht* 1986, 78-92.
33. Dirkse, „Hendrick Barck”, 87.
34. RAU, Johannieters, nr. 56.
35. RAU, Johannieters, nr. 60, veilingbiljet.
36. RAU, Johannieters, nr. 57.
37. In die hoedanigheid komt hij meerdere malen voor in de transporten voor het gerecht Vleuten: RAU, Dorpsgerechten 2054, passim.
38. RAU, Dorpsgerechten, 2052 (1668 dec 31).
39. RAU, Johannieters, nr. 60, Veilingbiljetten van landerijen van het St. Catharijneconvent (1699 mei 30). Op deze hofstede komen we verderop nog even terug.
40. RAU, Dorpsgerechten, 2054, f° 21 (1699 mrt 13).
41. RAU, Dorpsgerechten, 2054, f° 24 (1699 oct 25).
42. RAU, Dorpsgerechten, 2054, f° 27-29 (1700 feb 5 en 13).
43. RAU, Dorpsgerechten, 2054, f° 58-59 (1701 nov 8).
44. GAU, Inventaris van de papieren nagelaten door mr. C. Berger, nr. 30, f° 4. Voorts worden 4 morgen op Themaat en 10 morgen op de Lage Weide genoemd. In GAU, U 093 a 056, notaris Herman van Woudenberg (1709 jun 29) komt als grootte 105 morgen voor, het totaal dus van de drie getallen (afschrift Van der Poel).
45. Afschrift Van der Poel van: GAU, U 093 a 056, notaris Van Woudenberg (1709 jun 29).
46. Afschrift Van der Poel van: GAU, U 093 a 062, notaris Van Woudenberg (112 dec 1).
47. Afschrift Van der Poel van: GAU, U 156 a 001, notaris G. Bredie, nr. 346 (1720 feb 27).
48. RAU, Johannieters, nr. 128: rekening van de rentmeester van het Catharijneconvent anno 1743.
49. RAU, Dorpsgerechten, 2057, f° 185 (1742 nov 10).
50. Aldaar, f° 183-184 en 185v-186.
51. Afschrift Van der Poel van: RAU, Dorpsgerechten, 2058 (1769 sep 30). Er hoorden buiten het gerecht Vleuten nog 10 morgen bij die in de Lage Weide lagen.
52. GAU, Inventaris van de papieren nagelaten door mr. C. Berger, nr. 31, f° 4 (1742 apr 5).
53. Aldaar f° 2. Zij verzocht kwijtschelding van een jaar pacht f 450,-- en bood de opbrengst uit de helft van het groene koren en dat wat vrienden haar voorschoten.

Wie wat bewaart, die geeft wat .....

Mevr. G. Oskam, Vleuten

Een moes-zeefmolen Moulinette ± 1945.

Drogisterij Sprong, Vleuten

Een glazen vitrine.

G. Verhoef, Heemskerk

Een oude stencilmachine.

Mevr. J. Boot, De Meern

Een koperen sloopstoeter.

Mevr. R. van Maanen-Makkink, Vleuten

Oude foto N.H. Kerk Vleuten.

A. Swart, De Meern

1 Koperen cent, waarschijnlijk uit de periode van Willem III, gevonden aan de Achtkantenmolenvliet, in de tuin van de schenker.

W. de Jong, Amsterdam

Programmaboekje Openluchtspel „De Legende van de Hamtoren” 1946.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, Vleuten

21 Ansichtkaarten van Vleuten - De Meern - Haarzuilens via ruiling met C. Siegert. Een oude huiskamerlamp ± 1920.

P.C. de Vries, De Meern

Ruim 200 oude foto-negatieven, gedeeltelijk op glasplaten, uit oud politie-archief. Hierop komen wij terug. Een bijzondere maatstok, om de hoogte van trek-honden te controleren.

A.C.M. van Oostrom, De Meern

Een oude slijpsteen, gevonden in de boomgaard.

Nachtelijke bezigheden

Een van de vele belastingen die in vroeger jaren werden geheven, was die op het malen van graan, de accijns op het maal. In artikel 4 van de wet van 21 augustus 1822 (S.36) was bepaald: „Een ieder welke graan wil doen malen, zal ten kantore van den ontvanger over de gemeente, waarin de aangever woonachtig is, opgeven de hoeveelheid en het soort van het graan, het getal en de merken der zakken, waarin hetzelfde vervoerd, en den molen waarop het graan gemalen zal worden”. Voor het aangegeven graan werd door de ontvanger een „consent-biljet” afgegeven. Ook in die tijd probeerde men de belastingen te ontduiken en in het archief van de voormalige gemeente Vleuten (Inv.nr 1873) vond ik een kopie van een proces-verbaal, waaruit blijkt hoe het er toen aan toe ging. Het gebeurde vond plaats bij de Veldhuizer korenmolen, die ten westen van de Loobrug aan de Rijksstraatweg heeft gestaan, en de daartegenover liggende boerderij aan de Zandweg.

Proces-verbaal

„In den jaren een duizend acht honderd zeven en twintig, den vijfde Julij; Ter vordering van den Heere Gouverneur in de Provincie Utrecht, ter vervolging en voortzetting van den Heer Burgemeester van de Gemeente Vleuten; domicilium kiezende ten raadhuije der gemeente Vleuten voornoemd.

Verklare wij ondergetekenden Jacobus Willem Franciscus Martinet, commies der 2de klasse, Johannes Beuntjes, commies der 3de klasse, en Bernardus Hulsdonk, buitengewoon commies van de 4de klasse, bij de Administratie der Directe Belastingen, In en uitgaande Regten en accijnzen; de twee eerst-gemelde gestationeerd te IJsselstein en de laatstgenoemde gestationeerd te Jutphaas, voorzien van onze aanstellingen, op den eed door ons aan de lande gedaan;

Dat wij ten gevolge van vrij zekere informatie, dat er van tijd tot tijd frauduleuse vervoer van meel plaats had, komende van de graan molen van Jan van Kes, naar die van den woonhuize van den landbouwer Gijsbert Schevikhoven, schuins over dezelve woonachtig, en van daar weder naar elders geschiede; ons in den nacht van den vierde op den vijfde Julij ter surveillance hebben begeven om en in den nabijheid van den voornoemde molen te Veldhuizen; en na eenig vertoeven de klokke ongeveer vier uren voormiddag, aldaar ook werkelijk aan de overzijde van den Rhijn met een ledige kruiwagen hebben zien aankomen een jongeling dewelke met deszelfs kruiwagen is gereden op de hofstede van den dedoelde landbouwer Schevikhoven gelegen in de gemeente van Vleuten, welke onmiddelijk met denzelve beladen is terug gekeert en in het voorbij rijden met opgemelde G.Schevikhoven eenige hoorbare doch niet wel verstaande woorden heeft gewisseld, dat vervolgens ambtenaren zich naar den vervoerder hebben begeven (presumtief in dienst van Schevikhoven zijnde) die op onze aannadering één schoots vel van de kruiwagen, waar mede één zak met meel gedekt was, heeft afgenomen, en zich als toen op de vlug begaf, zich verbergende in het bak of zomerhuis van den dikwerf genoemde landbouwer Schevikhoven.

Dat het ambtenaren bij onderzoek gebleken is er goede bruik bare tarwe meel zich in deze zak bevond, en hebbende den kruiwagen met gemelde zak meel, onvoorzien van eenig biljet of billetten, naar luid van art 240 der algemeene wet van 26e Augustus 1822, ten naatste kantore opgebracht, zijnde dat van Veldhuizen, en aldaar in tegenwoordigheid van de

Heer ontvanger en de ondergetekenden in absentie van den landbouwer G.Schevikhoven en hij voortvlugtige vervoerder, als gemelde Schevikhoven dit niet verkozen hebbenden, geopend, gewogen en geïnventariseerd, en hebben bevonden een kruiwagen met één zak gemerkt I-V-K, waarin zich bevond zeven en dertig ponden goede bruik bare tarwemeel, het welk wij gezamentlijk hebben gevalueerd ter somma van vijf gulden; en hebben voorts ambtenaren deze opgemelde zak tarwe meel ter wederzeids verzegeld, en dezelve alsmede den kruiwagen gesteld onder de oudste die en bewaring van den Heer ontvanger.

Door welk een en ander het hier voren voornoemde vermoede van ambtenaren alle zints is versterk geworden op zichts de connexie, waarin gezegde Schevikhoven tot den molenaar J.van Kes bestaat, als zijnde de zak ook gemerkt I-V-K, weshalve door ambtenaren tegen dikwerf genoemde Gijsbert Schevikhoven, als aansprakelijk zijnde voor de daden zijner bediende of knechts, en voor 't geene dier opzichts op zijn erf geschiedt, tegen hem hebben opgemaakt en gedeclareerd proces verbaal, aangezien hij Schevikhoven strijdig heeft gehandeld en heeft doen handelen met art.2 en 3 van 't Provinciaal Besluit van 17 Julij 1824 en daardoor geincureerd heeft eene boete van vijftig gulden, onverminderd de verbeurte van het meel, de zak en de kruiwagen, benevens de bijbetaling van de opcenten, waarvan wij aanzegging hebben gedaan, met sommatie tot de voldoening der geincureerde boete.

Van al 't welk wij het tegenwoordig procesverbaal hebben opgemaakt en gesloten, ten vier uren namiddag van den zevende Julij 't jaar als in 't hoofd dezes gemeld, en afwezenheid van den bekenden, als hebbende op onze gedane uitnodiging om bij de redactie tegenwoordig te zijn en lecture te ontvangen gedifficulteerd, terwijl daarvan een copie aan den bekeurde is aangeboden welke het zelve door de dienstmaagd is aangenomen.

En hebben getekend

Was getekend J.W.F.Martinet J.Beuntjes B.Hulsdonk

Op heden den zevende Julij 1800 zeeven en twintig ten zeven uren na middag compareerde voor ons suppliant vrederegter van het kanton IJsselstein de ambtenaren opzichters van het vorenstaande proces verbaal welke de waarheid van hetzelfde met eede hebben bevestigd en deze met ons ondertekend.

Was getekend M.Storij v.Blokland

J.W.F.Martinet J.Beuntjes B.Hulsdonk

Geregistreerd te IJsselstein den zevenden Julij achtien honderd zeven en twintig deel drie folio negen en dertig vac zeven. Ontvangen regt tachtig cent 13 opc tien en een halve cent / 13 opc tien en een halve cent voor 't Syndicaat.

regt	f -,80	
13 opc	" -,10c) + 1	
id.Synd.	" -,10c)	f 1,01

Eene gulden een cent.
de ontvanger ad junt.
P.Fister"

De „vertaling” van dit voorbeeld van ambtelijk taalgebruik in die tijd laat ik graag aan de lezer over.

J.W.Schoonderwoerd

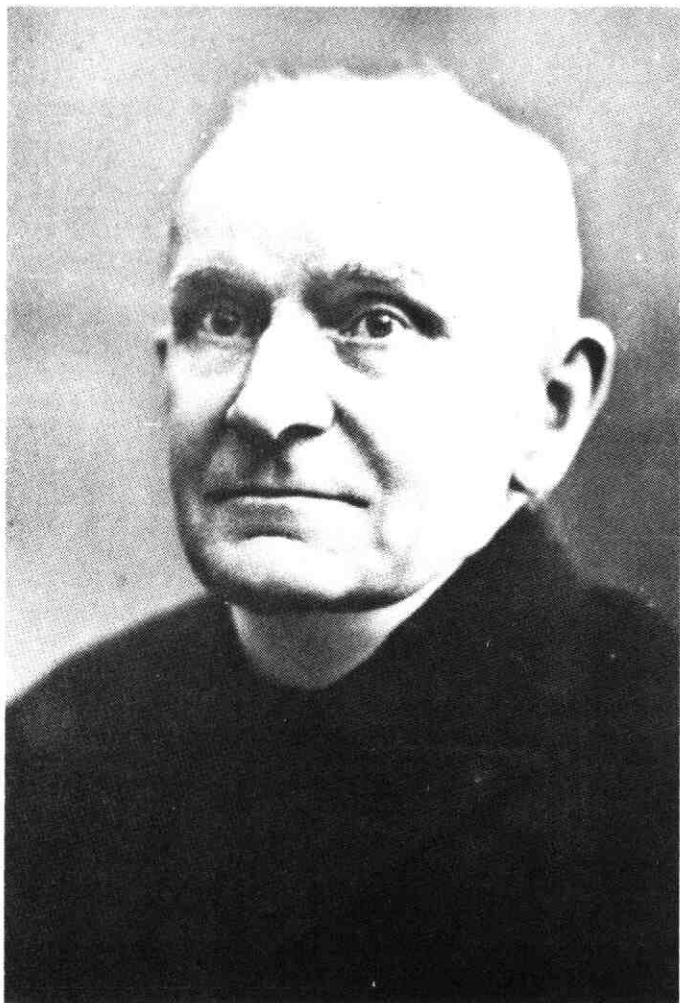
De R.K. gemeenschap van De Meern (10)

door J.H.P. Heesters

Op 27 maart 1860 is de rooms-katholieke kerk aan de Rijksstraatweg in Oudenrijn in gebruik genomen. Uit archieven blijkt dat in de jaren daarna het kerkinterieur is voltooid. Ook is bekend dat later door de bouwpastoor J.J. Keuken het hoogaltaar en de communiebank zijn gekocht 1). Gestimuleerd door de tweede aartsbisschop van Utrecht Andreas, Ignatius Schaepman werden tijdens het pastoraat van pastoor H.H. Sinnige de kerken in het aartsbisdom en dus ook het interieur van de kerk aan de Rijksstraatweg verfraaid.

De vierde en vijfde pastoor

Na het overlijden van pastoor Hermanus Henricus Sinnige op 2 juni 1917 werd de vierde pastoor voor de r.-k. kerk aan de Rijksstraatweg benoemd. Op 22 juni 1917 kwam Henricus Wilhelmus Wezenberg naar Oudenrijn. Deze pastoor heeft in het begin na zijn benoeming de parochie-administratie redelijk bijgehouden hetgeen blijkt uit de bewaarde archiefstuk-

1. Henricus Wilhelmus Wezenberg is van 1917 tot 1937 pastoor van Oudenrijn geweest.

ken in het Rijksarchief in Utrecht. In zijn eerste pastoraatsjaren legde hij het verplichte „Liber status animarum” aan 2). In dit register noteerde hij, niet nauwkeurig overigens, bijzonderheden over de gezinnen in zijn parochie. In zijn memoriale noteerde hij wat zijn voorganger pastoor Sinnige tijdens zijn pastoraat van 1902 tot 1917 voor het verfraaien van de kerk heeft gedaan 3).

Zondermeer is pastoor Wezenberg een echte dorpspastoor geweest die veel oudere inwoners zich zullen herinneren.

In 1936 liet zijn gezondheid veel te wensen over. Het gevolg hiervan was dat hij in het daarop volgende jaar aan de aartsbisschop van Utrecht ontslag vroeg uit zijn functie. Op tweede Paasdag 1937 nam hij afscheid van de parochianen van Oudenrijn. In de krant van derde Paasdag 1937 stond vermeld: „Het plan om aan den heengaande Herder -in dankbaar gedenken- een zoo volledig mogelijke uitrusting mee te geven voor zijn huiskapel, is schitterend geslaagd, dank zij den arbeid van velen en de bijdragen van allen. Ieder heeft zich bij de bezichtiging van het geschenk kunnen overtuigen dat door eendrachtig samengaan een mooi en kostbaar geheel is bereikt: altaar met kruis, kandelaars en verdere toebehooren; misgewaden in de verschillende kleuren met alba en overig kerkelijk linnengoed; een kast om alles in op te bergen; letterlijk niets ontbreekt”.

Na zijn afscheid ging pastoor Wezenberg wonen in de Biltstraat 174 te Utrecht waar hij gehecht bleef aan zijn parochie in Oudenrijn. Dat bleek ook uit zijn wens om na zijn dood op het kerkhof van Oudenrijn begraven te worden. Na zijn overlijden op 6 juni 1940 werd zijn stoffelijk overschot op 8 juni 1940 op het genoemde kerkhof begraven.

Na zijn ontslag werd Wilhelmus Boelens als pastoor van Oudenrijn benoemd en op 9 april 1937 geïnstalleerd. In onze huidige gemeente was hij geen onbekende, want hij was in 1912 en 1913 kapelaan geweest bij pastoor Henricus Stephanus Ohl in Vleuten. Pastoor Boelens kwam van Terwolde waar hij bouwpastoor was geweest wat hij ook in De Meern zou worden.

Uit een brief van 14 juli 1937 blijkt dat hij vrij snel na zijn benoeming tot de conclusie kwam dat in De Meern een nieuwe kerk gebouwd moest worden. In deze brief meldt de pastoor aan de aartsbisschop van Utrecht dat hij „zover is gevorderd dat het terrein, hetwelk door iedereen werd aangewezen voor de nieuwe kerk” ook de beste plaats vond. Voortvarend ging pastoor Boelens aan de gang en er is veel vergaderd en gecor-

2. Wilhelmus Boelens pastoor van 1937 tot 1940. Hij is de bouw-pastoor van de huidige kerk in De Meern. Naar hem is de laan bij de kerk genoemd.

respondeerd 4). Jammergenoeg heeft hij de bouw van de kerk in De Meern niet kunnen afmaken. Op 29 oktober 1939 heeft hij nog de eerste steen voor de nieuwe kerk gelegd. Op 20 maart 1940 werd hij ernstig ziek en in het „St.-Antonius Gasthuis” opgenomen. Na een operatie verbeterde de toestand niet waarna hij op 7 mei 1940 is overleden. Tijdens zijn begrafenis op 10 mei 1940 werd door de Duitsers een luchtaanval ingezet op de aluminiumfabriek. Een Duits vliegtuig werd geraakt en stortte brandend neer op het land van veehouder Buis aan de Rijksstraatweg 12 in de onmiddellijke omgeving van de kerk. 's Middags werd pastoor Boelens in alle stilte op het parochiekerkhof achter de kerk begraven.

Nadat het kerkhof aan de pastoor Boelenslaan in gebruik was genomen, zijn de stoffelijke overschotten van de pastoors Wezenberg en Boelens bijgezet in de kelder van het priestergraf.

Meelevende parochianen

Uit archieven blijkt dat verschillende goede bemiddelde parochianen vanaf 1860 giften, legaten, kerkmeubilair en gebruiksvoorwerpen aan de parochie van Oudenrijn hebben geschonken.

Uit een „Bewijs van Overschrijving van 1 july 1885” blijkt dat twaalfhonderd gulden „voor het houden van Jaarlijksche Altoosdurende Kerkdiensten” is geschonken.

In enkele bewaarde testamenten wordt vermeld dat men bedragen legateerde voor de armen van de parochie. In één daarvan van 4 april 1927 staat vermeld dat „op den dag zijner begrafenis een broodbedeeling zal plaats hebben onder den armen der parochiekerk waartoe de erflater behoort”. In het-

zelfde testament wordt vermeld dat gedurende vijf jaar daarna een jaargetijde moet plaatsvinden met telkens weer een broodbedeling.

Door legaten schenkingen en fundaties kon pastoor Sinnige tijdens de eeuwwisseling het kerkinterieur verfraaien. Als we de lijst met de uitgevoerde werken in de memoriale van pastoor Wezenberg lezen dan kan vastgesteld worden dat de parochianen van Oudenrijn veel hebben bijgedragen om van het kerkinterieur iets waardigs te maken 5).

Naast het verfraaien van het interieur en het aanschaffen van kerkmeubilair werden ook gebruiksvoorwerpen voor de eredienst geschonken. Hiervan is tot op heden veel bewaard gebleven. In aflevering 6 van deze serie zijn de twee zilveren kandelaars uit 1804, de vier zilveren kandelaars uit 1815 en het zilveren wierookvat uit 1826 genoemd. In de vorige aflevering is een afbeelding van het altaarkruis van het hoogaltaar van de kerk aan de Rijksstraatweg opgenomen.

Liturgische schenkingen 6)

In de huidige r.-k. kerk aan de pastoor Boelenslaan in De Meern worden nog liturgische gebruiksvoorwerpen bewaard of gebruikt die toen door parochianen aan de kerk zijn geschonken.

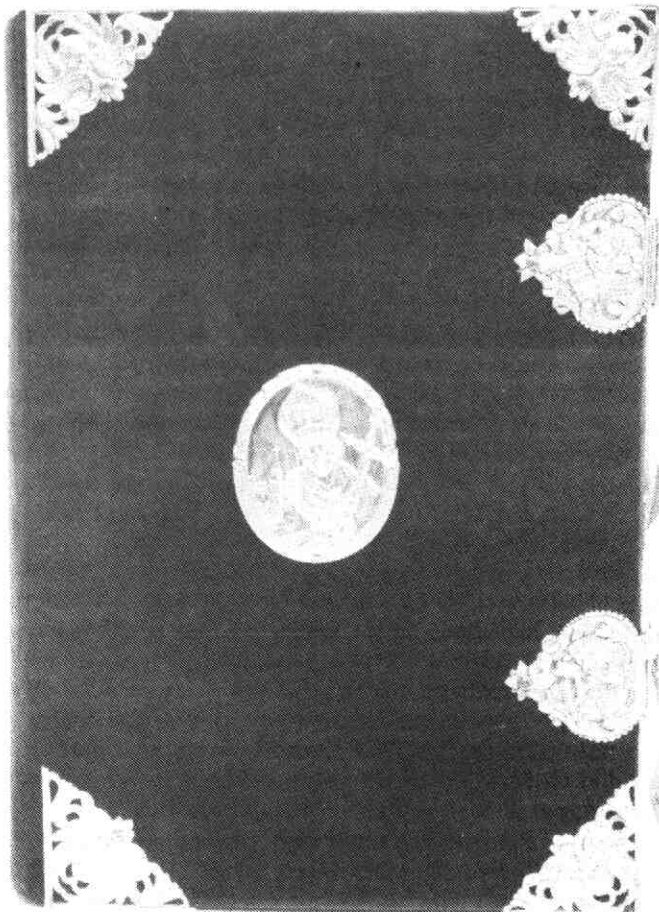
3. Een kelk uit 1867 geschonken door Cornelia van der Weyden-Vendrig.

In 1817 is door N. van Veen en I.M. Schevichove een zilveren schaal voor de kerk aan de Stadsdam gegeven. Deze schaal is gemaakt door J. van Nieuwcasteel en wordt nu gebruikt voor de trouwringen bij een huwelijksplechtigheid. Van de maker van dit schaalje is bekend, dat hij op 8 april 1752 in de Jacobskerk is gedoopt. Na zijn opleiding als zilversmid bij Jan van de Kop is hij in 1790 „Meester” geworden. In 1813 woonde hij aan de Mariaplaats, huis D

nummer 494 waar hij op 17 november 1834 is overleden.

In 1866 is aan F.X. Hellner uit het Duitse Kempen am Rhein opdracht gegeven om een verguld zilveren kelk te ontwerpen. Deze kelk is in 1867 gemaakt en afgeleverd hetgeen blijkt uit de inscriptie in de voet. Hierin staat gegraveerd; „F.X. Hel. fct. I.K. d.v.A. in U 1867”. Deze kelk heeft een zeslobbige voet en op iedere lob is een gegraveerde bijbelse voorstelling aanwezig. Op de cuppa van de kelk is een voorstelling van het Laatste Avondmaal gegraveerd. Ook is de schenkster bekend, want in de voet staat gegraveerd: „Ecclesiae Beatae Mariae Assumptionis Ouden-Rhijn. Cornelia van der Weijden-Vendrig obit 22 dezembris 1866”.

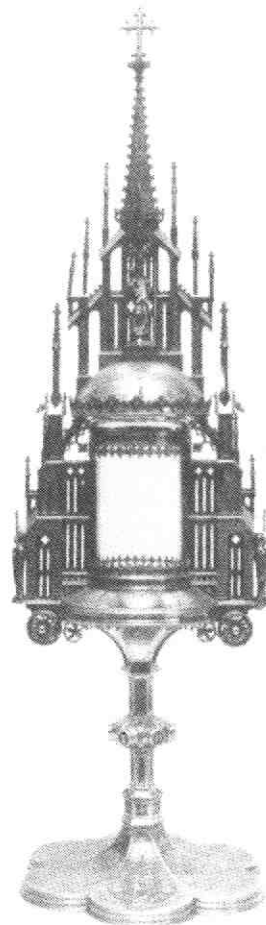
Een derde schenking dateert uit 1880. Het gaat hier om een zilveren beslag van het missaal (gebedenboek) waarvan de maker niet bekend is. In de hoeken van het missaal zijn engelenkopjes aangebracht. In het hart van de missaalomslag is een afbeelding zichtbaar van Sint-Willibrordus, de eerste bisschop van Utrecht. Op de sloten zijn de vier evangelisten met hun symbolen afgebeeld. Op de beide sluitingen van het missaal zijn aan de buitenzijden voorstellingen van de apostelen Petrus en Paulus zichtbaar. De namen van de schenkers zijn aan de binnenzijde van beide missaalsluitingen vermeld. Op de bovenste sluiting staat „Dirk van der Weyde Ao 1880” terwijl op de andere sluiting „Basteaantie van Mastwijk” wordt genoemd.

4. Missaal uit 1880 dat door het echtpaar van der Weijden is geschonken.

De vierde schenking is een verguld zilveren monstrans uit 1910. Dit kerkelijk voorwerp is door Jan Eloy Brom ontworpen en in zijn atelier gemaakt. Duidelijk zijn bij deze monstrans de neogotische invloeden te zien. De voet bestaat, evenals de

eerder genoemde kelk uit 1867, uit een zeslobbige en geprofileerde voet. Boven de zeslobbige stam en nodus (handgreep) zijn tegen de contraforten engelen met gevouwen handen geplaatst. Op de met blad- en bloemmotieven versierde lobben van de voet zijn de namen van de schenkers gegraveerd. De tekst luidt; „In piam memoriam uxoris suae Theodora van der Hans, Theodorus Klink eccl par de Ouderijn me anno Domi 1910 ddd”.

5. Monstrans uit 1910 met neogotische elementen geschonken door het echtpaar Klink.

De maker van dit kerkelijk gebruiksvoorwerp, Jan Eloy Brom is op 23 augustus 1891 in Utrecht geboren waar hij ook gewoond en gewerkt heeft. Na zijn opleiding aan de kunstnijverheidsschool in Utrecht en de Rijksacademie in Amsterdam studeerde hij ook nog in Londen en Hanau. Hij is lid geweest van het St.-Bernulphusgilde en vanaf 1928 conservator van het aartsbisschoppelijk museum. Op 14 februari 1954 is hij in Utrecht overleden.

Bewaard kerkmeubilair

In het kerkinterieur van Oudenrijn aan de Rijksstraatweg was rechts een preekstoel aanwezig. De kuip hiervan was versierd met vier eikehouten reliëfs met voorstellingen van de vier evangelisten en hun symbolen. Door de Stichting Kerkelijk Kunstbezit zijn deze reliëfs gedateerd in het derde kwart van de 19e eeuw. Ze zijn gemaakt in het atelier van Wilhelm Mengelberg die in 1901 ook een passiekruis aan de kerk heeft geleverd. Deze kunstenaar is in 1867 door de oprichter van het St.-Bernulphusgilde, Gerard van Heukelum, uit het Duitse Burtscheid naar Utrecht gehaald. De reden daarvoor was dat hij de „Altmeister” van de neogotische kunst was.

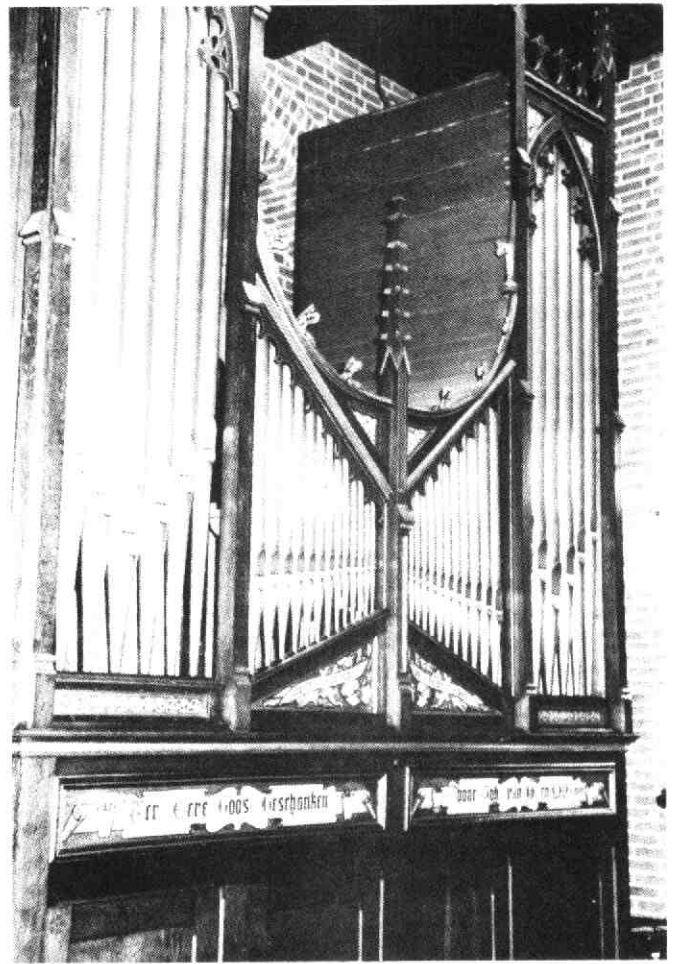

6. Een houten reliëf van W. Mengelberg uit het derde kwart van de 19e eeuw. Is afkomstig van de kuip van de preekstoel uit de kerk aan de Rijksstraatweg.

Tenslotte moet nog het kerkorgel genoemd worden dat een plaats op de kerkzolder in de kerk aan de pastoor Boelenslaan heeft. Dit orgel is in 1888 door de orgelmakers M. Maarschalckerweerd & Zoon gebouwd. Zij waren leerling en later meesterknecht van de beroemde Utrechtse orgelbouwers J. Bätz & Cie die „Orgelmakers van Z.M. den Koning” waren. Op het horizontale deel van het voorfront onder de pijpen staat vermeld; „Ter Eere Gods Geschonken door Joh: van O en MP Ao 1888”. De letters staan voor Johan van Oostrom en zijn vrouw die toen aan de Rijksstraatweg 124 woonden.

De kruisweg

In vrijwel alle rooms-katholieke kerken kan men een kruisweg aantreffen. In onze huidige tijd zijn dat veertien voorstellingen of schilderijen die verspreid over de muren van de kerk hangen. Zij brengen de laatste gang van Christus vanaf het rechthuis van Pilatus tot en met zijn graflegging in beeld. De eerste kruisweg maar nog niet in een kerkgebouw dateert uit de 15e eeuw. Deze is toen voornamelijk ontstaan onder invloed van de Jerusalemvaarders die de heilige plaatsen in het huidige Israël hadden bezochten. In die tijd bestond de kruisweg uit zeven staties (stopplaatsen) die langs de weg waren opgesteld. Meestal leiden ze naar een bekend heiligdom, bedevaartskerk of kapel. Onder invloed van de orde van de Franciscanen, die van oudsher de bewakers van de heilige plaatsen in Israël zijn, is de kruisweg in de 17e eeuw tot veertien staties uitgebreid. Toen waren de voorstellingen nog niet zoals wij die nu kennen. Pas in het begin van de vorige eeuw verschijnt een kruisweg in het interieur van de kerk.

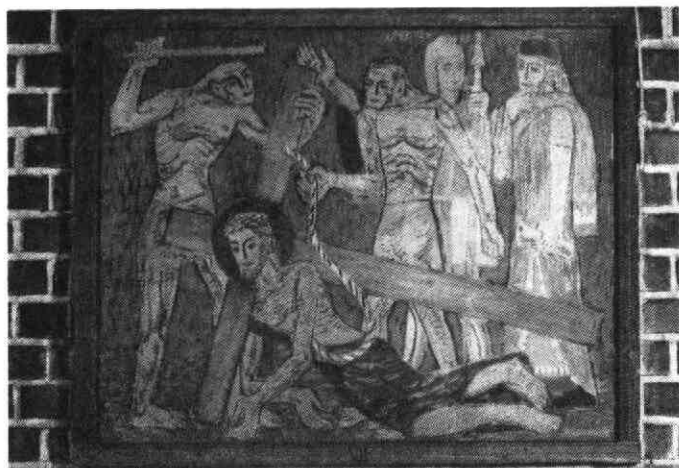
7. Het honderd jaar oude Maarschalckerweerdorgel in 1888 geschonken door het echtpaar van Oostrom.

Het is niet waarschijnlijk dat in de eerste kerk aan het Stadsdam een kruisweg aanwezig is geweest. Zeker is dit in de tweede kerk aan de Rijksstraatweg. Archiefmateriaal toont aan dat in 1860 door de aartsbisschop van Utrecht machtiging aan pastoor J.J. Keuken is verleend om een kruisweg te wijden 8).

Veertig jaar hebben de voorstellingen in de kerk gehangen. Het is niet duidelijk waarom in 1900 een nieuwe kruisweg is aangeschaft hetgeen blijkt uit de akte van wijding 9). De oude kruiswegstaties uit 1860 zijn toen, met toestemming van de aartsbisschop, door het kerkbestuur van Oudenrijn geschonken aan Rudolf Joannes Antonius Jansen. Deze was pastoor van de St. Josephparochie aan de Draaiweg in Utrecht. De nieuwe kruisweg is in 1940 meegenomen naar de kerk aan de pastoor Boelenslaan. In 1944 kreeg de Meernse kunstenaar Adriaan van der Weijden, via pastoor Henricus Cassianus Koelman, van het toenmalige kerkbestuur de opdracht om veertien nieuwe staties te maken. Voor het maken hiervan gebruikte de kunstenaar kwartsietplaten van Noorse lei. Op sommige plaatsen heeft hij de platen ingekrast om de omtrekken van de onbedekte lichamen weer te geven. Voor het beschilderen heeft hij een mineraalverf gebruikt, omdat daarmee goed nat in nat gewerkt kon worden. Ook hechtte deze verf goed op de lei, was lichtvast en in verschillende kleuren leverbaar. Vooral het gebruikte rood en blauw was in die tijd erg gedurfd. Nadat de kruisweg klaar was, waren de Meernse dorpelingen maar ook pastoor Koelman er niet door gesticht. Adriaan van der Weijden heeft toen vanaf de preekstoel uitleg over zijn werk gegeven.

Nu na bijna vijftig jaar is deze kruisweg nog steeds in de r.-k. kerk aan de pastoor Boelenslaan aanwezig.

8. Een van de veertien kruiswegstaties in de huidige r.-k. kerk van de Meernse kunstenaar Adriaan van der Weijden.

Naar andere bestemmingen

Alles bij elkaar heeft de r.-k. gemeenschap veel bijgedragen aan het verfraaien van het interieur van drie kerken. Bij de twee verhuizingen zijn uiteraard veel liturgische gebruiksvoorwerpen meegenomen. Ook kerkmeubilair, voor zover bruikbaar, zoals het Maarschalkerweerdorgel, heeft een plaats in de kerk aan de pastoor Boelenslaan gekregen. Voorwerpen en meubilair waarvoor geen plaats of functie meer was, werden aan andere kerken geschonken. Zo ging de kruisweg uit de huidige kerk, de voorganger van de kruisweg van Adriaan van der Weijden, naar de r.-k. kerk in het Noordlimburgse Middelaar. Deze kerk had in de Tweede Wereldoorlog zware schade bij een bombardement opgelopen. Aan deze kerk zijn ook enkele beelden, waaronder enkele houten exemplaren, geschonken.

9. Bewaard detail van één glas-in-loodraam van het begin van de 19e eeuw uit de kerk aan de Rijksstraatweg.

Gezien de afmetingen in de huidige kerk was er geen plaats meer voor de glas-in-loodramen uit de kerk aan de Rijksstraatweg. Deze gebrandschilderde ramen met voorstellingen van Maria als koningin dateren uit de tijd van pastoor Sinnige. Toen de oude kerk in 1940 verkocht was, mocht de vrouw van de koster Christina Rijker-Sturkenboom een aandenken uit de kerk uitzoeken. Zij koos een detail uit een gebrandschilderd raam met de voorstelling van „Maria, koningin der engelen”. Dit glas-in-loodraam is nog steeds voor de oudkoster Hermanus W.J. Rijker een dierbaar kleinood. De andere ramen zijn geschonken aan pastoor Rijk de Wiesman voor zijn kerk in Noorwegen.

In de toren van de kerk aan de Rijksstraatweg hing naast de grote luidklok ook een zogenaamd angelusklokje dat in eerste instantie meegenomen is naar de nieuwe kerk. Toen de Duitse bezetter in 1943 kerkklokken ging vorderen, werd het angelusklokje op het kerkhof begraven. Na de Tweede Wereldoorlog werd het weer opgegraven en toen geschonken aan de r.-k. kerk van Nes op Ameland. In deze plaats was de aartsbisschop van Utrecht Johannes kardinaal de Jong in 1885 geboren en in de kerk gedoopt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij samen met dominee Gravemeijer de voornaamste geestelijk leider van het verzet. Ook de pastoor in die tijd, Henricus Cassianus Koelman, is vanaf 1931 tot aan zijn benoeming in 1940 in Oudenrijn pastoor van Nes op Ameland geweest. Deze factoren hebben zeker een rol gespeeld om het angelusklokje van de r.-k. kerk in De Meern aan de parochie op Ameland te schenken.

Tot slot

In een tiental artikelen is getracht de feiten over de r.-k. gemeenschap in Oudenrijn in beeld te brengen.

Verschillende zaken zijn boven tafel gehaald waardoor nu een redelijk beeld is verkregen. De opzet van deze serie was niet om daarin de geschiedenis van de huidige kerk aan de pastoor Boelenslaan te betrekken. Ter gelegenheid van het vijftig jarig bestaan van deze kerk is de geschiedenis van de parochie over de periode 1940 - 1990 beschreven. In het boekje „Rijngaard des Heren” van Ton H.M. van Schaik kan het verdere verloop worden gevolgd. Zowel deze serie als mede het boekje geven een goed beeld gedurende vele eeuwen van de geschiedenis van de r.-k. gemeenschap in Oudenrijn en De Meern.

Bronnen

1. Archief Kerkelijk Kunstbezit, Utrecht
2. RAU, Rooms Katholieke Parochie De Meern, inv. 77 no 40
3. L.J. v.d. Heyden. Geschiedenis van de Parochie van O.L.Vr. ten Hemelopneming te Oudenrijn 1947, pag 11
4. RAU, Rooms Katholieke Parochie De Meern, inv. 77 no 77
5. idem no's 5 en 6
6. Inventarisatie het Kerkelijk Kunstbezit in De Meern, no's 13, 16 en 23
7. RAU, Rooms Katholieke Parochie De Meern, inv. 77 no 130
8. idem no 46
9. idem no 47
10. idem no 129

Het Weer

Onder een grote groene paraplu zat hij te vissen langs de oever van de Leidsche Rijn, tegenover de Boekbinderslaan. Het bleek een oude bekende van mij te zijn, dus liep ik naar hem toe, tikte hem op zijn hoed en zei: „Zo Arie, willen ze nogal bijten?” „Geen aasie beet, het is waar-deloos vandaag” zei hij. „Nou,” zei ik „dan moet je je hemd maar eens vier weken aanhouden, dan bijten ze wel.”

Een oude afgezaagde mop, die bij Arie niet erg in de smaak viel. Zijn gezicht bleef op slecht weer staan en om toch een praatje aan te knopen haakte ik daar dus maar op in. Ik keek eerst naar zijn afgezakte gelaat en zei: „Wat een weer hè”. Plotseling ging de dobber onder. Hij haalde snel op maar de wurm was verdwenen en geen vis.

„Is het weer niet naar je zin?”, vroeg ik. Nadat hij weer een vette verse worm aan de haak gedaan en ingegooid had zei hij: „Het Weer, ik vind er geen barst aan”.

Maar Arie wat wil je dan? Een regen of onweersbui misschien? Nee joh, je begrijpt me verkeerd, ik bedoel HET WEER, de nieuwbouw daar, aan de overkant van de Rijn.

En wat denk je van al die rare namen die ze de straten gaan geven? Kijk ik had liever gezien een regenlaan, of nog beter een depressielaan of een donderplein, want veel mensen zullen wel eens depressief zijn door een te hoge hypotheek en met de aflossing zal het dan wel eens donderen worden.

Nou Arie, je ziet het vandaag wel allemaal somber, maar wat de namen betreft heb je wel een beetje gelijk. Maar ik zal je eens uitleggen hoe de namen van de straten zijn ontstaan.

Kijk, de naam HET WEER heeft helemaal niets met het weer te maken. Het is namelijk een benaming voor een bepaald perceel land. Natuurlijk wisten de mensen die de huidige namen gaven dat ook wel (of niet).

Wij als Historische Vereniging hadden graag andere namen gezien. Wij zijn er nogal trots op dat hier eens de Romeinen woonden. Onze vorige voorzitter liep al lang voor de bouwplannen met een meetlint en was in HET WEER druk in de weer. Plotseling zei hij: Ik GRAVENDDEEL en daarna groef hij nog een deel, en zo wist hij al spoedig waar eens het Romeinse badhuis had gestaan. Over de fundamente was echter al een weg gepland, maar hij zei: „Het is mij ieder MIDDELWEERD om dit tegen te houden. Nou, er waren al heel wat middelen nodig, maar het is gelukt al scheelde het maar een fractie.

Het badhuis was nu precies aangegeven. Hij zei na het meten: „Kijk, dit is de NOORDERBREDTE, dit de ZUIDERBREDTE, en dat de OOSTERLENGTE.

Iedereen stond toen met een rooie kop alsof men koorts had. Snel werd de temperatuur gemeten en naar gelang de politieke geaardheid gebeurde dit in graden CELCIUS, FAHRENHEIT of REAMUR, want verschil moest er zijn.

Vershil bleef er, maar ook een ORKAAN van protest. Maar er moest toch snel gbouwd worden, want men voelde een soort FÖHN in de nek, maar dit bleek

de hete adem van het annexatiespook. Men voelde een MISTRAL en daarna weer een WINDSTILTE. De gesprekken gingen in een politiek kringetje rond en zo ontstond de KEERKRING. Als je nou goed kijkt Arie, dan zie je daar aan de HORIZON het AVONDROOD. Ja, ja het bouwen gaat snel, vooral in HET WEER.

Maar Arie, denk erom, ook jouw leven gaat in een vaart voorbij. Net als in HET WEER heeft jouw leven vier jaargetijden: DE LENTE, ZOMER, HERFST EN WINTER.

Stop in ieder geval maar vast met roken, want anders ga je straks via je eigen-gemaakte DAMPKRING met een REGENBOOGBRUG nog EVENAAR de ZONNEWIJZER.

Nee, dat ene straatnaambord heb je verkeerd gelezen, daar staat niet DE MEERN d'r aan, maar MERIDIAAN. Een protestbord in HET WEER, BURGEMEESTER MIDDELWEERD-WEG was niet nodig geweest, die was toch wel gegaan.

Misschien komt er aan de WESTRAND van HET WEER nog een plein met de naam van een andere burgemeester. Arie, tot kijk, en goeie vangst.

Een week later zat Arie weer te vissen, toen hij me zag riep hij: „Wat een weer he?”.

„Ja, mooi he?”, zei ik. „Ben je wezen kijken in de nieuwbouw?” „Nee joh, ik bedoel het weer, het is een beetje broeierig. Prima weer om te vissen”.

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
13e jaargang nr. 4, december 1993 ©1993

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 03407 - 72112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 03406 - 61462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 03407 - 71263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 03407 - 74222 (gedurende openingstijden)

De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
Tel. 03407 - 71483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 30,- per jaar,
bij verzending per post f. 10,- extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 7,50 voor leden, f. 10,- voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

E.P. Graafstal, H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 03406 - 62992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Grafsteen van Wolfert Simon van Hoogenheim in de N.H. Kerk te Vleuten.

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Vóór u ligt het vijftigste nummer van ons tijdschrift. Een feit om even stil bij te blijven staan. In de 12½ jaar dat onze vereniging bestaat was ons tijdschrift het visitekaartje van de vereniging. Door de inzet van vele medewerkers konden wij u in die periode voorzien van ruim 1200 pagina's met artikelen over de historie van onze gemeente en over het wel en wee van onze vereniging.

Bij deze gelegenheid wil ik graag een bijzonder woord van dank richten tot degenen die in al die jaren hun tijd besteed hebben aan het schrijven van artikelen en aan het onderzoek dat daaraan voorafgegaan is, tot degenen die zorgden voor het samenstellen en het drukken en tot degenen die er voor zorgden dat u het thuisbezorgd kreeg. Zonder hen zou ons tijdschrift niet zijn wat het nu is: een fraai uitgevoerd en in brede kring gewaardeerd informatieblad, dat gestalte geeft aan onze statutaire doelstelling om de geschiedenis van onze gemeente aan een zo groot mogelijk aantal inwoners ter kennis te brengen. Al dit werk werd geheel belangeloos voor de vereniging, en dus ook voor u, verricht. Een prachtig voorbeeld van wat door vrijwilligers in goede samenwerking tot stand kan worden gebracht.

Gewoon de dingen doen. In goed overleg met elkaar. Dat levert vaak positieve, goede en onverwachte dingen op. Neem nu de Open Monumentendag 1993. Op zich was die dag al succesvol. Maar deze activiteit heeft in ieder geval één, misschien twee, en wellicht drie staartjes.

Het eerste staartje is het artikel in dit nummer over de Vleutenaar „die naar de Barrebiesjes ging”. Tot nu toe was die uitdrukking mij geheel onbekend. Door de presentatie van de diaserie in de N.H. kerk op 11 september, waarbij een opname was van de grafsteen van ene Wolfert Simon van Hoogenheim, oud-gouverneur van Berbice, die in 1794 in Vleuten overleed, verdiepte ik mij in Berbice en ontdekte de „barrebiesjes”.

Het tweede staartje is wellicht het initiatief om het grasveldje tussen de Broe-

derschapshuisjes, de N.H. kerk en Het Oude Raadhuis aan de Hindersteinlaan een „face-lift” te geven. Bij de hierboven bedoelde presentatie werd er ook de aandacht op gevestigd, dat zich achter het struikgewas op dat terrein nog de restanten bevinden van het kleine oude kerkhof, dat bij de kerk behoorde. De gedachte is opgevat dit kerkhofje, waarop nog diverse grafstenen staan en zich de grafkelder bevindt van de familie van Zijll van den Ham, wat meer zichtbaar te maken en bijvoorbeeld weer te voorzien van een fraai smeedijzeren toegangshek, zoals dat vroeger heeft bestaan.

Het derde staartje groeide weer wat later aan, en betreft een „uniek houten tuinhuisje in rijkbewerkte neogotische stijl, van een grote architectonische waarde”, zoals beschreven in de gemeentelijke monumentenlijst. Het betreft het tuinhuisje bij de boerderij 't Spijk 2 van de familie Voorsluijs. In de gemeentelijke monumentencommissie werd gesproken over het verplaatsen hiervan naar een daarvoor geschikte plaats, omdat het beschermde huisje dringend aan restauratie toe is en de eigenaar daartoe geen mogelijkheden ziet. Wat zou er mooier zijn dan deze laatste twee staartjes te combineren en als project van particulier initiatief uit te voeren, gedragen door diverse plaatselijke organisaties in nauw overleg met de gemeente en het kerkbestuur. Laat mij eens wat van u horen als u een dergelijk initiatief zou willen ondersteunen.

Ook wil ik u nog eens herinneren aan mijn oproep om uw buurman of familielid lid van onze vereniging te maken. De contributie is maar f 30,— per jaar en hoe groter onze vereniging, hoe meer wij kunnen doen. Wij zitten nog steeds tegen de 900 leden en het zou mooi zijn als dat er eens 1000 zouden worden. Zorgt u ervoor? Ik reken op uw inzet.

Tenslotte wens ik u en de uwen een zeer gelukkig en voorspoedig 1994.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	79
Verenigingsberichten	80
Gevangen, geplunderd en verbrand (II)	81
Reacties van lezers	86
Een Vleutenaar ging naar de Barbiesjes (I)	87
Twee kastelen met hetzelfde grondplan	93
Museumpraet	99
Opa (3)	100

Verenigingsberichten

Geschiedenisboek Vleuten-De Meern

Het verheugt ons u te kunnen mededelen dat het boek over de geschiedenis en de historische bebouwing van Vleuten-De Meern momenteel in druk is en in februari zal verschijnen.

Bij dit nummer ontvangt u daarover een informatiefolder. Uitsluitend voor de leden van de vereniging bestaat de mogelijkheid het boek voor een gereduceerde prijs te krijgen. Maak daar nu gebruik van.

Herdruk uitverkochte nummers

Zoals wij reeds eerder medegedeeld hebben zijn oude nummers van ons tijdschrift nog steeds verkrijgbaar, voorzover ze niet uitverkocht zijn. Op dit moment zijn de nummers 1981/1, 1981/2, 1982/2, 1983/1, 1983/4 en 1984/1 uitverkocht.

Omdat gebleken is dat meerderen deze nummers nog graag willen hebben om het tijdschrift compleet te hebben, willen wij deze laten herdrukken (kopie).

Om te kunnen bepalen hoeveel exemplaren wij moeten laten drukken, verzoeken wij degenen die één of meer exemplaren van deze uitverkochte nummers willen hebben, dit vóór 1 februari a.s. telefonisch op te geven aan onze secretaris, de heer Schoonderwoerd, tel. 03406-61462. De prijs zal gelijk zijn aan die van andere oude nummers, t.w. f 5,— per stuk (niet-leden f 6,25).

Medewerkers

Onze oproep in het vorige nummer om medewerkers voor de bezorging van ons tijdschrift heeft een viertal positieve reacties opgeleverd, zodat dit werk voortgang kan vinden. Wij danken degenen die zich daarvoor hebben aangemeld.

Helaas mochten wij nog geen aanmeldingen ontvangen van leden die zich zouden willen inzetten voor het schrijven van artikelen in ons tijdschrift. Hieraan blijft nog een dringende behoefte bestaan. Denk er nog eens over!

Abonnement Stichts Historisch Contact

Door de Stichting Stichtse Geschiedenis, de overkoepelende en ondersteunende instelling van de historische verenigingen in de provincie Utrecht, wordt per kwartaal een nieuwsbrief van 8 bladzijden uitgegeven, onder de naam „Stichts Historisch Contact”. Deze nieuwsbrief is opgezet om de historische verenigingen te informeren over wat er in de provincie op historisch gebied gaande is.

Om de nieuwsbrief een groter bereik te geven heeft de SSG nu ook de mogelijkheid geschapen om voor de leden van de historische verenigingen een abonnement op het Stichts Historisch Contact te nemen. De kosten van dit abonnement (incl. portokosten) bedragen f 10,— per jaar voor 4 nummers. U kunt uw naam en adres daarvoor schriftelijk of telefonisch opgeven bij de SSG, Mariaplaats 23, 3511 LK Utrecht, telefoon 030-343880. Desgewenst kunt u ook een gratis proefnummer aanvragen. Opgeven vóór 1 maart 1994.

Archeologisch onderzoek

Vorig jaar is de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, de landelijke vereniging van amateur-archeologen, begonnen met een terreinverkenning in het gebied tussen Vleuten en Haarzuilens. Doel is het in kaart brengen van tot dusver onbekende bewoningsresten uit de prehistorie, Ro-

meitse tijd en Middeleeuwen. Bij het onderzoek wordt in boomgaarden, op akkers en in slootkanten gezocht naar aardewerkscherven e.d.; concentraties worden zorgvuldig in kaart gebracht. Op deze wijze zijn vorig jaar rond het Haarpad een handvol nederzettingen uit het begin van onze jaartelling ontdekt. Binnenkort gaat het veldwerk weer verder. Leden van onze vereniging, die geïnteresseerd zijn in deze spannende vorm van archeologiebeoefening, zijn van harte welkom om daaraan deel te nemen. Informatie bij Erik Graafstal, tel. 030-940873.

Boekaankondiging

Graag willen wij u attenderen op het verschijnen van een tweetal boeken die de historie van onze regio betreffen.

Het eerste is het „Zuidutrechts woordenboek. Dialecten en volksleven in Kromme- Rijnstreek en Lopikerwaard”, van de auteur Dr.H.Scholtmeijer, een fraai verzorgd boek van 184 bladzijden vol informatie over taal en tradities in het zuiden van de provincie Utrecht, geïllustreerd met foto's, tekeningen en kaarten.

Voor onze leden is dit boek, dat f 34,95 kost, voor slechts f 29,95 (incl. verzendkosten) te koop door overmaking van dit bedrag op postgirorekening 4239476 van de Uitgeverij Matrijs te Utrecht, onder vermelding van „Zuidutrechts woordenboek”. U krijgt het boek dan thuisgestuurd.

Het tweede is het boek „De Stichtse Rijnlanden. De geschiedenis van de zuidelijke Utrechtse waterschappen” van de hand van Marijke Donkersloot-de Vrij en 4 andere auteurs. Dit boek verschijnt ter gelegenheid van het feit dat op 1 januari 1994 de Zuidutrechtse waterschappen Kromme Rijn, Leidse Rijn en Lopikerwaard opgaan in het nieuwe, grote hoogheemraadschap „De Stichtse Rijnlanden”. In het boek beschrijven deskundige auteurs de interessante ontwikkeling van de waterschappen, vanaf het allereerste begin tot in de toekomst. Het mag duidelijk zijn dat de historie van de waterschappen tevens een boeiende geschiedenis van de regio biedt en door de fraaie uitvoering een plezierig kijk- en leesboek is voor een breed publiek.

Voor onze leden is dit boek, dat f 49,95 kost, voor slechts f 45,— (incl. verzendkosten) te koop door overmaking van dit bedrag op postgirorekening 4239476 van de Uitgeverij Matrijs te Utrecht, onder vermelding van „Stichtse Rijnlanden”. U krijgt het boek dan spoedig thuisgestuurd.

Contributiebetaling/ledenadministratie

Bij dit nummer van ons tijdschrift ontvangt u de acceptgiro voor betaling van de contributie voor 1994. Wij verzoeken u de contributie binnen één maand met gebruikmaking van dit formulier over te maken. Als u tijdig betaalt bespaart u ons de moeite en de kosten van een herinnering, want bedenk dat het allemaal werk is wat belangeloos door vrijwilligers wordt gedaan.

Omdat wij graag over een correct ledenbestand willen beschikken verzoeken wij u, als uw naam of adres op de acceptgiro niet helemaal juist vermeld is, dat te melden aan onze ledenadministratie, Mw.P.J.de Rooij-Goes, tel. 03407-71483.

Bij voorbaat dank.

Gevangen, geplunderd en verbrand (II)

1672 - 1673

door Dr. D.W. Gravendeel

De bezetting

De Fransen bereikten op 24 juni 1672 Woerden dat vervolgens, behoudens een tussenpoos van ruim twee maanden, bezet werd gehouden tot 7 november 1673. Oorspronkelijk gold die bezetting ook Montfoort en Oudewater, terwijl in IJsselstein een tijdlang niet minder dan 33 compagnieën Franse troepen lagen.

De vijand richtte nóg een steunpunt in, middenin het vlakke land tussen Utrecht en de Hollandse Waterlinie. Op 6 november 1672 bezette een kleine Franse troepenmacht kasteel en kerk van Harmelen en op 4 december van dat jaar liet

haar commandant ondubbelzinnig weten wie voor haar onderhoud verantwoordelijk waren.

Wie de naïeve gedachte mocht koesteren dat die leveranties netjes betaald werden, kan ik snel uit de droom helpen. Er werd slechts besteld, gevorderd en de verschillende leveranciers moesten maar zien dat zij het hun toekomende op de eigen gemeenschap verhaalden. Daartoe werd zo goed mogelijk boekgehouden om de kosten over de bevolking te kunnen „omslaan”. De betreffende gegevens over de periode van 6 november 1672 tot 6 februari 1673 zijn bewaard gebleven:

Les habitants de fleute conjointement avec ceux d'hermelé et coquin fourniront des lits bois et chandelles pour la garnison du chateau et eglise d'hermelé ce 4e octobre 1672
B. N. de ... commandant au chateau d'hermelé

Les habitants de Fleutre conjointement avec eux d'Hermelé et Coquin fourniront des lits, bois et chandelles pour la garnison du chateau et eglise d'Hermelé (De inwoners van Vleuten, samen met die van Harmelen en Kockengen, moeten bedden, hout en kaarsen leveren voor het garnizoen van kasteel en kerk van Harmelen).

Den Commodant is betaelt twe en twintich dagen ijder dach een pistooll (gouden munt, Louis d'or)	f	290-00-00
van negen gulden tot sijn tafell ende ijder dach een mud haver, beloopt samen		92-03-00
't vadt wijn tot		53-10-00
den brouwer van Hermelen van gelevert bier volgens specificatie		247-07-00
den backer Jan Cornelissen Bosch van gelevert broot, keersen, botter, soudt, volgens specificatie		28-10-00
den brouwer van Vleuten van gelevert bier volgens specificatie		72-00-00
ses beesten gelevert in de drie weecken		12-00-00
drie schapen ijder vier gulden		
noch datter gelevert is aen botter, kaes van Gerrit Francken ende Arien Cornelisse		
ende soetemelck ende schippersvracht		32-14-00
den Commodant noch negen dagen betaelt ijder dach negen gulden ende negen mud haver,		
mede aen hem betaelt, samen		117-00-00
noch drie koeijen		36-00-00
Twe schapen ijder vier gulden		8-00-00
den brouwer van Vleuten van gelevert bier		28-00-00
noch den brouwer van Hermelen van bier		28-00-00
noch heeft Jan den backer van Hermelen gelevert van den 27 sten november		
tot den eersten december 1672 soo aen broot als keersen volgens sijn specificatie		10-11-08
noch heeft de backer voornoemt gelevert aen keersen, botter, kaes ende sout		
tot den 19den december 1672		

<i>noch de Ed.Heer van Hermelen van een horlosie dat hij aen den Commodant heeft behandtreijckt mits dat den Commodant Jan den backer soude betaelen van dat broot dat den backer heeft geleverd van den eersten december tot den 19den december 1672. Dit broot belooft 106 gulden ende het horlosie daer wil de Ed.Heer van Hermelen voor hebben tachtich gulden, dus</i>	80-00-00
<i>noch is de Heer van Hermelen toegeleijt van brandthout tot den 19den december</i>	40-00-00
<i>noch Arien Cornelisse van branthoudt</i>	14-00-00
<i>noch Arien Cornelisse van verschoten gelt</i>	3-08-00
<i>noch Gerrit Jans van verschoten gelt</i>	0-12-00
<i>de weduwe van Jan Cornelisse Bosch van geleverd broodt dat den Commodant hadde beloofd te bestellen dat het tot Utrecht soude betaelt worden en derhalven niet betaelt en is, belooft volgens haar specificatie</i>	53-10-00
<i>noch geleverd 147 pond keersen, ijder pont tot ses stuivers, belooft</i>	44-02-00
<i>noch geleverd drie-en-een-half spijsout, 't spijsout tot f 3-10-00</i>	12-05-00
<i>noch heeft Gerrit Jans Spijck geleverd drie koeijen, de twee stuck voor achtien gulden, de derde voor twalef, is 't samen</i>	48-00-00
<i>noch heeft Arien Cornelisse Velthuijsen geleverd twee koeijen, de een twaleff gulden, de ander 18 gulden, comt 't samen</i>	30-00-00
<i>noch heeft Anthonis Jochums een koeij geleverd voor</i>	18-00-00
<i>noch heeft de weduwe van Jan Ghijsberts Veen een koeij geleverd tot</i>	15-00-00
<i>noch compt de smith van Hermelen van 10 verstaelde ijsers 't samen</i>	3-00-00
<i>noch heeft Ghijsbert Jans van Cooten twemaal tot Utrecht gereden om broot te halen voor de soldaten, compt</i>	3-03-00
<i>noch comt Peter Jacobsen schipper voor vrachtlon, soo van broodt als anders</i>	9-08-00
<i>noch heeft Arien Velthuijsen geleverd aen soetemelck en verschoten booijsloon 't samen</i>	2-13-00
<i>noch comt Merten Matijsen Bosch voor geleverd branthoudt ende 45 manden tuerff, also de helft hiervan is omgeslagen tot 15 gulden omdat het noch niet al en is verbrant, dus tot</i>	15-00-00
<i>noch comt de Ed.Heer van Hermelen voor de geweerdeerde boom bij die van Hermelen geweerdeert tot branthout, de som van</i>	

Er werd dus in die drie maanden maar eventjes voor 1.506 gulden 6 stuivers en 8 penningen geleverd. Drie-vijfde deel daarvan kwam voor rekening van Harmelen, twee-vijfde deel voor rekening van Vleuten, Themaet en de Haer.

Het platteland

Het is soms moeilijk een grens te trekken tussen vorderingen en plunderingen, evenals tussen plunderingen en krijgsverrichtingen. De Franse legerleiding trachtte wel de roverijen en wanordelijkheden van de soldaten tegen te gaan en schuwde daarbij de doodstraf niet. Er moest echter gefourageerd worden en onder die dekmantel was er veel mogelijk.

Ik geef een summier opsomming van wat plundertochten, daarbij in het midden latende of er een militaire operatie aan verbonden was. Op 18 juli 1672 werd Harmelen geplunderd. Op 2 augustus werd het kasteel Kronenburg aan de Vecht bij Loenen opgeblazen. Het slot Loendersloot aan de Angstel werd overmeesterd. De Fransen brachten zeer veel buit (meubelen, goud en zilver) mee terug naar Utrecht. Op 5 augustus werd een menigte beesten ontroofd aan de boeren in Reyerscop en op 8 augustus werd er geroofd en geplunderd in Kockengen, Harmelen, de Breudijk en Gerverscop.

Op 12 augustus werden door de gouverneur van Utrecht enige „boerschouten” tussen Woerden en Utrecht ontboden. Zij kregen de boodschap mee aan hun respectieve huislieden mede te delen, dat zij hun koeien op het kerkhof of ergens anders bij *malkanderen souden jagen en de goederen in de kerk brengen*. Deze plundering droeg dus een officieel karakter.

Op 18 augustus werd Harmelen wederom onder handen genomen, maar nu kreeg ook Vleuten een beurt. Op 20 augustus was het weer raak. Harmelen, de Harmelerwaard, Haanwijk, de Breudijk en de Houdijk werden geplunderd en de ingezetenen *qualijck getracteert*. Op 24 augustus

werd Kamerik bezocht en op 3 september werd er *gefouageerd* op het Oudeland van de Indijk en in de Breudijk tot aan het Woerdense Verlaat.

In 't laatst van september werden er strooptochten gehouden naar Lopik, Lopikerkapel, Benschop, Lexmond, de Loosdrechten, Hilversum en Eemnes. Vooral de laatste plaatsen hadden veel te lijden van de gruwelen en wreedheden der Fransen. Een bekende Utrechter (Booth) meldde: *Op 17 september 1672 zijn de Fransche naer Capel geweest om te vourageren, onder beneficie van hetselve* (onder dekmantel waarvan), *gelijk in alle dorpen van het Sticht daer sij konnen bijkomen, de boeren pillerende* (plunderende).

Zij bezochten op 9 oktober 's Graveland, Loosdrecht en Breukeleveen, op 27 oktober Goyland.

Op 4 en 5 november werden Waverveen en Botshol verbrand. Deze onderneming was overigens onderdeel van een grotere operatie. Een troep van ongeveer 400 Franse soldaten trok naar het veengebied. Men maakte zich meester van Loenen en Loenersloot en ging vandaar naar Demmerik. Van hieruit werden Vinkeveen, Kockengen, Wilnis en Mijdrecht totaal uitgeplunderd.

Het plunderen hield in de loop van 1673 aan en op 17 september van dat jaar schreef onze eerder genoemde bron (Booth) nog eens: *ondertusen is de miserie ten platten lande seer groot, want alles geplunderd ende geruineert wert*.

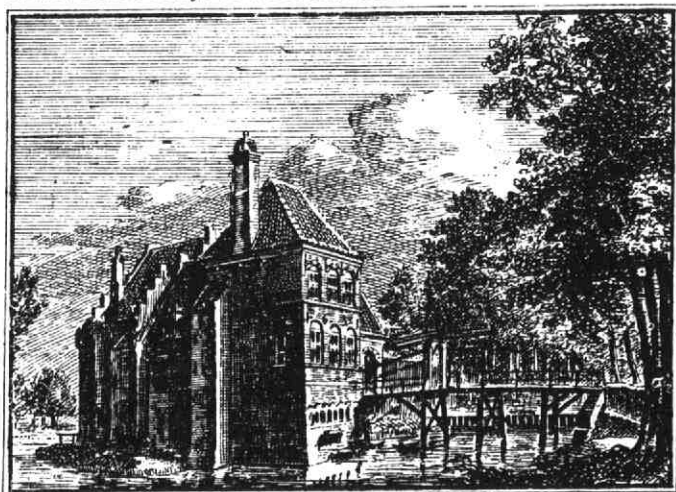
Behalve voedsel, waaronder vee, voerden de soldaten alles met zich mee wat verder nog van hun gading was. Er was vooral grote behoefte aan brandhout. Booth schreef: *Ik hebbe heden ook verscheijde huijsen buijten de Weert sien afbreken om het hout daerof te halen, ende komen alle uren vele ende ontallijke wagens binnen, geladen met balken ende uijtgebroken planken van de vloeren*.

Dat laatste is kennelijk ook in **De Meern** gebeurd. Het dorp was betrekkelijk gemakkelijk te bereiken en lag bovendien op de route naar Harmelen en Woerden. Nadat de

vijandelikheden beëindigd waren, deed de toenmalige predikant van De Meern, Ds Adrianus van Sijpestein (1653 - 1702) zijn beklag bij de Heren van Oudmunster:

Vertoonen met alle behoorlijcke eerbiedicheit die van de kercke van de Meern hoe dat door des vijants militie haer kerck ende schoolhuijs sijn beschadicht ende geschonden, preeckstoel ende alle bancken verbrant, solders, bedstede, glasen ende vensters ende deorraempt alle wech, so dat onbequaem sijn om de Godtsdienst in te pleegen ende in het schoolhuijs te wonen, enz.

Het kasteel van Harmelen circa 1750.
Kastelenboek provincie Utrecht.

De Geheym-schryver (1760) meldt: *In de Glasen van de kerk ziet men in die alle Wapens geschildert en ingezet in 't Jaar 1670, maar zyn zeer geschonden, daar buyten twyffel de Franschen in 1672 en 1673 haar vermaak aan getoont zullen hebben; dog die inde Glasen van 't Choor schynen wat meer verschoont te zyn.*

Tussen 19 februari 1671 en 1674 werd er in de kerk van De Meern niet gedoopt en tussen 21 mei 1671 en 3 juni 1674 niet getrouwd, wat, het bovenstaande in aanmerking nemende, wel valt te begrijpen.

In de Hervormde kerk te **Vleuten** doopte Ds Bartholdus van Hattum in 1672 drie kinderen - een vrij normaal aantal voor die jaren - en wel op 18 februari, 17 juni en 25 december. In 1673 waren er geen dopelingen. In 1672 werd één huwelijk voltrokken, op 4 februari. In 1673 drie, namelijk op 29 juli, 17 augustus en 14 december. In 1671 werden normaal lidmaten aangenomen, in 1672 niet, maar in 1673 weer wel, op 5 januari, 19 juli, 21 en 26 december. Het lijkt er dus op dat het Hervormd kerkelijk leven in Vleuten, zij 't met wat horten en stoten, redelijk normaal voortgang heeft gehad.

Ik weet niet of de kerkeraad toen vaak vergaderde. Er is uit die periode maar van één vergadering een kort verslag bewaard gebleven, namelijk van de bijeenkomst van 2 februari 1673. Er werden een ouderling (Gerrit van Liesveldt, schout van de Haer) en een diaken (Hendrick Theunisz. Smidt aen de Haer) gekozen en de predikant sloot de vergadering *nae een ernstige vermaeninge dat doch een iegelijk bijzonder in dese hoogh-druckende noodt in sijne be-roepinge getrouw en standvastich wilde wesen.*

De Geheym-schryver (1760) meldt in zijn beschrijving van de kerk: *In de Kerk zyn de Predikstoel, en die van de Kerkenraad, zeer net gemaakt, en in den Jaare 1614 nam men daarvan het eerste gebruyk; dog van het Jaar 1672 vertoont men in de Predikstoel nog eenige gaten, door de Franschen ingeschoten, toen den Predicant daarop stond*

te Prediken. Het moet op die „fouragetocht“ weer aardig uit de hand zijn gelopen!

Van **Haarzuilens** heb ik niet veel kunnen vinden. In de Hedendaagsche Historie (1772) wordt bij de beschrijving van het kasteel onder andere gezegd: *Het Huis de Haar legt in een laagten Veengrond, welke aan de kleilanden paalt. 't Is een zwaar ouderwetsch gebouw, waarin zwaare kelders gevonden worden, die in den jaare 1672 en 1673 tot gevangenissen gebruikt werden.* Ik heb de bron van deze bewering niet kunnen achterhalen en, eerlijk gezegd, vind ik 't ook niet zo waarschijnlijk. Een gevangenis zou toch een aparte bezetting hebben vereist en wie werden er dan wel opgeborgen? Misschien werden er een enkele maal wat krijgsgevangenen verzameld, maar 't kasteel lag wel erg uit de route.

Onze kastelen

In aansluiting op het bovenvermelde betreffende kasteel De Haar moet ik bekennen dat het mij niet is gelukt een goed inzicht te krijgen in de lotgevallen van de kastelen in de provincie Utrecht in het algemeen en in die van onze eigen ridderhofsteden in het bijzonder.

Craandijk heeft een curieuze mening. Hij vertelt dat de huizen Ter Aa en Ruwiel door de Fransen zijn verwoest en schrijft dan verder - als ons gebied ter sprake komt - letterlijk: *Deze landstreek had, in vergelijking met andere oorden in het Sticht, niet veel geleden. Wèl was den 3den September 1673 (dat is dus een andere dan de eerder genoemde datum, maar Vleuten zal wel vaker aangedaan zijn) Vleuten geplunderd, wèl was Harmelen het tooneel van meer dan ééne schermutseling, wèl wemelde 't hier soms van ruiters en soldaten toen Woerden door den prins werd belegerd, maar de ridderhofsteden leden weinig aanstoot. Zij behoorden nagenoeg allen aan Utrechtsche edelen, destijds als onderdanen van den koning van Frankrijk beschouwd, en diens politiek bragt niet mede hunne eigendommen te verwoesten.*

In het kastelenboek van de provincie Utrecht (druk 1966) worden 161 kastelen beschreven. Als criterium voor het kasteel-zijn is aangenomen de middeleeuwse grondslag of tenminste de grondslag van een „versterkt huis“. Een vermelding van plundering, verbranding, verwoesting, opblazing met buskruit of althans beschadiging door de Fransen vond ik in 20 gevallen. Daarbij werden, wat ons betreft, genoemd De Haar en Ter Mey. Dit heb ik echter niet elders bevestigd gevonden.

De Fransen hadden soms een goede reden om een kasteel te verwoesten. Een voorbeeld daarvan was het slot Kronenburg aan de Vecht bij Loenen. Hierin lag een Staatse bezetting die tot taak had de toevoer van hooi en turf naar Utrecht te verhinderen. Er stond een militair belang op het spel en na de verovering, in augustus 1672, werd de vesting geslecht.

Het kasteel Amerongen werd op 21 februari 1673 op bevel van Luxembourg van onder tot boven met takkenbossen opgevuld en aangestoken, zodat het tot de grond toe afbrandde. Het was een strafmaatregel tegen de eigenaar Godard Adriaan van Reede omdat die zich niet had gestoord aan het Franse bevel zich bij de Staten van Utrecht te melden en in de provincie te blijven.

Soms ook werden kastelen verwoest omdat de Fransen zelf niet altijd in staat waren ze blijvend te bezetten en om te voorkomen dat Staatse troepen van de gelegenheid gebruik zouden maken. Dit was het geval in Jaarsveld en Montfoort.

Als er geen militaire belangen speelden kon men plundering en verwoesting ook afkopen. Vermogende families, die overigens veelal elders woonden en hun slot door een kastelein of slotbewaarder lieten beheren, maakten daar gebruik van. Zo bleef Batestein onder Harmelen gespaard omdat het door *gegeven contributie geconserveert* werd toen alle hofsteden en huizen in de buurt werden verbrand. Dat laatste gebeurde omdat Staatse troepen zich in de verlaten opstallen verscholen. Ook het Huis Voorn had een sauvegarde, waaraan in het algemeen strikt de hand werd gehouden. Zeven Franse soldaten, die toch tot plundering van Voorn overgingen, werden te Utrecht gevangen genomen. Eén van hen werd buiten de Catharijne poort opgehangen.

Oorlogsmateriaal

Als dat zo te pas kwam werd de bevolking tewerkgesteld bij de aanleg van versterkingen en ook het materiaal daarvoor moest geleverd worden. Op het scheiden van de markt - de Fransen verlieten Woerden op 7 november 1673 - kwam er nog zo'n vordering af:

Door ordre van den Heer Marquis van Thouars, Collonel ende Commandant der Stadt Woerden

Ordonneert 't Dorp Vleuten binnen den tijt van drie dagen te leveren vierhondert palasaden tot tien voet lanck ende vijffhondert stormpalen tot seven voet lanck, om alhier tot dienst van 't landt te gebruijcken.

Actum Woerden 17 November 1673.

Dat de dateringen wat verwarrend zijn, kan zijn oorzaak hebben in het feit dat men data „oude stijl” en „nieuwe stijl” door elkaar gebruikte. De „oude stijl” liep 10 dagen achter. Bovendien verlieten de Fransen Utrecht pas op 23 november; zij hadden misschien Woerden nog niet definitief opgegeven.

De order van de markies was aanleiding tot een brief van de secretaris van Vleuten aan de Heeren van het kapittel van Oudmunster:

Daer is een briefgen gecomen aen die van Vleuten vanwege de gouverneur van Woerden door orderen van de graeff van Waldijck om te leveren 400 pallesaten ende 500 stormpalen.

Daerom is ons vriendelijck versoeck aen de Ed.eerw. Heeren datse mede, neffens de huijsluijden, aenwijsinge sullen doen nae den urber (orbaar, wat in aanmerking komt) om te hacken van haer huijsen ofte stegen (wegen, paden).

Ofte aenders heeft den comondant van het huijs te Harmelen geseijt dat hij wel order sal stellen.

Ende oock hebben die van Vleuten aen de gouverneur van Woerden gebrocht een partij gelts, waeraen noch manckeert noch wel 100 gulden, en oock spreckt de gouverneur noch van haver voor sijn peerden.

Daerom sullen de Ed. Heeren voor haer huijsen moeten betalen neffens opgesetenen, ofte aenders sullen sij voor haer Ed. huijsen sauvegarden moeten versoecken.

Actum den 10 November 1673.

Dat was duidelijk. De Fransen eisten palen, geld en haver en onze brave secretaris waarschuwde zijn superieuren, die min of meer veilig in Utrecht zaten, dat ze moesten meewerken. Ze moesten, evenals de boeren, aanwijzen welke bomen in aanmerking kwamen om gerooid te worden en daar

was nog enige haast bij ook, want anders zou de commandant van Harmelen er wel voor zorgen. Verder was er geld (de brandstichting!) naar Woerden gebracht, maar daar mankeerde nog wel wat aan zodat nu de bezitters van de „huijsen” (kastelen) maar eens over de brug moesten komen. Anders zouden zij ook „gevangen, geplunderd en verbrand” kunnen worden. De enige manier om daar onderuit te komen was dan „het versoecken van een sauvegarde”.

Onder een „sauvegarde” kan men verstaan een schriftelijk bewijs van vrijwaring van inkwartiering, vordering of plundering. Ook werd op gebouwen wel een teken aangebracht, dat aangaf dat men eraan voorbij moest gaan. Tenslotte was het ook de benaming voor een soldaat, ingekwartierd ter bescherming tegen plundering. Het spreekt vanzelf dat er duur voor betaald moest worden.

Brandschatting

Een geliefd middel om aan geld te komen, was het opleggen van een brandschatting. De bezettende macht eiste een som geld, op straffe van plundering en brand. Ook Vleuten ontkwam hier niet aan. Men was evenwel niet snel met betalen, wat een ernstige waarschuwing opleverde:

Uijt kracht der Ordonnantie van de Koningh, geteekent, Robbert, Intendent (Robbert was de door Lodewijk XIV aangestelde Intendant van Justitie, Politie en Financie), gedaateert den 4den Jannuaris, behelsende expres bevel te betaelen de somma van 1.800 guldens, aengaende de taxatie van de Contributie wegens het Dorp van Vleuten

Welcke ordre is geleverd geweest aen de inwoonders van deselfde plaets en gedaen ten selfe tijt bevel te betalen de voorseijde somma in handen van de Heer Harmand, Lijutenant van 's Konings Sauvegardes, gehuijsvest tot Utrecht buijten de Weerdpoort dichte bij St Martens Gasthuijs, op pene gevangen, geplundert ende verbrand te werden.

Aen het welcke de voorseijde inwoonders niet en hebben voldaan noch gehoorsaemt.

Tot dien eijnde ick haer voor de laetstemaell verklaer dat sij te voldoen hebben aen de voorseijde ordre ende te betalen sonder faut, drie dagen na datte dese is geleverd, in handen van de Heer Harmand de voorseijde somma van 1.800 guldens, op pene voorseijt, sonder eenige verschooningh.

Geteekent Harmand.

Ende verklaert door mij onderteekent den 24sten dagh van Jannuaris 1673.

Aubert

Toch wat geschrokken, schreven de Vleutenaren de „Intendant des Konings” een kruiperige brief:

Zeer nederig (en toute humilité) brengen de inwoners van Vleuten onder Uw aandacht dat zij voor de maanden November en December zijn aangeslagen voor de som van 1.800 gulden en dat zij welgenegen (bien enclin) zijn Uwe Excellentie genoegdoening te verschaffen, maar omdat zij nogal in kommervolle staat verkeren door de punderingen en stroperijen (pilleries en depouillements) van zowel de soldaten des Konings als van de Hollanders, alsook door de knevelarijen (exactions) door de Commandant van Harmelen, verzoeken zij Uwe Excellentie de goedheid te willen hebben hen nog enkele dagen uitstel te verlenen om zó veel geld bijeen te brengen als waarmee zij hopen dat Uwe Excellentie genoeg zal nemen.

Ik weet niet zeker of bovenstaande brief inderdaad is verzonden, want op 17 februari 1673 werd door de schout van Vleuten een veel uitvoeriger schrijven overhandigd aan een zekere „Monsieur Baron” (de fourier):

Aan Mijnheer de Intendant,

De inwoners van het kerspel (la paroisse) Vleuten geven Uwe Excellentie nederig en eerbiedig te kennen dat zij in naam des Konings (de la part du Roy) bevel hebben gekregen als bijdrage de som van f 1.800,-- te betalen.

Zij hebben vergaderd om te zien of zij genoemde som konden opbrengen en zij hebben bevonden dat hun dat volslagen onmogelijk was omdat hun geldmiddelen uitgeput zijn en er voorlopig ook geen mogelijkheden zijn om die aan te vullen, omdat zij voortdurend zijn gestroopt en geplunderd door soldaten en vooral dragonders „sinds wij tot vandaag de dag frans zijn” (depuis que nous sommes Francois jusqu'au jour'hui) die in troepen komen en van de inwoners alles afnemen wat voor de hand ligt.

In de tweede plaats tengevolge van de voortdurende passage van troepen op weg naar Woerden en daarvan terugkerend. Vooral de tochten naar Woerden en Bodegraven hebben de inwoners zo goed als niets gelaten, daar meer dan de helft van het kerspel langs de wegen ligt, zowel te water als te land.

In de derde plaats zijn zij onophoudelijk verplicht geweest hun bijdragen te betalen voor het onderhoud van het garnizoen op het kasteel te Harmelen, want hun al meer dan f 600,-- heeft gekost en welke verplichting nog steeds voortduurt.

En tenslotte omdat hun huizen voor het grootste deel onder water staan, verbrand zijn of omvergehaald.

Niettemin hebben zij hun best gedaan, hoewel zij weinig hebben, hoofd voor hoofd bij te dragen van het weinige dat hun restte, een ieder naar zijn vermogen, om de bevelen des Konings, evenwel met verdriet en bittere tranen (avec pleurs et larmes amères), maar zij hebben, ondanks al hun moeite, niet meer bijeen kunnen brengen dan de som van f 450,--.

En verzoeken zeer nederig (très humblement) dat het Uwe Excellentie moge behagen genoemde som te accepteren en de goedheid zowel als het medelijden met hen te hebben, hen de rest kwijt te schelden met het oog op hun diepe ellende en onmogelijkheid om meer bij te dragen.

Daar stond nog onder gekrabbeld:

En terwijl zij bezig waren met deze collecte, werden zij wederom geplunderd door de soldaten, ondanks dat zij de vrijgeleides (les sauvegardes) bij zich hadden. Weer in één huis 14 of 15 koeien, in een ander 4 of 5 en nog in verschillende huizen meer of minder; nog Vrijdag jongstleden 2 paarden in een huis, gelegen in het dorp.

Om al deze redenen smeken de verzoekers Uwe Excellentie dat het U moge behagen de helft van de gevraagde som af te doen en zij hopen dat zij deze week het resterende deel van de helft bijeen kunnen brengen.

Nog in het laatst van 1673 speelde de kwestie van de brandschatting. Blijkbaar waren enkele, wat kapitaalcrachtige figuren te hulp geschoten, maar die moesten natuurlijk hun geld wel terug hebben. Zo heeft een zekere Merrichge, weduwe van Claes Laurentsen

Ontfangen, volgens resolutie van de Geërfden van Vleu-

ten op huijden genomen, wt handen van den Secretaris Baerle, van wegen de Heeren van den Engh, Duckenburg, van den Ham ende van de Heggen, de somme van acht en veertigh gulden in betaelinghe van haertuijder quote (aandeel) tot eenige resterende brandschatting, geeijst bij de Heere Marquis de Thouars, Collonel ende Commandant van Woerden.

Actum 'tUtrecht den 11den November 1673.

Toen Willem Dircksz. van Bijlevelt, brouwer te Vleuten, op 18 oktober 1673 van Marichje Sweeren van der Woert, weduwe van Egbert Cornelisz. van Vlooten, *sekeren boomgaert, erve ende hoffstede* kocht, geschiedde dat onder andere op de voorwaarde dat de koper tot zijn last zou aanvaarden *de alreede verschenen ongelden* (belastingen), *mitsgaders sauvegarde ende oirlochsgelden, alreede omgeslagen ende noch om te slaen.*

Nabeschouwing

Wat is er nu „erger” geweest, de Franse bezetting van 1672 - 1673 of de Duitse overheersing van 1940 - 1945? Voor het platteland zonder enige twijfel de eerste. In de stad werd de discipline goed gehandhaafd, het platteland was letterlijk „niemandsland” waar iedereen zijn gang kon gaan. Het waren immers niet alleen de Fransen die er schermutselden en „fourageerden”. Profiteurs en scharrelaars - de hyena's van de samenleving - teisterden evenzeer de berooide bevolking. Zij sleepten weg wat er nog restte en trachtten daar goede zaken mee te doen.

We moeten de veerkracht respecteren van een bevolking die dit allemaal onderging en er toch weer bovenop wist te komen.

Rijksarchief Utrecht, S.C.J. Archief kapittel Oudmunster, inventarisnummers 604, 624

Geschiedkundige Atlas van Nederland, De oorlog van 1672, tekst en kaart van Dr A.A. Beekman, 1922

Gerlof Verwey, Geschiedenis van Nederland, 1986

Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel 8, 1979

J. van Bommel, Geplunderd en beroofd, Harmelen in 1672 en 1673, 1986

Geheym-schryver van Staat en Kerke der Vereenigde Nederlanden, 1760 Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, 1772

F.A.R.A. van Ittersum, De Lekdijk Benedendams en de IJsseldam, deel II, 1906

Nico Plomp, Woerden 600 jaar stad, 1972

Jac. de Bruyn, De Hervormde Gemeente De Meern, 1977

Archief Hervormde Gemeente Vleuten, inventarisnummer 1

S.J.C. Jessurun-ten Dam Ham, waarin ook Booth, Utrecht in 1672 en 1673, 1934

W. van de Pas, Tussen Vecht en Oude Rijn, 1952

Kastelenboek provincie Utrecht, 1966

J. Craandijk, Wandelingen door Nederland, 3de druk, 1888

Mr B. Costerus, Historisch Verhael, 1707, Univ. Bib. Utrecht inv. S qu 404a

Mr E. Booth, Dagelijksche Aanteekeningen enz. in 1672 en 1673, Bib. Gem. Arch. Utrecht inv. 85B - 464

Kronijk Historisch Genootschap Utrecht, 1868, Univ. Bib. Utrecht, inv. AB S. oct. 2271b

Mr Dr J. den Tex, Onder vreemde heren, De Republiek der Nederlanden 1672 - 1674, Inst. voor Geschiedenis RU Utrecht, inv. LB - GES A 13 - 23

A.J. van der AA, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, 1839 - 1851

Reacties van lezers

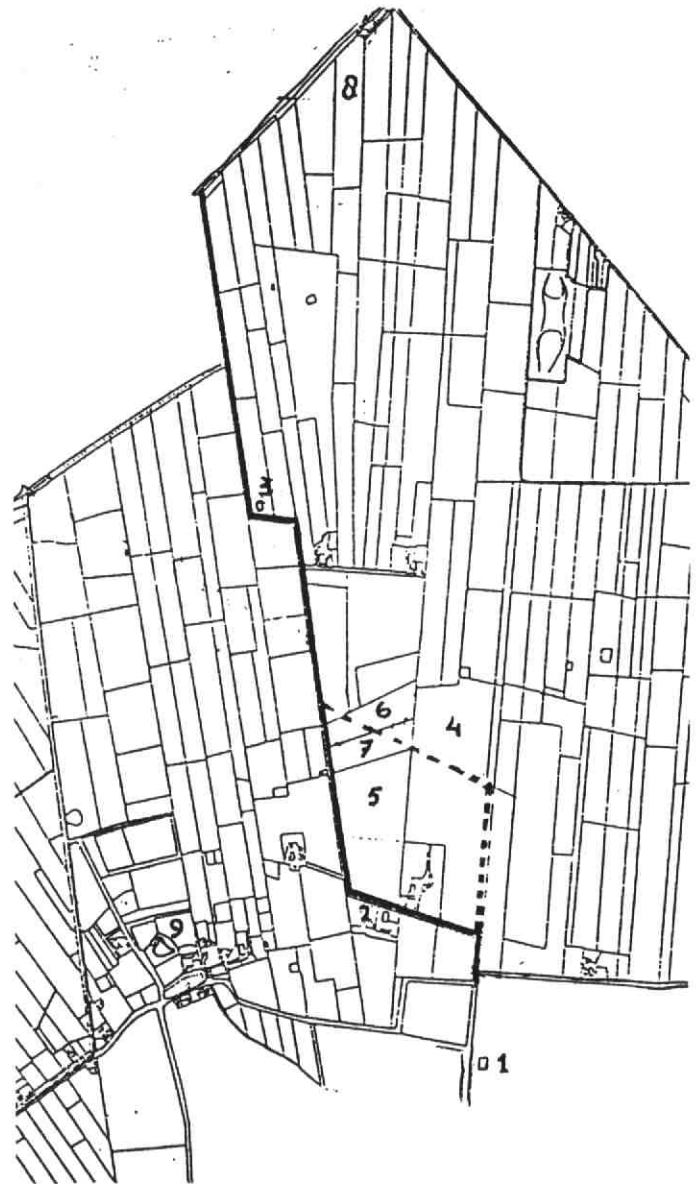
Naar aanleiding van het artikel „De nalatenschap van een rijke boer” in het juninummer van ons tijdschrift, ontvingen wij een drietal reacties van lezers.

De heer F.J.Scheepens uit Vleuten attendeerde op enkele onjuistheden in het familie-overzicht op blz. 29, t.w.: Als moeder van Gerrit van Wijk wordt vermeld Judith Vreeswijk. Dit moet zijn Judith Vreeswijk. Als echtgenote van Gerrit van Wijk wordt vermeld Marringje van Rijn. Dit moet zijn Maria van Rijn, met wie hij op 19 januari 1801 in Jutphaas trouwde. Marringje of Mergje was een zuster van Maria, die op 16 november 1800 in Jutphaas trouwde met Adrianus van Wijk, een broer van Gerrit. Gerrit van Wijk had 11 kinderen, waarvan er 7 in het overzicht vermeld zijn, omdat die bij het opmaken van zijn testament op 10 maart 1842 nog in leven waren. De 4 eerder overleden kinderen waren: Johannes, ged. 20-01-1802, die op 23-01-1823 in Odijk trouwde met Jacomijntje Dorrestein, Wilhelmina Maria, ged. 15-08-1803, Wilhelmina, geb. 28-06-1815, en Franciscus, geb. in 1817. De in het overzicht vermelde Jan moet zijn Johannes, ged. 31-08-1808, die op 28-04-1830 in Oudenrijn trouwde met Alida Velis, ged. op 10-06-1803 in Oudenrijn. Tenslotte moet de doopdatum van Margaretha 22-02-1811 zijn in plaats van 22-02-1800.

De heer Mark Glissenaar uit Amsterdam schrijft dat hij mogelijk een indicatie kan geven over de ligging van de Hooge Kamp onder Haarzuilens. Hij verwijst daarvoor naar een taxatie van de nalatenschap van Johan Philip van Stembor op 25-09-1709, waarin onder andere staat „alsmede twee morgen hoijlant, genaemt het HoogCampjen, gelegen achter 't ossenlant onder desen geregte (Themaat), gebuijckt wordende bij Jan Gijsen op Themaat”. In die taxatie, die in totaal 22 morgen land betreft, worden ook vermeld „Twee campen weijlant, genaamt het ossenlant, gelegen onder desen geregte achter het huijs d'Haar, groot 8 morgen” en „Vier morgen weijlants, genaamt het ossenlant, gelegen mede achter 't huijs de Haar”. Hij veronderstelt hij dat het Hoogcampjen deel uitmaakt van die 22 morgen land (of 21½) zoals in andere akten vermeld, die achter „het huijs De Haar” hebben gelegen, maar waarvan de preciese ligging hem niet bekend is.

Als de heer Glissenaar nog een stapje verder gaat met zijn veronderstelling moet hij ook concluderen dat het bewuste land in het gerecht Themaat lag, dus ten noordoosten van de (vroegere) Ockhuizerlaan en dus nog wel een flink stukje van het kasteel verwijderd.

Dat klopt echter wel met de plaatsaanduiding van de heer J.P.Jansen uit Haarzuilens, die ons een kaartje zond, waarop hij verschillende landerijen en boomgaarden met hun namen heeft aangegeven. Een deel van dit kaartje is hierbij afgedrukt.

Deel van de kadastrale minuutkaart van 1832 van de gemeente Haarzuilens. Zwarte lijn: de vroegere Ockhuizerlaan (grens tussen de gerechten Themaat en de Haar); Zwarte stippellijn: het later aangelegde deel van de Ockhuizerweg. 1: De Griendhoeve; 2: De Eik; 3: Het Veldhoen; 4: boomgaard „De Hooge Kamp”; 5: boomgaard „De Pyramide”; 6: Boomgaard „De Jonge Reit”; 7: boomgaard „De Reit”; 8: De Meulenkamp; 9: Kasteel De Haar.

Dank aan de schrijvers voor hun waardevolle bijdragen.

J.W.Schoonderwoerd

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1 Vleuten:

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.

Een Vleutenaar ging naar de Berbiesjes (I)

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In de N.H. Kerk te Vleuten ligt volgens een grafsteen uit 1794 Wolfert Simon van Hoogenheim begraven, oud-kolonel en oud-gouverneur van Berbice. Wie was deze man; hoe kwam hij in Vleuten terecht; waar ligt Berbice en waar komt de uitdrukking „naar de barbiesjes gaan” vandaan? Een in zijn tijd belangrijk man, die veel van de wereld gezien had en veel had meegemaakt, koos als laatste woonplaats het toenmaals lommerrijke Vleuten

Wolfert Simon van Hoogenheim

Kent u de uitdrukking „Iemand naar de berbiesjes wensen”? Ik denk het niet. Tot voor kort kende ik deze uitdrukking ook niet, maar ik werd ermee geconfronteerd toen ik mij ging verdiepen in de persoon van Wolfert Simon van Hoogenheim, die op 28 maart 1794 in Vleuten overleed en daar op 2 april 1794 in de N.H. Kerk (zie afb. 1) werd begraven.

name en telt op 4000 km² thans ruim 60.000 bewoners. Oorspronkelijk was het een Nederlandse kolonie, die na 1781 herhaaldelijk door de Engelsen werd bezet en in 1814 definitief aan de Engelsen werd afgestaan, samen met Demarary en Essequibo. Sedert 1831 vormen deze drie samen de kolonie Brits-Guyana. De hoofdstad heette vroeger ook Berbice, maar nu New Amsterdam met ruim 9000 inwoners (zie afb. 3 middenpagina).

„1794. April. Op den 2. dito 's morgens ten 7 uren alhier in de kerk begraven en in stilte bijgezet den WelEdelgebooren Heer Wolfert Simon van Hoogenheim, oud-colonel van de Infanterie ten dienste der Vereenigde Nederlanden, en oud-gouverneur-generaal der Colonie de Berbice, overleden op de buitenplaats Alenvelt 28e Maart 1794, 't graf gelegen Regel 7, Nummer 12, is door Mevrouw M.E. de Malaprade, Douariarière de Hoogenheim gekocht van den Heer Cornelis Hoogeveen als Kerkmeester van Vleuten. Komt de kerk voor haare gerechtigheid f 1,-,-.”

Wie was deze man en hoe kwam hij in Vleuten terecht en waarom werd hij hier begraven? Was het omdat hij hier familie had of was hij gewoon bij vrienden? Of was het omdat Vleuten zo'n mooie plaats was om de oude dag door te brengen, zoals blijkt uit een beschrijving van Vleuten uit 1793:

„een Dorp gelegen in de Ambagtsheerlijkheid Vleuten ende Meeren, in het Nederkwartier des Stichts van Utrecht, een groot uur gaans ten Westen van de Stad Utrecht, en van merklijk aanzien en fraaiheid, doordien de meeste Huizen geheel van steen zijn; iet ongemeens, in dien oord, ten platten Lande. Bij deeze inwendige fraaiheid kooft nog het uitwendig bevallige deezes Dorps, door de lustige boomgaarten en beplantingen, en de vrugtbare akkers en velden, van welke het omringd wordt. Zo wel de Kerk als de Toren zijn zwaare Gebouwen, en draagen de kenmerken van hoogen ouderdom. Van binnen pronkt de Kerk met eene menigte Wapenborden van adellijke Geslagten, welke hier hunne begraafplaatsen hebben. Zelf ontmoet men er eene Grafkapel van het Geslagt Van den Ham. De Hervormde Gemeente wordt door haaren eigen Leeraar bediend. Ook hebben er de Roomsgezinden, die er vrij talrijk zijn, eene Statie. Als eene bijzonderheid, dit Dorp betreffende, wordt het Bier, welk hier gebrouwen wordt, bij de liefhebbers van dien drank, zeer geroemd.”

Waar ligt Berbice

Maar voor we een antwoord trachten te

Afbeelding 1

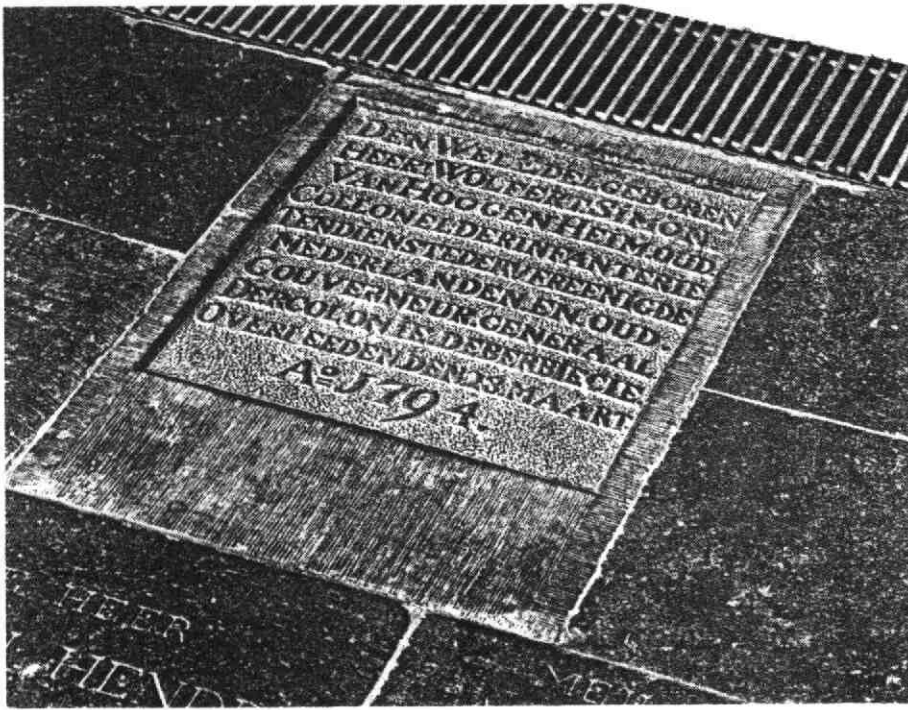
Wat is het geval. Tijdens de voorbereidingen voor de openstelling van de Hervormde Kerk te Vleuten ter gelegenheid van de Open Monumentendag 1993 werd aan de te vertonen dia-presentatie een dia toegevoegd van de in de kerk aanwezige grafsteen van genoemde Van Hoogenheim met als opschrift: „Den Weledelgeboren Heer Wolfert Simon van Hoogenheim, Oud-Collonel der Infanterie Ten Dienste der Vereenigde Nederlanden en Oud-Gouverneur-Generaal der Colonie van Berbice, overleden den 28 maart Ao 1794” (zie afb. 2).

Nu blijkt Berbice het oostelijkste der drie afdelingen van Brits-Guyana (Zuid-Amerika) te zijn. Het grenst aan Suri-

Het is een typisch tropisch gebied en erg ongezond. Het is er heet, met een gemiddelde temperatuur van 27°C en twee regentijden. Het was vroeger kennelijk geen pretje om naar dat gebied te worden uitgezonden en in de volksmond werd Berbice verbasterd tot „berbiesjes”; zo ontstond de uitdrukking „iemand naar de berbiesjes wensen”, als men iemand iets heel ergs wilde toewensen.

Dit alles wekte bij mij natuurlijk nog meer belangstelling naar de persoon van Van Hoogenheim, die dus op 28 maart 1794 in Vleuten overleed en op de 2e april werd begraven, zoals blijkt uit het Register van begraafrechten N.H.-kerk Vleuten 1777-1829:

Afbeelding 2

vinden op de gestelde vragen, toch nog iets meer over de geschiedenis van het zo ver van Vleuten afgelegen gebied Berbice.

Dat gebied werd voor het eerst ontdekt in 1499 door Alonzo de Hojeda, Spaans ontdekkingsreiziger (1466-1516), vergezeld door Amerigo Vespucci, Italiaans ontdekkingsreiziger (1451-1512). Het binnenland bleef nog lang onbekend. Men dacht, dat aan een gewaand Parimameer een paradijsachtig goudland gelegen was, wat aanleiding gaf tot ontdekkingsreizen van o.a. Walter Raleigh (1552-1618). Maar het waren de Hollanders, die er aan de kust het eerst volksplantingen hebben gesticht en wel in 1580 aan de rivier Pomoroen en in 1596 aan de Essequibo. Deze volksplantingen bloeiden vooral sedert de oprichting in 1621 van de West-Indische Compagnie (zie afb. 4) als gevolg van de invoer van Neger-slaven. In 1624 vestigden wij ons aan de Berbice, vanwaar wij het land tot aan de Corantijn onderzochten. Ook de Fransen stichtten er volksplantingen (1626-1635), evenals de Engelsen, die Paramaribo stichtten (zie afb. 5). Maar zij verlieten deze plaats alweer gauw wegens overlast van Indianen, het klimaat en de Fransen, die in 1640 ook daarheen hun heerschappij hadden uitgestrekt. In 1652 namen de Engelsen Paramaribo echter weer in bezit en in 1662 werd de kolonie uitgebreid en naar de graaf van Surrey genoemd met de naam Surreyham (dus later verbasterd tot Suriname). Sinds 1657 bezaten wij intussen de oevers van de Pomoroen en Morocco, waar wij de steden Nieuw-Zeeland en Middelburg hadden gebouwd. In 1665 veroverden de Engelsen Essequibo en deden een aanval op Berbice.

„Toen de Koning van Engeland, Karel de II, in den Jaare 1666, last gegeven hadt, om de Nederlanders, als derzelver Volksplantingen, in Amerika, te verdrijven, waren de Zeeuwen (zie afb. 6) voor anderen in de weer, om het uitvoeren van dit bevel den Engelschen te beletten. Zij rustten drie Oorlogschepen (drie fregatten) en vier kleinere Scheepjes uit, onder den Kapitein Abraham Krynszoon (Abraham Crijnsen), en staken, in den Winter des gemelden jaars, in Zee. (zie afb. 7) In Maart (om precies te zijn op 25 februari 1667) van 't volgende jaar, kwamen zij aan de Rivier van Suriname (fort Willoughby), alwaar de Engelschen eene Volkplanting aangelegd hadden. De Zeeuwen lieten de Engelsche Vlag waaien, en zeilden de Rivier op, tot onder de Sterkte der Engelschen. Doch also zij onkundig van de Seinen der Engelschen waren, deed de Bevelhebber der Sterkte terstond op hen los branden. Zij gaven hem de volle laag wederom, stapten aan Land, en maakten zich welhaast meester van de Sterkte, die slegt voorzien was, en bij verdrag overging.”

Crijnsen legde een bezetting in het fort, dat hij herdoopte in Zeelandia. Na Berbice en Essequibo te hebben aangedaan en versterkt, koerste Crijnsen naar Tabago, dat kort tevoren door de Fransen op de Engelsen was heroverd, maar daarna door hen verlaten was; ook daar legde hij een Nederlandse bezetting. Vervolgens begaf hij zich naar Martinique, een kolonie van onze Franse bondgenoot. Met behulp van een Frans eskader besloot Crijnsen nu een inmiddels aangekomen Engelse vloot aan te vallen. De ontmoeting had plaats bij de mond van de St James-rivier in Virginie. Door de Fransen in de steek gelaten moest Crijnsen,

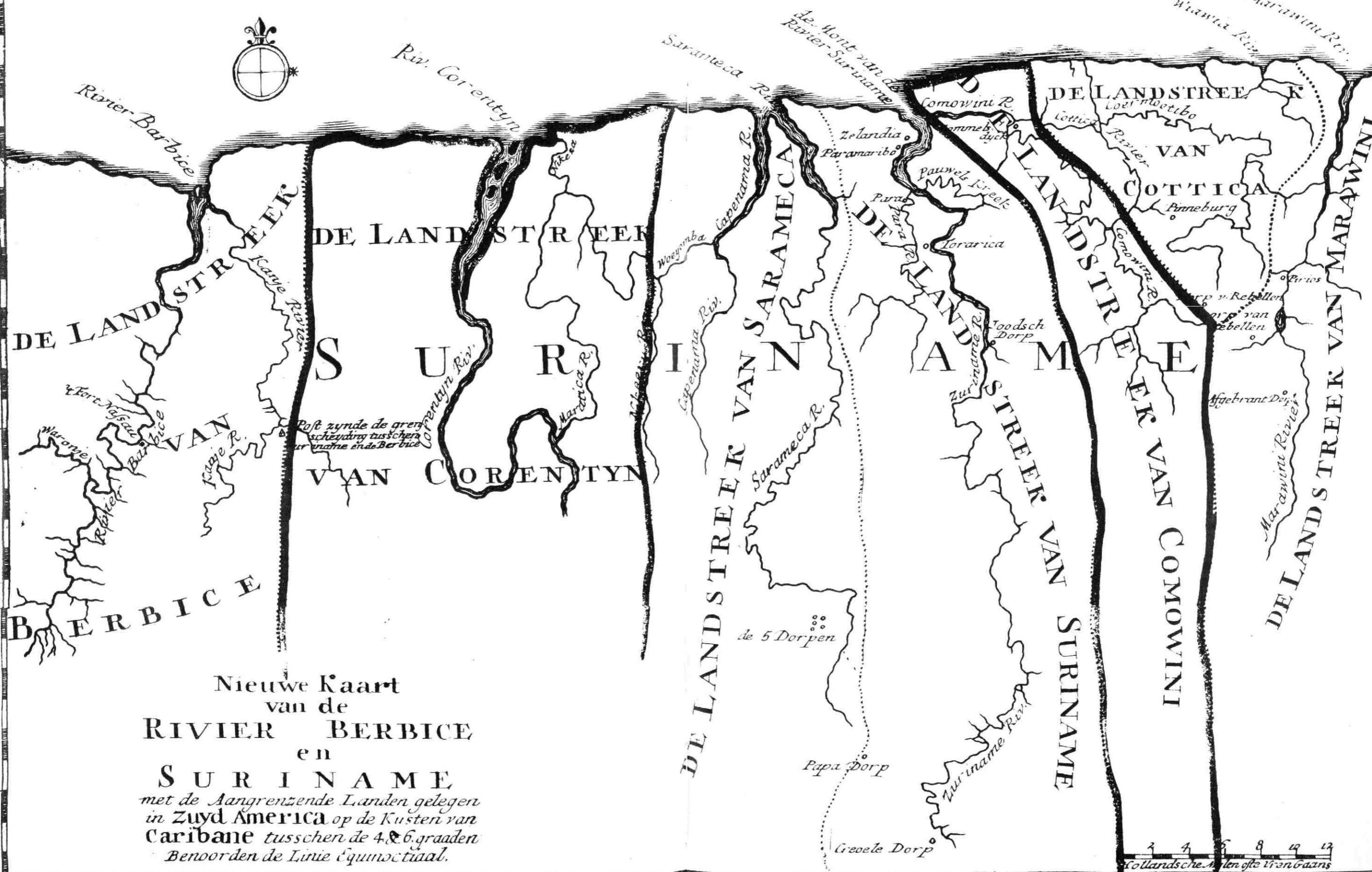
die het Engelse admiraalsschip had geënterd, dit laten schieten, waardoor de slag onbeslist bleef.

Bij de Vrede van Breda (1667) (zie afb. 8*) stonden de Engelsen met het veroverde gebied ook Suriname aan de Nederlanders af in ruil voor de Noord-amerikaanse kolonie Nieuw-Amsterdam, nu New York. (zie afb. 9*). Ook de Franse koloniën, in 1654 door de Engelsen veroverd, werden door hen in 1664 ontruimd; deze werden in 1667 door ons veroverd, maar een jaar later weer afgestaan. Enige maanden na Crijnsens terugkeer in Zeeland werd daar bekend, dat een Engelse vloot Suriname heroverd had. Gecommitteerde Raden zonden Crijnsen er opnieuw met een eskader heen. Hij kwam 25 april 1668 voor de Surinamerivier ten anker en drie dagen later gaven de Engelsen de kolonie zonder verdere strijd over.

„De Zeeuwen maakten vervolgens een verdrag met de Ingezeetenen en Suikerplanters, aan de Rivieren van Suriname en Kommawine, die den Eed aan de Staaten van Zeeland afleiden. De Goederen en Landerijen van de weigerigen, en van den Engelschen Bevelhebber, wierden tot buit, en de Soldaaten tot Krijgsgevangenen gemaakt. Ook moesten de Ingezeetenen terstond honderd duizend ponden Suikers voor de Staaten van Zeeland opbrengen. De Zeeuwen lieten Van Romten tot Bevelhebber van Paramaribo, en eene Bezetting van honderdentwintig Man, in de Sterkte, die toen den naam van Zeelandia kreeg. Zij zonden den gemachten Buit met een Fluitschip na Zeeland. De Staaten van Zeeland bleeven eenige jaaren in 't bezit der overmeesterde Volkplanting; doch wierden, in 't Jaar 1682, te raade, dezelve aan de Westindische Maatschappij, die toen pas van haare drukkende schulden ontlast was, voor eene somme van tweehonderdenzestigduizend Guldens, over te doen. De Algemeene Staaten verleenden er, den drieëntwintigsten September des gemelden jaars, Oktroi op. De Westindische Maatschappij, ziende, welke zwaare kosten er tot het in stand houden deezer Volkplanting vereischt zouden worden, eer men er eenige merkelijke voordeelen van kon trekken, besloot, in het volgende Jaar 1683, tweederden deelen van dezelve af te staan; van welken het eene door de Stad Amsterdam (zie afb. 10*), en het andere door Kornelis van Aarssens, Heer van Sommelsdijk, tot den zelfden prijs wierdt overgenomen; behoudende egter de Algemeene Staaten de Oppermagt over de Volkplanting. De Stad Amsterdam, de Westindische Maatschappij en de Erfgenamen van den Heere Van Sommelsdijk, maakten dus gezamenlijk het Genootschap of de Societeit van Suriname uit.

DE GROOTE NOORD ZEE

Nieuwe Kaart van de RIVIER BERBICE en SURINAME met de Aangrenzende Landen gelegen in Zuyd America op de Kusten van Caribane tusschen de 4. & 6. graaden Benoorden de Linie Equinoctiaal.

Collandsche A. ten ofte van Gans

De Heer Van Sommelsdijk trok zelf, in September des Jaars 1683, na Suriname, en aanvaarde de Landvoogdij over de Volkplanting. Hij stigte er twee Sterkten, die hij van behoorlijke Bezetting en Oorlogsbehoefsten voorzag. Niet lang na zijne aankomst, vielen er eenige klagen over zijne bestiering. Men beschuldigde hem, dat hij de Raaden van Justitie en Politie niet vroeg genoeg aangesteld, noch behoorlijk gekend hadt. Ook waren de Opgezeetenen hooger door hem bezwaard geworden, dan volgens het Oktroi geschieden mogt. Hij eischte, zeide men, twee en een half ten honderd van alle Goederen, zo dikwils als zij verhandeld wierden, en volgens 't Oktroi mogt zulks alleen-lijk van de Goederen, die uitgevoerd wierden, gevorderd worden. (Voorts werden nog meer bezwaren genoemd, zoals het houden van een Pakhuis van allerlei Goederen, tot nadeel der Opgezeetenen; er was een schip uit Ierland met Ossens- en Varkensvleesch toegelaten, hij had twee Roomsche Geestelijken laten overkomen, hij begunstigde de ene boven de ander in het waarden van suiker op de waag enz. enz.) Doch in het Jaar 1688 ontstond er eene gevaarlijke muitering onder 't Krijgsvolk, die den Landvoogd het leeven kostte. Bij gebrek van toevoer uit het Vaderland, was men genoodzaakt geweest, het dagelijks deel der Soldaten te verminderen. Dit hadt hen baloorig gemaakt, en de Wapenen doen opvatten. De Opperhoofden der Regeeringe stonden hunner woede aller-eerst ten doel. De Landvoogd ontving, in deezen Oplloop, zevenenveertig wonden, aan welke hij op staanden voet over-

leedt. De Bevelhebber Verboom, die anders wel bij 't Krijgsvolk gezien was, wierdt met eenen Kogel in den Buik getroffen, waar aan hij naa negen dagen stierf. De Muiers maakten zich meester van de Sterkte en van twee Schepen, die op de rivier lagen. Zij waren van zints te vertrekken; wanneer zij van 't Volk van eenige Schepen, die in Kommewine lagen, en van de Opgezeetenen der Volkplantinge, die zedert in de Wapenen gebrag waren, zo hevig wierden aangevallen, dat zij zich, op genade en ongenade, moesten overgeeven. Acht van de grootste Belhamels wierden met de dood gestraft, en daar op alles in rust gebragt. De Heer Francois van Aarssen, toen Heer van Chatillon, en Zoon van den omgebragten Landvoogd, was Luitenant ter Zee voor het Kollegie ter Admiralliteit, te Amsterdam, en verkreeg verlof om na Suriname te gaan tot het bijeen zamelen der verstrooide nalaatenschap zijns Vaders."

In 1712 werd Berbice gebrandschat door de Franse admiraal Casse (Jaques de Cassard).

„In Oktober des Jaars 1712, kwamen de Franschen, met zeven Oorlogschepen en vijfendertig kleiner Vaartuigen, onder 't bevel van Jaques de Cassard, de Rivier van Suriname opzeilen. Zij zetteden ters-tond een goed getal Soldaaten aan Land, die alles verwoestten wat hun voor-kwam. Paramaribo wierdt gebombardeerd. Van het Kasteel Zeelandia en van eenige Koopvaardijschepen, die Geschut op hadden, gaf men dapper vuur op de Franschen."

Afb. 4. Pakhuizen van de West-Indische Compagnie te Amsterdam. Deze afbeelding, naar een gravure van 1662, geeft ons een buitengewoon aardig stukje van Amsterdam in de 17de eeuw te zien. Uit Atlas van de Vaderlandse Geschiedenis.

Afb. 5 De koloniën in Amerika.

De belegering werd afgekocht voor de somma van zevenhonderdvijftig duizend Guldens. In 1733 werden nieuwe afspraken gemaakt voor de versterking van het gebied en moest men binnen zeven jaar diverse vestingwerken voltooiën.

De rol van Van Hoogenheim

Het is in deze tijd (1760 tot 1764) dat onze Wolfert Simon van Hoogenheim Gouverneur van Berbice is. Na het bovenstaande gelezen te hebben is het duidelijk, dat er niet gesproken kan worden van een rustig en aangenaam gebied en ook niet van een aangename taak. Van Hoogenheim kwam uit een militaire familie. Zijn vader was luitenant en kapitein in diverse regimenten. Ook Wolfert Simon koos voor een militaire loopbaan. Hij werd geboren in Dendermonde, waar zijn vader in 1728 bij het regiment Van Savornin diende. Dit zal ook het geboortjaar van Wolfert Simon zijn. Na in 1747 vaandrig in het regiment van de generaal-majoor Van Reede van Oudshoorn te zijn geworden en in 1760 luitenant in het regiment De la Rivière wordt hij in dat zelfde jaar Gouverneur van Berbice. Alvorens hij sloop gaat naar dat verre onbekende land treedt hij op 13 mei in Drie! in het huwelijk met Henriëtta Wilhelmina Otters, geb. Arnhem 1740, dochter van Mr Herman Hendrik Otters, burgemeester van Arnhem, schepen van de vrije heerlijkheid Het Loo, advocaat van het kwartier van Veluwe, en van Abigail Martha Tulleken. Als het jonge stel (hij is 32 en zij 20 jaar) in het najaar van 1760 in Berbice aankomen, blijkt Henriëtta in verwachting. In het kraambed omstreeks 25 december 1760 wordt een dochter doodgeboren en sterft ook Henriëtta, ver van huis in een onherbergzaam gebied. Voor onze jonge Gouverneur moet dit een zeer tragische gebeurtenis zijn geweest. Het is dan ook pas in 1786 (hij is dan 58 jaar), dat hij opnieuw in het huwelijk treedt en wel met de 38-

jarige Marie Elisabeth de Maleprade, dat kinderloos blijft.

Afb. 6 Zegel der Staten van Zeeland.

Maar in 1760 ging het leven voor onze Gouverneur toch gewoon door en moest hij zijn taak volbrengen.

„De Gouverneur, die te gelijk Kolonel over het Krijgsvolk is, heeft het oppergebied over de Volkplanting, zo wel in Regeerings- als in Krijgszaken, in handen. Hij wordt door de Societeit verkooren; doch die verkiezing moet bij de Algemeene Staaten worden goedgekeurd. In gewigtige zaaken, is hij gehouden den Raad van Politie bijeen te roepen, in welchen hij altijd voorzigt, zo wel als in den Raad van Justitie. De openvallende Ampten worden door den Gouverneur bij voorraad begeben, tot dat er van wegen de Direkteurs, ander bevel koo-me. De Gouverneur draagt zorg voor de beveiliging der Volkplanting, en geeft deswegen de nodige bevelen; doch wanneer dezelve tegen vijandelijke aanvallen beschermd moet worden, vergadert hij den grooten Krijgsraad, die uit den Bevelhebber, alle de Kapiteinen en zo veel Leden van den politiken Raad, als er Krijgofficieren in den Krijgsraad zijn, bestaat. De Gouverneur zit voor in deeze Raadsvergadering, en stelt er voor, 't geene hij, tot verzekering der Volkplanting, nodig oordeelt. Eindelijk is de Gouverneur, volgens zijne Instructie, ook gehouden den Hervormden Godsdienst te beschermen en voort te planten. De Gouverneur heeft eenen Geheimschrijver, die door de Direkteurs betaald wordt. Het onderhoud van alle Bedienden wordt, uit de Belastingen, op de Ingezeetenen gelegd, gevonden. De Direkteurs bekostigen alleenlijk het Gouvernement, en voor een gedeelte de soldij van het Krijgsvolk en het onderhoud van de bezetting.”

„De Waaren, die men na Suriname zendt, zijn de zelfde welke men gewoon is na andere Plaatzten in de Westindien tevoeren. De voortbrengzels des Lands, welke men herwaarts brengt, zijn Suiker, Koffy, Kakao, Katoen, Hout tot Schrijnwerk, en Verwstoffen; nog eenig Limoen-

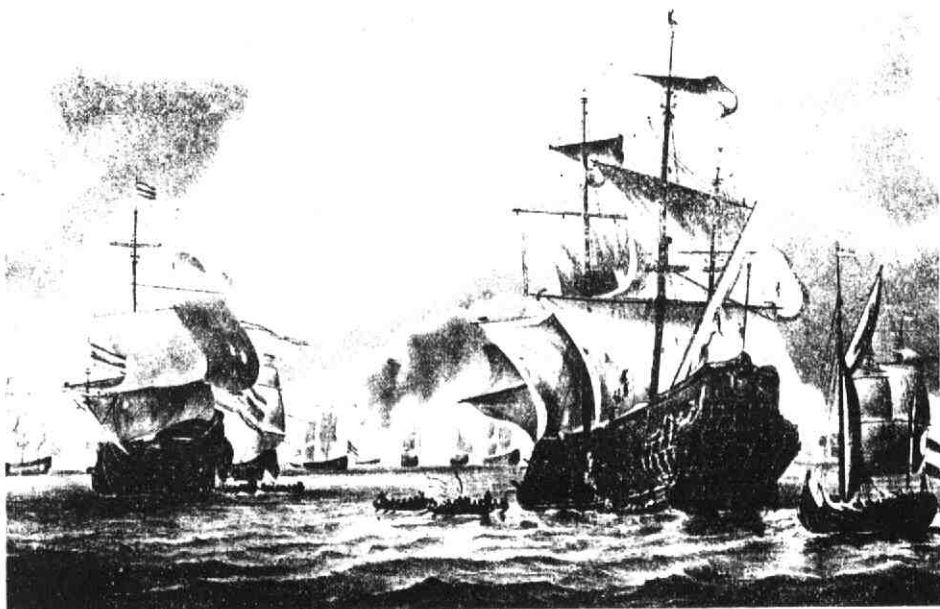
sap, kleine gekonfyte Citroenen of Limmetjes, Gengber en andere kleinigheden.

„De Suiker geldt er doorgaans van zes tot twaalf duiten het pond. Het Riet, daar de Suiker uit geperst wordt, is zes of zeven voeten hoog, en drie of vier duimen dik. Het wordt om 't Jaar gesneeden, en het sap wordt er, door middel van eenen Molen, uitgeperst (zie afb. 11*). Men kookt het, tot op eene matige dikte, in kooperen Ketels, en doet het vervolgens in vierkante Kuipen, die boven wijd zijn, en naa onderen allengskens naauwer worden. Onder aan deeze Kuipen is een gat, zo groot als een Stuiver; dat men toehoudt, tot dat de Suiker koud geworden en gestold is. Dan opent men het zelve, om er de Siroop te laten doorloopen. De Suiker blijft nog eenigen tijd in de Kuip, en als men ze er uit scheidt, wordt ze in Vaten gedaan en alzo verzonden. Van de Siroop wordt zekere sterke drank gestookt, Drum geheeten, die merkelijk sterker dan Brandewijn is, en veel na de Engelse Volkplantingen vervoerd wordt.”

„De Koffy heeft men, zedert eenige jaaren, eerst in Suriname beginnen te

daar egter weinige of geene verzending in is. De Tabak is zo goed niet als de Virginische: zij wordt alleen onder de Inboorlingen, Indiaanen en Zwarten, gesleeten; want alles rookt er, tot de Vrouwen en Kinderen toe.”

„De Surinaamsche Plantaadjen worden door Afrikaansche Slaaven bewerkt. De Westindische Maatschappij heeft alleen regt, om Slaaven in Suriname te brengen. Zij moet er, zo lang als haar Oktroi duurt, jaarlijks ten minsten tweeduizendvijfhonderd Slaaven leveren, en zo de Volkplanting verder uitgebreid wordt, een grooter getal, naar evenredigheid der gemelde uitbreiding. De geschillen, over den Slaavenhandel vallende, worden door den Gouverneur en Raaden afgedaan. Doch de Westindische Maatschappij kan zich derzelve Vonnissen, op den Hoogen Raad in Holland beroepen. De Slaaven worden in 't openbaar aan de meestbiedenden bij Paaren tevens verkogt. Men onderscheidt se in Piece d'India, en Makkaroens of on-

Afbeelding 7

planten. Zij koopt er zo wel voort, dat men er groote partijen herwaards van overgezonden heeft: dat niet verminderen, maar veel eer toenemen zal, onaan gezien verscheiden in- en uitlandsche Maatschappijen, door het rijkelijk aanbrengen van Koffy, die Koopmanschap op eenen zeer laagten prijs gebragt hebben. De Volkplanting Suriname is zo nabij gelegen, en de Koffy kan aldaar met zo geringe kosten aangekweekt worden, dat de Societeit meent in staat te zijn, om dezelve altoos beter koop dan andere Maatschappijen herwaards te kunnen brengen. Suriname leever ook Tabak, en eenige andere Gewassen uit,

leeverbare Slaaven. De leeverbare Slaaven gelden er doorgaans omtrent tweehondervijfentwintig Guldens het Stuk. Doch wij hebben te vooren reeds aangekend, dat men, zedert eenigen tijd, de Prijzen de Slaaven, op Suriname, merkelijk gedrukt heeft. (zie afb. 12* en 13*). Hoewel er onder deeze Slaaven enigen gedoopt zijn, hebben de meesten nogtans genoegzaam geene begrippen van Godsdienst. Zij gelooven de Zielverhuizing, en hebben hoop van, naa hunnen dood, wederom in hun Vaderland te zullen koomen.”

(wordt vervolgd)

* Voor afb. 8 t/m 13, zie 2e deel.

Twee kastelen met hetzelfde grondplan

Een nieuw concept van de bouwgeschiedenis van de ridderhofstad Den Ham te Vleuten

door Dr. G.J. van Andel en

Mr. Drs. W.J.M. van Andel

Aan de westkant van Vleuten bevindt zich de Hamtoren op een eilandje in een gracht. Deze zeven verdiepingen tellende donjon is het overblijfsel van een waterkasteel, de ridderhofstad Den Ham (afb. 1). De oudste bekende leenoorakonde dateert van 1325. Hierin wordt door graaf Willem III van Holland aan Vrederic uten hamme in leen gegeven *zijn steenhuis ende zeven morghen lands daer dat stienhuys op staet* 1). Wij weten niet hoe het huis er toen uitzag en welke omvang het had. Evenmin weten wij wanneer de verschillende onderdelen van het kasteel gebouwd zijn. Op dit laatste aspect zal in dit artikel nader worden ingegaan.

Ridderhofstad Den Ham

Tot de oudste afbeeldingen behoren twee tekeningen van omstreeks 1650. De meest artistieke is van Roelant Roghman, die in de jaren 1646-1649 een hele serie tekeningen van adellijke huizen in Holland en Utrecht heeft vervaardigd. Maar voor ons doel is de andere van een onbekende tekenaar het meest bruikbaar (afb. 2).

Deze tekening leert ons dat het kasteel bestaat uit een hoofdgebouw, met aan de zuidkant de spitse bekroningen van het arkeltorentje en het trappenhuis. Aan de oostzijde is een kleine donjon aanwezig, bestaande uit een kelder en drie verdiepingen, gedekt door een tentdak. Nog juist is de grote westdonjon te zien. Het dak ontbreekt, maar wel is een rest van de schoorsteen aanwezig. Een afbeelding van Specht uit 1698 (afb. 3) toont het ook thans nog op de toren aanwezige dak uit de tweede helft van de 17e eeuw.

In de jaren tachtig van de 18e eeuw heeft een ingrijpende verandering van het dak plaatsgevonden (Van Andel 1993, afb. 2 en 7). Verder is de ridderhofstad in grote lijnen intact gebleven tot 1871. Het kasteel is toen grotendeels afgebroken; alleen de zeven verdiepingen tellende grote westdonjon, de huidige Hamtoren, bestaat nog, evenals een gedeelte van de kelder verdieping ter hoogte van het maaiveld.

Door de architect S.A. van Lunteren zijn van november 1870 tot maart 1871 bouwkundige doorsneden en gevelaanzichten vervaardigd voordat het kasteel werd afgebroken; voorwaar een uitzonderlijk ge-

lukkige bijkomstigheid. Afbeelding 4 toont de doorsnede van de eerste verdieping die voor het kasteel de belangrijkste was, getuige de grote gotische schouw en de vensterbanken in de ridderzaal (R).

Rechtsonder is de grote westdonjon (W) te zien met uitwendige afmetingen van 10,40 bij 9,20 m. De muren zijn 1,60 tot 1,30 m dik. Linksonder is de oostdonjon (O) aanwezig met uitwendige afmetingen van 8,60 bij 7,70 meter. Aan de zuidzijde is rechts de grote ridderzaal (R)

met gotische schouw en links de z.g. kemenade (K; ontstaan uit het Latijnse *camera caminata* = „verwarmd vertrek”) zichtbaar. Op de scheiding van beide ruimten is aan de zuidgevel de uitbouw van de traptoren gesitueerd.

Het gehele gebouw heeft dikke buitenmuren, uitgezonderd de schildmuur aan de noordzijde tussen de twee donjons: de dikte hiervan is slechts 60 cm. De schildmuur is ca 1 m minder hoog dan de daklijst van de kleine oostdonjon.

1. De Hamtoren, de overgebleven westelijke donjon van ridderhofstad Den Ham. Gezien vanuit het zuidoosten.

Slot Loevestein

Wij kennen nog een kasteel met hetzelfde bouwkundige patroon als de ridderhofstad Den Ham. Dat is het fraaie slot Loevestein (afb. 5), gelegen in de Bommelerwaard, waar *Maas en Waal te zamen spoelt en Gorkum rijst van ver* (H. Tolens, 1780-1856).

Afbeelding 6 toont een doorsnede van Loevestein en het is opvallend dat het grondpatroon grote verwantschap heeft met dat van Den Ham. Ook hier twee donjons, die bij Loevestein vrijwel aan elkaar gelijk zijn. Het hoofdgebouw is gespiegeld ten opzichte van Den Ham, maar toont dezelfde indeling, met een traptoren op dezelfde plaats. De schildmuur, die de binnenplaats afsluit, en het grote poortgebouw zijn latere toevoegingen. Ook bij Loevestein is de schildmuur dunner dan de overige muren, t.w. 1,00 m. Deze muur is betrekkelijk laag en, anders dan bij den Ham, is de binnenplaats niet overdekt.

De afmetingen van Loevestein zijn duidelijk groter dan die van Den Ham. Alleen de hoogte van de westdonjon van

Den Ham overtreft de hoogte van Loevestein. In tabel 1 worden de belangrijkste maten van beide kastelen vergelijkenderwijs weergegeven.

Typologie

Janssen (1990) heeft een indeling gemaakt van de (middeleeuwse) burchten en kastelen in een aantal groepen. Eén van deze groepen wordt onderverdeeld in drie subgroepen:

- 1 *tower-houses* („woontorens”);
- 2 *hall-keeps* („woontorenblokken”);
- 3 *composite tower-hall castles* („samen-gestelde toren-hoofdgebouw kastelen”).

Wij volgen de gegevens van Janssen in grote lijnen. Subgroep 2) laten wij buiten beschouwing.

Woontorens waren eenvoudige donjons om in veiligheid te kunnen wonen. Vaak stond de toren op een eiland, omgeven door een gracht. Het grondplan was vierkant of matig rechthoekig. De muren waren één tot twee meter dik. Zij ontstonden vooral in de periode tussen 1275 tot 1325. Een homogene groep kleine woontorens is te vinden in het ontginnings-

gebied ten noordoosten van de Kromme Rijn. Het gaat hier om donjons met een zijde van maximaal 10 meter en een hoogte van 13 tot 16 meter. Een overwelfde kelder en drie verdiepingen waren gebruikelijk. Oorspronkelijk hadden deze torens kantelen.

De meest uitgebreide variant van subgroep 3) wordt gevormd door kastelen bestaande uit donjon(s), een hoofdgebouw, een (kleine) binnenplaats, een poort en een traptoren. Aan laatstgenoemde omschrijving voldoen zowel Loevestein als Den Ham.

Bouwhistorie van Loevestein

Over het algemeen zijn er nauwelijks geschreven bronnen aanwezig over de ontstaansgeschiedenis van versterkte huizen als bovenbedoeld.

Brekelmans (1987) veronderstelt dat de Waaltoren (afb. 6: W) omstreeks 1361 als alleenstaande donjon is gebouwd en dat de uitbreiding tot de huidige omvang (uitgezonderd de schildmuur en poortgebouw) in 1368 is voltooid. Er kan dan eigenlijk worden gesproken van een *one design*-gebouw (Janssen, 1990) en niet van toevoegingen aan een oorspronkelijke donjon. Van Reijen (1976) stelt, dat het waarschijnlijk eerst in de bedoeling heeft gelegen een simpele woontoren te bouwen. Toen de fundamenten twee meter waren opgetrokken is men blijkbaar van plan veranderd en is het gehele slot gebouwd. Hardenberg (1934) poneert dat het slot tussen 1357 en 1368 is gebouwd, dus in feite ook als „one design”.

De Vereniging Werkgroep Loevesteyn is echter een andere mening toegedaan. De Waaltoren toont alle kenmerken van een in oorsprong losstaande donjon: eigen, pas laat ontdekte muurtrappen, vuurplaatsen, en enige afwijkingen ten opzichte van het hoofdgebouw en de Maastoren (afb. 6: M). Schildmuur en poortgebouw zouden een eeuw later aan Loevestein zijn toegevoegd; daardoor werd de open binnenplaats afgesloten (Stamkot 1986).

Bouwhistorie van Den Ham

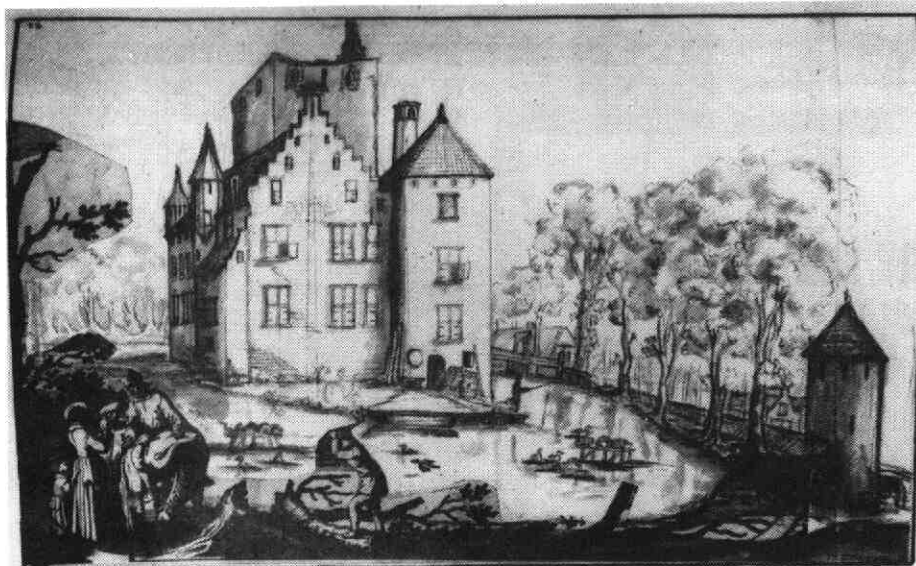
Wij moeten goed beseffen dat bovenstaande gedachten grotendeels gebaseerd zijn op waarschijnlijkheden en afgeleide veronderstellingen. Dit geldt uiteraard ook voor de nu volgende beschouwing over de bouwhistorie van Den Ham.

Van Gulick (1960) geeft hierover de meest gedetailleerde hypothese weer. Wij citeren: „Op een eilandje (...) werd in de late 13e eeuw de nog bestaande stenen toren of donjon gebouwd, zij het minder hoog dan thans, mogelijk als opvolger van een (houten?) voorganger. Niet lang daarna werd ca. 8 m ten zuid-

Tabel 1

	Loevestein	Den Ham
	Waaltoren	Westdonjon
uitw. afmeting	11.00 x 10.30	10.40 x 9.20
hoogte tot daklijst	22.10	27.50
hoogte tot nok	31.65	35.25
muurdikte	1.65	1.60-1.30
	Maastoren	Oostdonjon
uitw. afmeting	10.70 x 10.70	8.60 x 7.70
hoogte tot daklijst	20.60	15.50
hoogte tot nok	30.60	20.60
muurdikte	1.85-1.70	1.50-1.30
afstand tussen de donjons	16.00	7.70
	Hoofdgebouw	Hoofdgebouw
ridderzaal	20.00 x 8.30	14.20 x 6.40
kemenade	8.70 x 8.20	6.00 x 6.40
hoogte tot daklijst	17.50	14.50
hoogte tot nok	24.70	20.80
binnenplaats	15.00 x 7.80	8.70 x 7.70
hoogte schildmuur	11.70	14.50
muurdikten	1.50-1.40	1.40-1.10
muurdikte schildmuur	1.00	0.60
	Breedte gevels	Breedte gevels
voorgevel	37.00 (oost)	25.20 (noord)
zijgevel	20.60 (zuid)	19.80 (oost)
achtergevel	32.90 (west)	22.20 (zuid)
zijgevel	20.80 (noord)	17.80 (west)

Tabel 1. Enkele maten (in meters) van onderdelen van de kastelen Loevestein en Den Ham. Bron: tekeningen 1:100 door de Rijksgebouwendienst, 1966 (Loevestein); tekeningen 1:100 door S.A. van Lunteren, 1871 (Den Ham).

2. Huis Ten Ham, gezien vanuit het zuidoosten. Tekening ca. 1650 door onbekende. (Rijksarchief Utrecht, top. atlas, L 1119.13)

oosten hiervan een tweede niet minder zware vierkante toren gebouwd, zoals ook de Beverweerd te Werkhoven te zien geeft. Tussen beide massale en indrukwekkende militaire bouwwerken werd een poortgebouw opgetrokken. (...) Haaks op dit complex kwam tegen de donjon een korte woonvleugel. De poortdoorgang voerde naar een door een weermuur afgesloten rechthoekige binnenplaats. (...) In de loop van de 16e en het begin van de 17e eeuw, toen de kastelen hun militaire waarde begonnen te verliezen, werd Den Ham voor betere bewoning aangepast aan de eisen des tijds. De poortvleugel kreeg boven de doorgang twee woonverdiepingen, afgedekt door een tegen de donjon aansluitend schilddak. De haakse vleugel werd gesloopt of verbouwd tot een lange langsvleugel, die de gehele binnenplaats in beslag nam”.

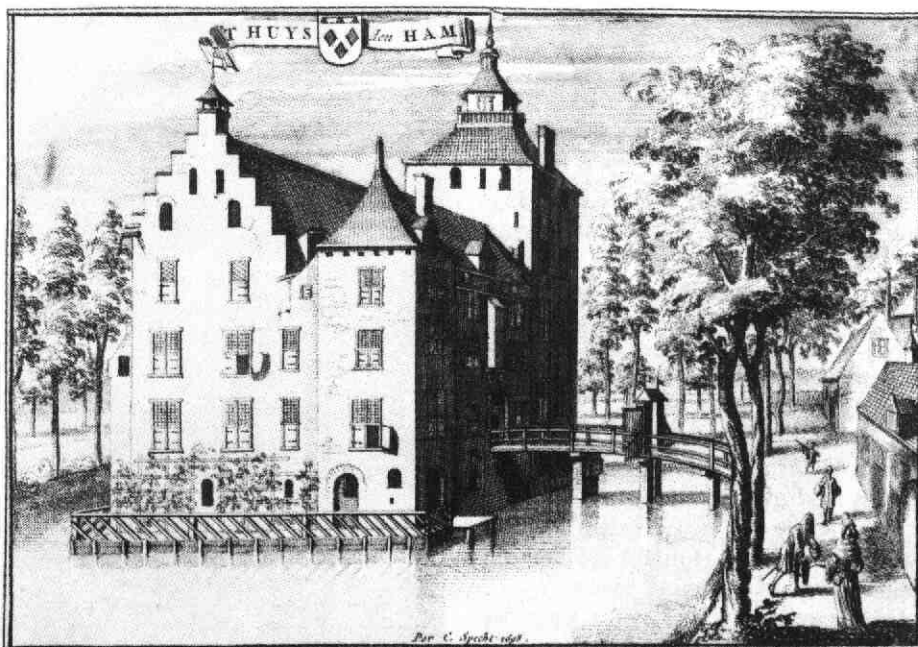
In een hoofdstuk over woontorens merkt Van Reijen (1976) op dat de toren van Den Ham op de regel van drie verdiepingen een uitzondering maakt, omdat deze toren zeven verdiepingen heeft. „Nu staat alleen nog de oorspronkelijke woontoren overeind en worden in de aanbouw nog de fundamenten gevonden van de tweede toren”.

Schellart en De Vries wijden in hun populaire boekje een hoofdstuk aan de Hamtoren, als zijnde een woontoren. „In later jaren heeft er een woonvleugel bijgestaan, maar die is grotendeels verdwenen. En daarvoor stond de toren er helemaal alleen, een echte woontoren (...) zoals er aan het einde van de 12e eeuw tot de 15e eeuw toe, in het zuiden van het Sticht veel meer werden gebouwd voor de kleine adel”.

Ook Bardet (1975) meent dat de toren welke thans nog over is, waarschijnlijk wel de oorsprong van het kasteel is geweest. Renaud (1953) kwalificeert Den

Ham eveneens als een woontoren: „Intussen, de woontoren in zijn eenvoudigste vorm blijft voortleven. Soms, bijvoorbeeld in het geval van Den Ham (...) leidt de behoefte aan meer woonruimte tot het optrekken van aanbouwen, die evenwel de toren zijn dominerende plaats in het samenstel niet ontnemen”.

De conclusie van deze auteurs is derhalve dat de thans nog aanwezige donjon, bekend als de Hamtoren, het oorspronkelijke gebouw is geweest; van hieruit zou de uitbreiding tot een kasteel hebben plaatsgevonden. Renaud, Van Reijen en Schellart en De Vries typeren deze toren nader als „woontoren”. Opvallend is, dat geen van bovengenoemde auteurs zijn mening onderbouwt met argumenten.

3. 't Huys Den Ham, gezien vanuit het oosten. Kopergravure van I. van Vianen, uitgegeven door C. Specht in 1698.

De gelijkenis tussen Loevestein en Den Ham

Hoewel Loevestein en Den Ham zijn onder te brengen in de bovenvermelde subgroep 3), zijn de variatiemogelijkheden binnen deze subgroep zo groot dat men zich kan afvragen of de sterke gelijkenis van het grondpatroon van beide kastelen behoort tot een in die tijd bekend en vaker toegepast bouwpatroon. Wij betwijfelen dat: ons is geen ander kasteel bekend met een grondplan dat op één van de onderhavige kastelen lijkt.

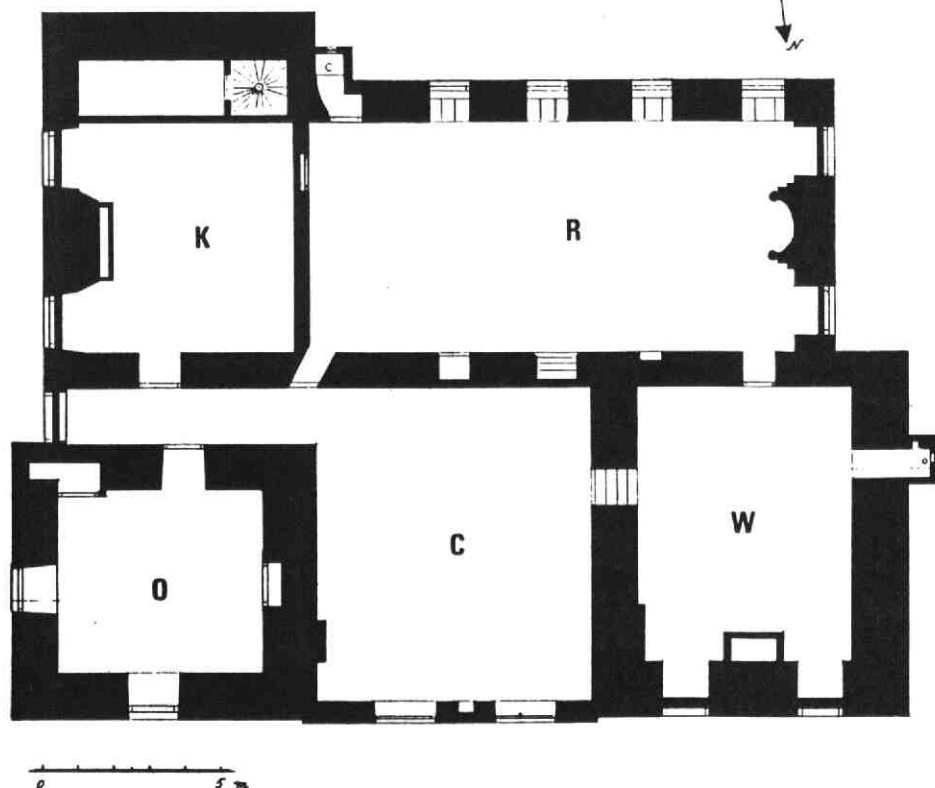
Is het dan toeval dat deze kastelen qua opzet zo op elkaar lijken? Ons inziens niet. Veeleer geloven wij dat de kasteelheer van Den Ham en de kastelein van Loevestein contact met elkaar gehad hebben. Wij hebben daar ook aanwijzingen voor.

Wij schrijven anno Domini 1400, het jaar waarin Frederik III Utenham trouwt met Machteld van Brakel. Frederik Utenham had na de dood van zijn vader Pieter in 1392 Den Ham in leen ontvangen. Aan hem werd op St. Andriesavond van dat jaar door hertog Albrecht van Beieren, de graaf van Holland, uitstel van hulde verleend *tot sinen jaren gecomen is ende zelf mundrig (mondig) wort dat is tot sinte jans misse te midsomer naestcomende over een jaar* (d.w.z. in 1394) 2).

De familie van Brakel (het dorp Brakel ligt evenals Loevestein in de huidige Bommelerwaard) had bezittingen in het huidige Land van Altena. Dit blijkt uit een charter van 24 augustus 1400 waarin de huwelijksbemiddelaars van Machteld van Brakel en Frederik Utenham verklaren dat de bruid uit de nalatenschap van

Platte Grond Verdieping

4. Doorsnede van de eerste verdieping van de ridderhofstad Den Ham, getekend door de architect S.A. van Lunteren in 1871 (particulier bezit). W: westdonjon (de huidige Hamtoren); O: oostdonjon; R: ridderzaal; K: kemenade; C: binnenplaats.

haar ouders onder andere het volgende rechtens toekomt: drie morgen land te Woudrichem, vijf en halve morgen land te Ryswyc, acht morgen land in het gerecht van Wtwijc, zestien morgen land gelegen in het gerecht van Almkerk, geheten de Kranhoeve 3). De stad Woudrichem en de dorpen Rijswijk, Uitwijk en Almkerk zijn ook thans plaatsen in het Land van Altena, dat grenst aan de Bommelerwaard.

Op 20 maart daaraan voorafgaande zijn bruid en bruidegom ten overstaan van Ghisebrecht van Ryede en Jan die Smit Willemszn., schepenen te Woudrichem, huwelijkse voorwaarden overeengekomen 4). Het is dus vrijwel zeker dat Frederik Utenham bekend was met het gebied waarin ook Loevestein gelegen is.

Hardenberg (1934) vermeldt dat Loevestein slechts een kort bestaan heeft geleid als adellijke burcht. Al in de jaren tachtig van de 14e eeuw kwam het slot aan de graven van Holland die het een krijgskundige bestemming gaven.

De eerste en vrijwel enige keer dat Loevestein een rol van betekenis speelde als vesting was in 1397 toen het slot in de strijd tussen de graaf van Holland, hertog Albrecht van Beieren, en diens

weerspannige rentmeester Bruijsten van Herwijnen, werd belegerd door graaf Willem van Oostervant, zoon van hertog Albrecht (Vermeulen 1932, Beelaerts van Blokland 1912). Wat de rol van Godschalk van Brakel, de vader van Machteld, is

geweest is onzeker. In bovengenoemde charter van 24 augustus 1400 echter komt als erfportie voor Machteld van Brakel voor „de helft van zeker geldbedrag dat de graaf van Oostervant schuldig is”.

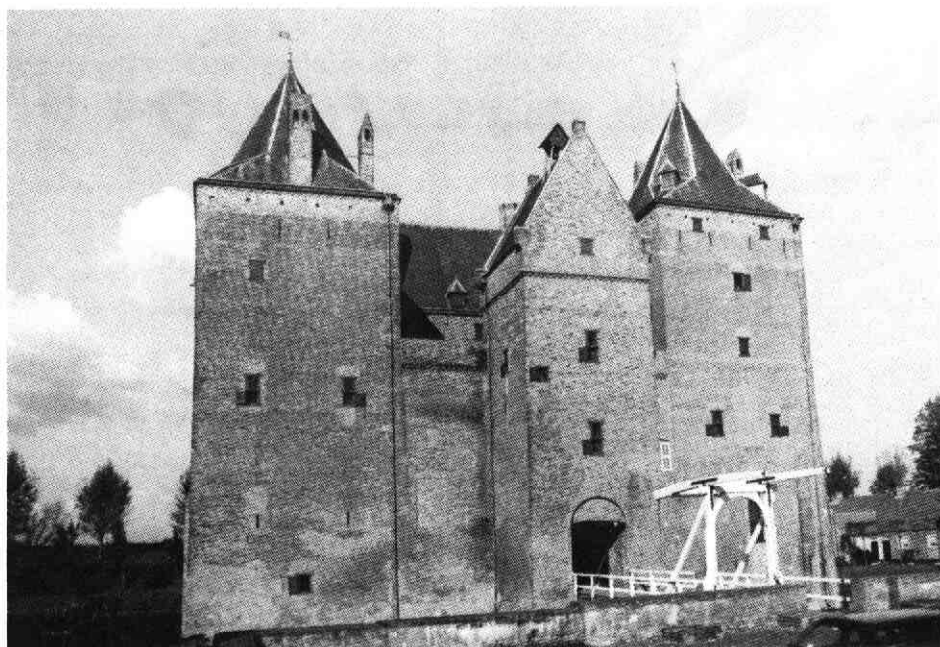
Het is niet onmogelijk dat Frederik Utenham, van riddermatige geboorte, als ongehuwde leenman van de graaf van Holland aan deze expeditie deelgenomen heeft en dat hij toen de familie van Brakel heeft leren kennen.

Wij hopen met bovenstaande gegevens duidelijk te hebben gemaakt dat het zeer waarschijnlijk is dat de jeugdige Frederik Utenham ter plaatse van het land van Altena en de Bommelerwaard bekend was. Wij hebben geen aanwijzingen dat de bouwheer van Loevestein bekend was met de bouwkundige activiteiten in het Sticht.

Woontorens in het Sticht

In de Romeinse tijd bestond het Utrechtse rivierenstelsel uit Kromme Rijn, Oude Rijn en Vecht, maar ook de Lek was reeds ontstaan en nam in toenemende mate de afvloed van het Rijnwater voor haar rekening. Rond het jaar 1000 was de Rijn ten westen van Utrecht grotendeels verzand. In 1122 werd de Kromme Rijn door een dam bij Wijk bij Duurstede afgesloten.

Inmiddels hadden er wel in het westen en zuiden van Utrecht vele eeuwen lang uitgebreide overstromingen plaatsgevonden. Grove sedimentering (zand, grint) deed de oeverwallen langs de rivieren ontstaan, terwijl de fijne sedimenten (klei) neersloegen in de kommen tussen de rivieren. De hoger gelegen oeverwallen waren bewoonbaar; de kommen waren onbegaanbare moerassen.

5. Het slot Loevestein.

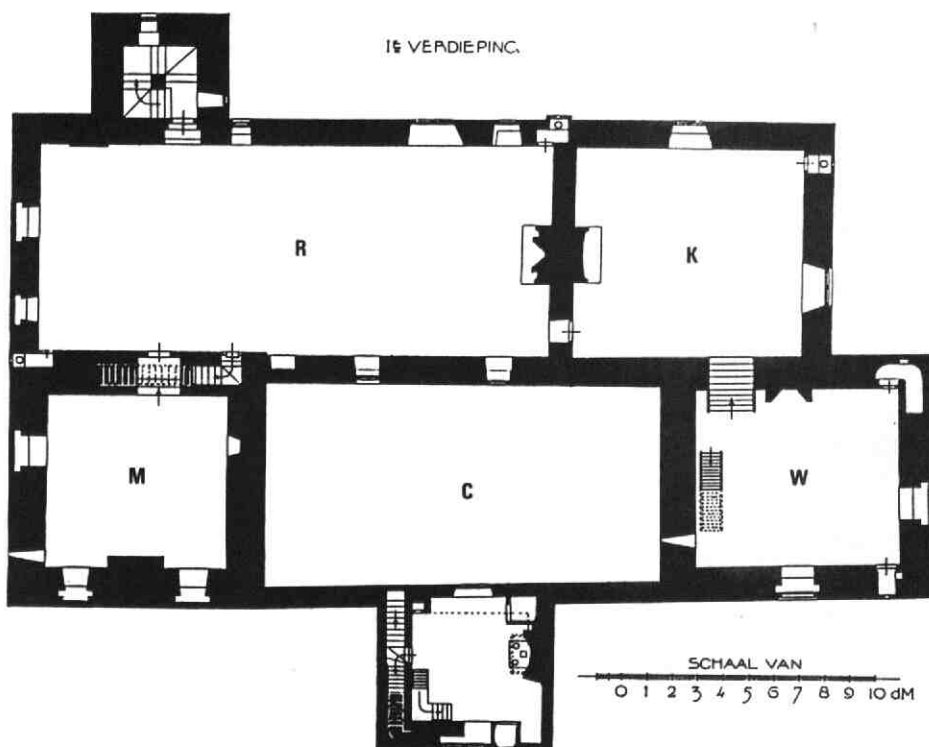
Deze uitgestrekte, ontoegankelijke gebieden waren eigendom van de bisschop van Utrecht en meer westelijk ook van de graaf van Holland. Zij gaven na het jaar 1000 grote stukken land uit aan groepen kolonisten die tegen een geringe vergoeding (cope) het vrijwel onbeperkte gebruiksrecht kregen (Berendsen en Beukenkamp 1983).

De werkwijze was als volgt. Vanaf een ontginningsbasis, b.v. een oeverwal of een gegraven wetering, werd een stelsel van evenwijdige sloten gegraven op een onderlinge afstand van 115 m en een lengte van 1250 m. Het hierdoor omsloten land was ongeveer 16 morgen d.w.z. één hoeve groot; hiervan kon een boerengezin leven. Zo nodig werd dan weer een wetering gegraven. De weteringen waterden af op de Kromme Rijn, Oude Rijn, Vecht, Hollandse IJssel en Vlist. Zo is het typische Utrechts-Hollandse veen-weidelandschap ontstaan, dat tot op de huidige dag het kaartbeeld bepaalt.

In de 13e eeuw zijn in het ontginningsgebied kleine robuuste donjons gebouwd, zoals hierboven onder „typologie” sub 1 aangegeven. Wij menen dat dit type woontorens niet alleen in het Kromme Rijngebied is gebouwd, maar ook in het aangrenzende ontginningsgebied ten westen van Utrecht. De ridderhofstad Vleuten (afb. 7) is qua vorm en grootte niet anders dan bovenbedoelde woontorens.

De huidige Hamtoren verschilt hiervan totaal met een hoogte die voor een woontoren zeer ongebruikelijk is. De oostdonjon echter past qua vorm en afmetingen wel in het rijtje Utrechtse woontorens. Dit moge blijken uit tabel 2. Ook afbeelding 8 is in dit verband suggestief.

Wij zijn het grondplan van het kasteel Den Ham dan ook met andere ogen gaan

6. Doorsnede van de eerste verdieping van slot Loevestein, getekend in opdracht van de Rijksgebouwendienst in 1966. W: Waaltoren; M: Maastoren; R: ridderzaal; K: kemenade; C: binnenplaats. (Algemeen Rijksarchief, Den Haag)

bezien. Het lijkt niet logisch om eerst een ongewoon hoge „woon”toren te bouwen, en bij de uitbreiding een kleine donjon te ontwerpen die qua diepte niet aansluit op het hoofdgebouw. Wij zijn van mening dat de oostdonjon, die thuishoort in de reeks van woontorens in het gebied van de Rijn, het eerst is gebouwd.

Bij de uitbreiding van de sterkte is na 1400 vermoedelijk door Frederik III Utenham, echtgenoot van Machteld van Brakel en heer van Den Ham van 1392-1420, als symbool van welstand en macht een

hoge toren en een hoofdgebouw verwezenlijkt; hierbij diende het grondplan van Loevestein tot voorbeeld. Omdat vanwege de hoogte de basis van de west-donjon groter moest worden dan die van de bestaande kleinere oostdonjon moest tussen het hoofdgebouw en deze oost-donjon een „vulstuk” worden aangebracht, dat op alle afbeeldingen van de oostkant van Den Ham enigszins gekunsteld en aproportioneel aandoet. Evenals bij Loevestein moet de lichtere schildmuur tussen de donjons veel later aangebracht zijn.

Wij zijn er voorstander van om middel-eeuwse verdedigbare torens „donjon” te noemen en voorzichtig te zijn met de term „woontoren”. Deze laatste vertegenwoordigt een bepaald type, zoals omschreven door Janssen (1990).

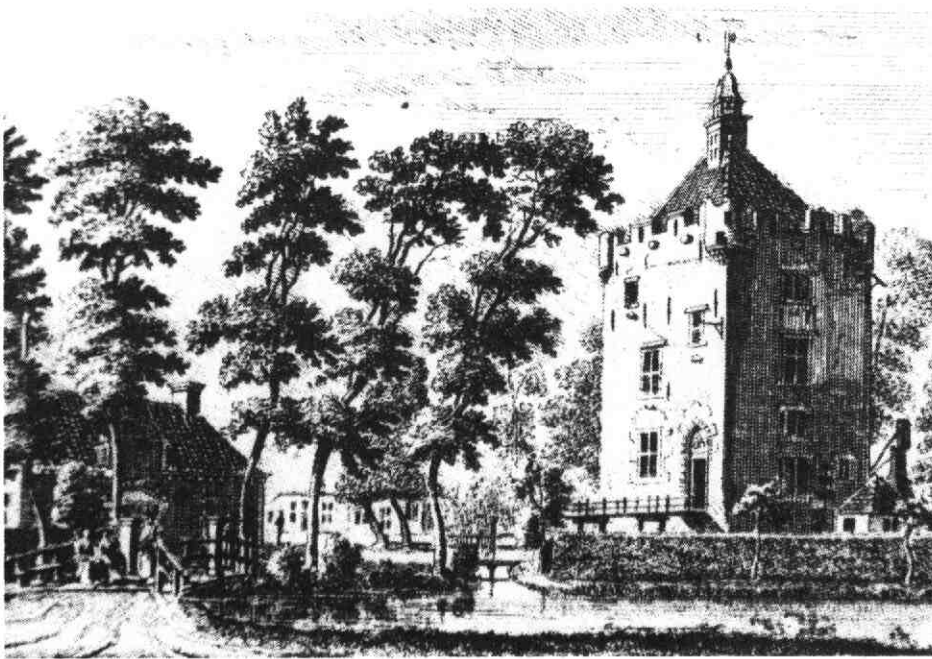
Slot

De bouwhistorie van Den Ham zal zeker voor een deel wel in nevelen gehuld blijven. Dat neemt niet weg dat er nog veel onderzoek verricht kan worden. Dat geldt met name voor de muren met de moeten van het afgebroken kasteel, met waarschijnlijk veel bouwhistorische gegevens (zie afb. 1). Door enerzijds een verband te leggen tussen Den Ham en Loevestein en anderzijds Den Ham te plaatsen te midden van andere woontorens die rond 1300 in het Sticht van Utrecht zijn gebouwd hopen wij een aanzet te hebben gegeven tot nader onderzoek naar de vroegste geschiedenis van Den Ham.

Tabel 2

	uitwendig	muurdikte(n)	hoogte	steenformaat (cm)
Den Ham (oostdonjon)	7.70 x 8.60	1.50/1.30	15.30	32 x 16 x 8
Walenburg	7.70 x 8.10	1.20	14.60	31 x 15 x 7
Rijnesteyn	8.50 x 8.50	1.30	14.60	30 x 14 x 8.5/7.5
Lunenburg	8.40 x 9.30	1.20	15.50	30 x 14.5 x 8
Hindersteyn	8.85 x 9.50	1.15	13.00	30.5 x 14 x 7.5
Weerdesteyn	8.30 x 9.30	?	15.00	30.5 x 14.5 x 7.5

Tabel 2. Hoofdmaten van vijf donjons in het gebied van de Langbroekerwetering in vergelijking tot de oostdonjon van Den Ham. De hoogten zijn gemeten (in meters) tot aan de daklijst c.q. de weergang. Bron: E.A. Canneman, *Kastelen aan de Langbroekerwetering* (Alphen a/d Rijn 1989); tekeningen 1:100 van S.A. van Lunteren, 1871 (voor Den Ham). De baksteenformaten zijn ontleend aan F.W. van Gulick, *Nederlandse kastelen en landhuizen* (Den Haag 1960).

7. De ridderhofstad Vleuten. Kopergravure door H. Spilman naar een tekening van J. de Beijer uit 1744.

Dankbetuiging

Met dank aan de heer C. Alberts, slot-beheerder van Loevestein, voor zijn hulp bij het verzamelen van de gegevens van Loevestein, en de heer Plomp van het Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag voor het beschikbaar stellen van privé-gegevens.

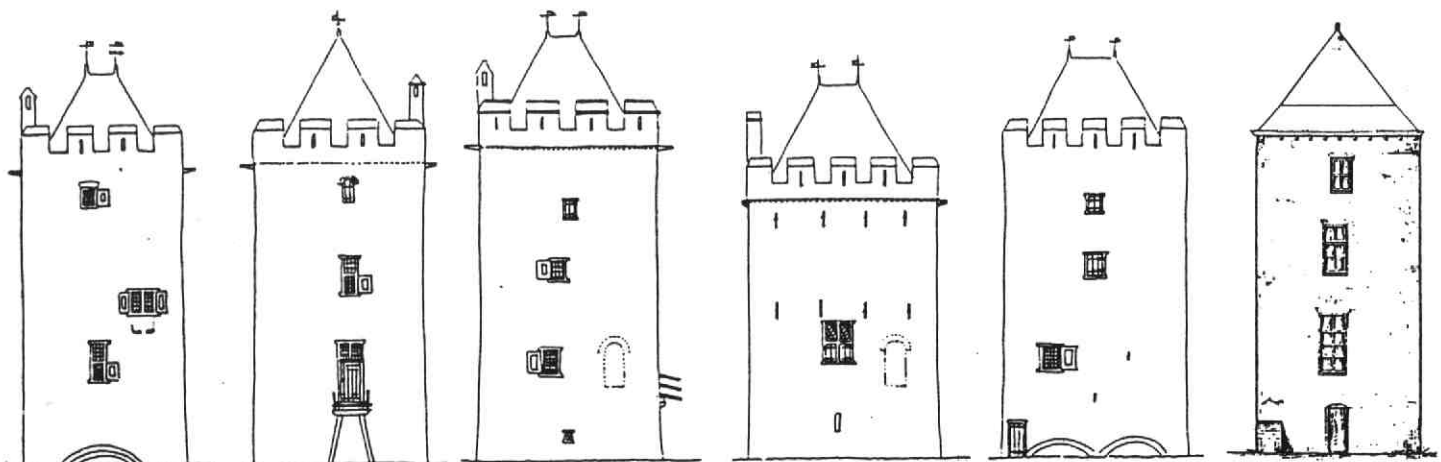
Bronnen

1. Algemeen Rijksarchief, Den Haag. Register 1316 tot 1337, E.L. 11 Cas C, folio 16v.
2. Rijksarchief Utrecht. Verzameling handschriften, oude signaturen, nr 72, folio 67.
3. Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag. Regestenlijst van het huisarchief Den Ham, regist nr 10.
4. Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag. Regestenlijst van het huisarchief Den Ham, regist nr 8.

Literatuur

- G.J. van Andel en W.J.M. van Andel, „De restauratie van de Hamtoren in 1942” in: *Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, de Meern, Haarzuilens* 13 (1993) 5-9.
- J.D.M. Bardet, *Kastelenboek provincie Utrecht* (Bussum 1975).
- W.A. Beelaerts van Blokland, „Een Geldersch edelman in Hollandschen dienst en het beleg van Loevestein in 1397” in: *Gelre* 15 (1912) 513-524.
- H.J.A. Berendsen en P.C. Beukenkamp, *Een fysisch-geografische excursie in de omgeving van Utrecht*. Berichten van de Vakgroep fysische geografie van de Rijksuniversiteit Utrecht 15 (Utrecht 1983).

- M. Brekelmans, *Slot Loevestein* (Zutphen 1987).
- N. Bullinga, „De Lunenburg, woontoren in het Kromme Rijngebied” in: *Castellogica* 3 (1993) 7-10.
- E.A. Canneman, *Kastelen aan de Langbroekerwetering* (Alphen a/d Rijn 1989).
- H.L. de Groot, *Terugblik op Traiectum. Een archeologische schets* (Utrecht 1993).
- F.W. van Gulick, *Nederlandse kastelen en landhuizen* (Den Haag 1960).
- H. Hardenberg, „De stichting van het Slot Loevestein” in: *Gelre* 37 (1934) 186-212.
- H.L. Janssen, „The archaeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for future research” in: J.C. Besteman e.a. (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands* (Assen-Maastricht 1990).
- M. Laman, „Historisch-ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente Vleuten-de Meern” in: *Maandblad Oud-Utrecht* 66 (1993) 61-66.
- P.E. van Reijen, *Middeleeuwse kastelen in Nederland* (Haarlem 1976).
- J.G.N. Renaud, „De middeleeuwse woontoren in Nederland” in: *Orgaan van de Bond Heemschut* 30 (1953) 49-54.
- A.I.J.M. Schellart en T. de Vries, *Kastelen vertellen hun verhalen* (Amsterdam, z.j.).
- B. Stamkot, *Kijkgids Loevestein* (Utrecht 1990).
- F.A.J. Vermeulen, *De monumenten van geschiedenis en kunst in de provincie Gelderland*, onderdeel van het eerste stuk, *De monumenten in de Bommer- en de Tielerswaard* ('s-Gravenhage 1932).

Walenburg

Rijnsteyn

Lunenburg

Hindersteyn

Weerdesteyn

Den Ham
(oost-donjon)

8. Vijf woontorens langs de Langbroekerwetering naar een reconstructie door Canneman (1989). Alleen de Lunenburg heeft ook thans kantelen. De oostdonjon van Den Ham is door de auteurs op dezelfde schaal toegevoegd (afgeleid van de tekeningen van S.A. van Lunteren, 1871).

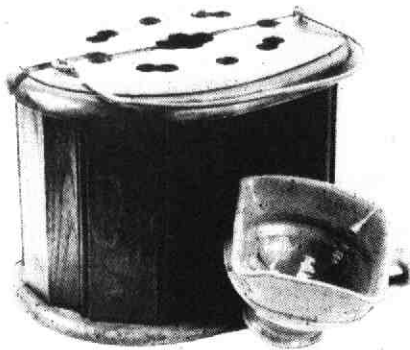

Museumpraet (4)

Na een rondleiding door ons museum „Het Kabinet”, is het altijd prettig om nog even in onze stijlkamer te zitten en wat te mijmeren over de tijd van vroeger. We zitten rond het fornuis en zetten de tijd zo'n zestig jaar terug.

Daar zitten, na gedane arbeid, de vrouw des huizes met haar man. De vrouw was vandaag druk met boenen en poetsen en ook veel werk buiten. De man was de hele dag druk op 't land en mesten en melken. Beiden moesten het hoofd koel houden, maar vooral de voeten warm. Met een paar goede klompen, gevuld met wat stro, lukt dat overdag wel goed.

Groter wordt het probleem als men 's avonds in de kamer zit. Er is geen centrale verwarming en de uitstraling van 't fornuis is minimaal. Vooral de vloer, bedekt met plavuizen, is erg koud. De man steekt een pijp op en legt z'n voeten op de rand van 't fornuis of zelfs half in de oven. De vrouw is druk bezig met het breien van wollen sokken. Om haar voeten warm te houden brengt de houten stoof uitkomst.

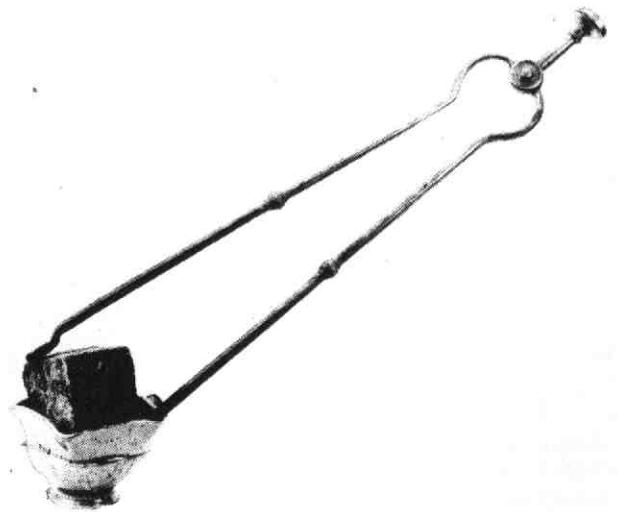

Deze stoven zijn er in allerlei vormen en uitvoeringen. Sommige zijn fraai versierd met houtsnijwerk. In de houten stoof plaatst men een aardewerk vuurtest. Daarin komt een kooltje vuur. Dit is meestal een gloeiende turf of een „briket”. Deze bestaat uit samengeperst kolengruis, vermengd met wat teer voor de stevigheid. Deze worden vooraf in 't fornuis of de kachel gelegd en als ze goed gloeiend zijn er met een speciale tang uit gehaald.

In de woonwijken van de grote steden kon men de gloeiende briketten kopen in een zogenaamde water- en vuurwinkel waar men ook terecht kon voor een emmer warm water.

Behalve in huis werd de stoof nog op veel andere plaatsen gebruikt. Zo kwam men in Amsterdam op het idee om de agent die het verkeer moest regelen op een warme stoof te

Behalve in huis werd de stoof nog op veel andere plaatsen gebruikt. Zo kwam men in Amsterdam op het idee om de agent die het verkeer moest regelen op een warme stoof te zetten. Al snel ontstond hierover een liedje: Diender, o diender, regel het verkeer. De Amsterdamse smeris krijgt geen kouwe jatten meer. Diender, o diender, wat ik je beloof. Je hebt een heel mooi baantje op een warme stoof.

In ons museum is ook nog een mooi, gaaf exemplaar van een rijtuigenstoof te zien, met aan de onderkant een uitstekende koperen plaat. Want ging men eens een dag uit of 's zondags naar de kerk dan bleven de voeten warm. Verder kon men overal een warme stoof huren, bijv. in de herberg en vooral in de kerk. Hier had men de hulp van de stovenzetsters, meestal de vrouw en kinderen van de koster. Overal waar men kwam was er die speciale lucht van een gloeiende turf of briket. Later zijn de stoven door warm water of elektrische stoven vervangen. De oude houten stoven werden alleen nog gebruikt als voetensteun, als zitplaats voor de kleine kinderen en niet te vergeten op de oranje-feesten. Voor de kinderen was er dan een wedstrijd in vlaggetjes steken in de meestal vijf gaten van de stoof.

Waren 's avonds in de huiskamer de kooltjes vuur in de stoven uitgedoofd en moest men toch met koude voeten naar bed, dan waren er weer andere oplossingen. Maar dat is (weer) een ander verhaal. Eén ding kan ik hierover vertellen; de hond of kat ging mee de bedstee in.

Dat gaf ook wat warmte en zoals sommige mensen nu nog beweren goed tegen reumatiek.

Kom ook eens gezellig praten en koffiedrinken in onze stijlkamer ! Tot ziens !

OPA (3)

Wat kan een dag op school toch vervelend zijn. Vandaag was dat ook weer zo. 't Was smerig benauwd weer en we hadden rekenles.

Nou, als ik ergens een hekel aan heb dan is het wel aan rekenen. Nederlandse taal vind ik leuk en door te lezen leer je tenminste wat. Eerlijk gezegd ben ik niet zo goed in rekenen.

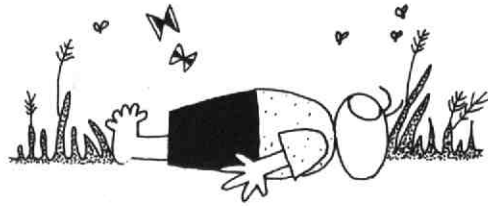
Kijk, ik weet wel dat vijftig en vijftig honderd is. En dat blijft ook zo. Je kan honderd dan weer door twee delen, dan is het weer vijftig, dat weer vermenigvuldigd met twee en het is weer honderd. Bah, wat saai!

Vanmiddag zat ik weer te tobben. We moesten optellen, delen, enzovoorts. Met een hete kop zat ik daar; moest ik nu eerst optellen, vermenigvuldigen of delen? Tot de meester zei: „Ik heb voor jou een ezelsbruggetje”. Ik werd kwaad en verdrietig. Ben ik dan echt een ezel? „Denk altijd maar: Mijnheer Van Dalen Wacht Op Antwoord”, zei de meester. Nou, hij kan wel wachten tot hij een ons weegt, ik weet het niet.

Gelukkig is deze schooldag weer voorbij en sta ik op de Meernbrug in het water van de Rijn te staren. Jonge, wat is het warm, ik zou zo wel in 't water willen springen, maar ik besluit maar wat in het lange gras in de schaduw te gaan liggen.

Al heel snel ben ik daar in slaap gevallen. Ik had zelfs een mooie droom. In die droom hoorde ik opa roepen, hij stond weer op de hoek van de Meerndijk. Nou, dat was lang geleden want hij is al weer ruim 10 jaar dood. Ik liep naar hem toe.

Opa beet op z'n pruim, spuwde een keer op straat en zei: „Kerel, wat ben jij groot geworden”. Ja, ik kwam al met m'n hoofd tot z'n schouder. Heel trots spuwde ik ook maar een keer op straat. Ik kreeg een standje van opa, hij zei: „dat is niet netjes”.

Ik had net alles verteld over de rekenles en dat mijnheer Van Dalen nog op antwoord zat te wachten, toen er plotseling een heel arrogant persoon op de fiets aankwam.

„Kijk” zei opa, „dat is mijnheer Van Dalen”. Ik kroop van angst achter opa's rug. Mijnheer Van Dalen keek met een blik vol minachting op ons neer. Opa spuwde z'n pruim vlak voor Van Dalen's voorwiel. „Dat is een heel uitgerekende kerel”, zei hij.

„Hij kijkt op iedereen neer, dat noemt men machtsverheffen”. Hij barst van 't geld en probeert dat steeds te vermenigvuldigen zonder ooit iets met iemand te delen. Zoveel geld kan ik met worteltrekken (opa werkte bij een tuinder) niet verdienen.

Die Van Dalen zit steeds op te tellen wat hij van de belasting af kan trekken. Viel hij maar van z'n fiets dan was hij uitgeteld.

Wat kan opa toch mooi met de taal spelen. „Jongen” zei hij, maak je over dat rekenen maar geen zorgen”.

Met deze geruststelling schrok ik wakker. 't Was tijd om te gaan eten. Na 't eten hoorde ik m'n moeder aan de buurvrouw vragen of ze al uitgerekend was. „Nou” zei ze, „ik loop op alle dag”.

Nederlandse taal is toch ook moeilijk want dat begreep ik niet. Nou ja, ik moet nog 3 of 4 jaar naar school dan ben ik ook uitgerekend.

Of zal dat altijd een droom blijven?